

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja Arheoloogia Instituut

Mihkel Truman

**ARNO RAFAEL CEDERBERG
EESTI AJALOOTEADUSE RAJAJANA**

Magistritöö

Juhendaja: prof. Tõnu-Andrus Tannberg

Tartu 2019

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. SOOME ÕPPEJÕUD EESTI VABARIIGI TARTU ÜLIKOOLIS	7
1.1 Johannes Gabriel Granö.....	10
1.2 Lauri Kettunen.....	14
1.3 Kalle Väisälä.....	16
1.4 Aarne Michaël Tallgren.....	18
1.5 Kaarlo Teräsvuori	22
1.6 Yrjö Kauko	24
1.7 Ilmari Manninen	28
1.8 Eino Akseli Kuusi.....	31
2. ARNO RAFAEL CEDERBERG TARTU ÜLIKOOLI ÕPPEJÕUNA	33
2.1 Eesti ajalooteaduse sihtide määratlemine, Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppeprogrammi väljatöötamine, ellurakendamine ning tulemused	40
2.2 Arno Rafael Cederberg õpetajana.....	51
2.3 Arno Rafael Cederbergi teadustöö Tartu ülikooli professorina.....	55
3. ARNO RAFAEL CEDERBERG NING AKADEEMILINE AJALOO SELTS.....	63
3. 1 Ajalooline Ajakiri	70
3.2 Akadeemilise Ajaloo Seltsi muud publikatsioonid	73
4. ARNO RAFAEL CEDERBERG TARTU ÜLIKOOLIST LAHKUMISE JÄREL.....	78
4.1 Arno Rafael Cederbergi koolkond Tartu ülikoolis	85
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	89
SUMMARY: ARNO RAFAEL CEDERBERG AS A FOUNDER OF ESTONIAN HISTORY SCIENCE.....	100

SISSEJUHATUS

Peagi pärast Eesti Vabariigi välja kuulutamist 24. veebruaril 1918. aastal tekkis rahvuslikult meelestatud eesti haritlaste ning poliitikute seas mõte rajada endise keiserliku Tartu ülikooli põhjal eestikeelne rahvusülikool, kus keskendutaks ühest küljest eestikeelse kõrghariduse andmisele, teisalt aga arendataks välja eesti rahvusteadused.¹

Saksa okupatsioonivõimudelt ülikooli ülevõtmise ning 1919. aasta jaanuari keskel Tartust enamlaste väljatõrjumise järel oli viimaks võimalik sisulisema töö kallale asuda, mille koordineerimiseks moodustati märtsis ülikooli uuestiavamise komisjon.² 1919. aasta maiks oli komisjon ettevalmistustöödega nii kaugele jõudnud, et arvas võimalikuks alustada sügisest ülikoolis õppe- ja teadustööd. Paraku kerkis ühe kesksema murena esile piisava ettevalmistusega eesti õppejõudude nappus – keiserlikus ülikoolis oli professoritena rakendust leidnud vaid kolm eestlast.³

Et aga vältida rahvusülikooli avamise edasilükkamist, otsustas ülikooli taasavamist ettevalmistav komisjon eestlastest vakantseteks jäävatele ametikohtadele kutsuda välismaised õppejõud,⁴ kellest iseäranis sobivaiks peeti soomlasi, kuna nendega olid eestlastel juba 1920. sajandi algul küllaltki laialdased kontaktid välja kujunenud.⁵ Rahvaluuleteadlase ja Eesti saadiku Oskar Kallase vahendustöö Helsingis kandis vilja ning nii andsidki 1920. aastatel eesti ülikooli ja teaduse arengusse panuse üheksa soome teadlast.⁶

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on anda põhjalik ülevaade Arno Rafael Cederbergi tegevusest Tartu ülikoolis Eesti ja Põhjamaade ajaloo teadus- ja õppevaldkonnana väljaarendamisel – millel baseerusid eeskujud ja põhimõtted ning milliseid võimalusi ja meetodeid ta kasutas nende ellurakendamiseks Eesti ajalooteaduses ning ülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppeprogrammis. Seejuures on sihiks välja selgitada seegi, kas ja millist rolli selles mastaapses ettevõtmises mängisid Akadeemiline Ajaloo Selts ja selle erinevad

---

¹ **Pöld, P.** *Tartu Ülikool 1918–1929*. Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Toim. H. Kruus, P. Treiberg. Tartu, 1929, lk 3–4.

² **Autori märkus.** Ülikooli uuestiavamise komisjoni kuulusid peale kuraatori P. Põllu ja majandusnõuniku K. Laaguse veel mitmed haridustegelased, teadlased ning üliõpilasorganisatsioonide esindajad. (**Pöld, P.** *Tartu Ülikool 1918–1929*, lk 10)

³ **Karjahärm, T., Sirk, V.** *Vaim ja võim. Eesti haritlaskond 1917–1940*. Tallinn, 2001, lk 193–194.

⁴ Rahvusarhiiv (edaspidi RA), EAA.2100.4.1, 12. Ülikooli uuestiavamise komisjoni koosolek, 26. V 1919.

⁵ **Zetterberg, S.** *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled. Helsingi eesti kogukond 20. sajandi alguses*. Tallinn, 2013, lk 9, 97.

⁶ **Pöld, P.** *Tartu Ülikool 1918–1929*, lk 21, 23.

väljaanded. Ühtlasi püütakse Cederbergi tööd vaadelda ning hinnata kõigi Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis töötanud Soome teadlaste panuse kontekstis. Cederbergi teine suurem tegevusvaldkond ehk Eesti arhiivinduse rajamine ning kõikvõimalike komisjonide töös osalemine jääb siinses uurimuses vaatluse alt välja, ent leiab loodetavasti tulevikus käsitlemist omaette artiklina.

Püstitatud uurimisküsimustele vastuste leidmiseks on käesolevas töös rakendatud eeskätt algallikate kriitilist analüüsi. Mõningal määral on kasutatud ka võrdlevat analüüsimeetodit.

Kui senini on A. R. Cederbergi erinevaid tegevusvaldkondi vaadeldud sageli eraldi uurimustena ning erinevate maade uurijate tööd põhinevad suuresti kas Soome või Eesti allikatel ning kirjandusel, siis käesolevas magistritöös püütakse vaadelda Cederbergi tööd Eesti ja Põhjamaade ajaloo teadussuuna väljaarendamisel terviklikult. Selle saavutamise huvides on kasutatud nii Soome rahvusarhiivis (Kansallisarkisto) ja Eesti mäluasutustes säilitatavaid allikaid kui ka mõlema maa autorite uurimusi.

Täpsemalt on käesolevas töös rakendust leidnud Rahvusarhiivi, Eesti kirjandusmuuseumi, Tartu Ülikooli raamatukogu ning Soome rahvusarhiivi materjalid. Eesti rahvusarhiivist on teavet ammutatud Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli,⁷ Eesti Saatkonna Helsingis,⁸ Eesti Hüpoteeqipanga⁹ ja Akadeemilise Ajaloo Seltsi¹⁰ fondidest. Tartu likooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakonnas säilitatavast on kasutatud Tartu ülikooli fondi¹¹ ja Leo Leesmendi isikuarhiivi¹² materjale. Eesti kirjandusmuuseumi Eesti kultuuriloolisest arhiivist aga Akadeemilise Ajaloo Seltsi stipendiaatide aruannete kogu¹³ ning Kansallisarkistost A. R. Cederbergi isikuarhiivi¹⁴ materjale.

Rahvusülikooli algusaegade kaadriprobleemist ja selle lahendamisest on kõige põhjalikumad ülevaated andnud nii toonane ülikooli kuraator Peeter Põld ise¹⁵ kui Karl Siilivask ja Hillar Palamets “Tartu Ülikooli ajaloo” III köites.¹⁶ Ehkki A. R. Cederbergi

---

⁷ RA. Fond EAA 2100 – Eesti Vabariigi Tartu Ülikool.

⁸ RA. Fond ERA 1582 – Eesti Saatkond Helsingis.

⁹ RA. Fond EAA 2110 – Eesti Hüpoteeqipank.

¹⁰ RA. Fond EAA 2492 – Akadeemiline Ajaloo Selts.

¹¹ Tartu ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakond (edaspidi TÜR KHO). Fond 55 – Tartu Ülikool.

¹² TÜR KHO. Fond 93 – Leo Leesmendi isikuarhiiv.

¹³ Eesti kirjandusmuuseumi eesti kultuurilooline arhiiv. (edaspidi EKLA) Fond 199 – Akadeemilise Ajaloo-Seltsi stipendiaatide aruannete kogu.

¹⁴ Kansallisarkisto (edaspidi KA). Arno Rafael Cederbergin yksityisarkisto.

¹⁵ **Põld, P.** *Tartu Ülikool 1918–1929.*

¹⁶ *Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918–1982.* Koost. K. Siilivask, H. Palamets. Tallinn, 1982.

tegevus Tartu ülikooli professorina pole ülemäära palju üksikasjalikku käsitlemist leidnud, on sellele eestlaste kõrval keskendunud ka soomlased. Eesti uurijate töödest on olulisimad Tiit Rosenbergi uurimused¹⁷ soome teadlastest aga Timo Rui artiklid.¹⁸ Cederbergi Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppeprogrammi väljatöötamisest ja jooksvast ellurakendamisest aitavad tervikliku ettekujutuse saada igal semestril trükitud Tartu ülikooli loengukursuste kavad.¹⁹

Ehkki erinevates ülevaateartiklites on sageli rõhutatud Cederbergi väljapaistvaid pedagoogivõimeid ning tulemuslikku õpetamismetoodikat,²⁰ avavad nende sisu kõige ammendavamalt tema õpilaste mälestused²¹ ning õpetaja juubeliks²² või surma puhul²³ avaldatud artiklid. Cederbergi teadustööd on senini põhjalikumalt vaadelnud vaid Eija Juujärvi.²⁴ A. R. Cederbergi ellukutsunud Akadeemilise Ajaloo Seltsi ning selle tegevust ja publikatsioone on peaaesjalikult käsitlenud Tiit Rosenberg ja Jüri Kivimäe²⁵

Vaatamata sellele, et Cederbergi lahkumine Tartu ülikoolist ja edasine akadeemiline karjäär Soomes pole senini eesti uurijate tähelepanu kuigivõrd pälvinud, on lähemalt käsitletud Cederbergi koolkonna väljapaistvamaid teadlasi. Selles vallas on suurimad teened taas Tiit Rosenbergil ja Jüri Kivimäel. Nii Rosenberg ise kui ka tema juhendatavad

---

¹⁷ **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis.* Ajalooline Ajakiri 1999, nr 2 (105); **Rosenberg, T.** Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944.* Koost. S. Olesk. Tartu, 2005.

¹⁸ **Rui, T.** Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg. *Arno Rafael Cederberg Kansainvälinen historiantutkija ja organisaattori.* Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 1996. 5. Toim. A. Vallius. Joensuu, 1997; **Rui, T.** *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940.* Joensuu, 2001.

¹⁹ *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kawa 1919 II. poolaastal.* Tartu, 1919; *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kawa 1920 I. poolaastal.* Tartu, 1920; *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kawa 1920 II. poolaastal.* Tartu, 1920 jne.

²⁰ **Pillak, P.** A. R. Cederberg 100. Looming 1985, nr 7; **Järs, A., Must, A.** *Arno Rafael Cederberg – 110 aastat sünnist.* Kleio. Ajaloo Ajakiri, 1995, nr 4 (14); **Rui, T.** Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg; **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu ülikoolis.*

²¹ **Soom, A.** *Mälestusi. Artikleid.* Koost. E. Küng. Tartu, 1996; **Vilgats, K.** *Professor Jaan Konksu (10. XII 1902–4. IV 1988) mälestuseks.* Kleio 1'88. Teaduslik-populaarne ajaloo almanahh. Tallinn, 1989.

²² **Kruus, H.** A. R. Cederberg 50-aastane. Eesti Kirjandus 1935, nr 6; **Liiv Kruus, H.** Arno Rafael Cederberg ja Eesti ajalooteadus. *Eesti küsimus.* Koost. T. Karjahärm, H. Runnel. Tartu, 2005; **Liiv, O.** Professor dr. Arno Rafael Cederberg 50-aastane. *Ajaloo uurimise allikail.* Koost. H. Runnel. Tartu, 2019.

²³ **Blumfeldt, E.** *Arno Rafael Cederberg †.* Svio-Estonica. Årsbok utgiven av svensk-estniska samfundet. Lund 1949.

²⁴ **Juujärvi, E.** Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg – historiantutkija, arkistomatkaja ja isänmaanystävä. *Arno Rafael Cederberg Kansainvälinen historiantutkija ja organisaattori.* Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 1996. 5. Toim. A. Vallius. Joensuu, 1997.

²⁵ **Kivimäe, J., Rosenberg, T.** *Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941).* Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVI. Tartu Ülikooli teaduslikud sidemed. Tartu, 1985; **Rosenberg, T.** *Ajalooline Ajakiri 1922–40.* Kleio. Ajaloo Ajakiri, 1993, nr 8.

üliõpilased on kirjutanud olulisi üksikuurimusi,²⁶ ent kahtlemata väärrib nimetamist ka rohkelt tunnustust leidnud Kivimäe monograafia Hans Kruusist.²⁷

Siinne magistritöö püüab küll avada ühe Soome teadlase tööd Tartu ülikoolis ning selle tulemusi, vaadeldes seejuures ka Tartule eelnenud ja järgnenud perioode, ent õigupoolest väärriks põhjalikku üldkäsitlust kogu Soome teadlaskond, kes panustas eesti rahvusülikooli ülesehitamisse.

Alljärgnev uurimus jaguneb neljaks peatükiks. Esimene peatükk vaatlleb Tartu ülikooli taasavamistöödega esile kerkinud kaadriküsimuse lahendamist ning esitab lühibiograafiad kaheksast Soome teadlasest, kes veel peale A. R. Cederbergi aastail 1919–1931 Tartu ülikoolis rakendust leidsid. Teine peatükk keskendub Cederbergi tööle Eesti ja Põhjamaade ajaloo teadus- ja õppevaldkonnana väljaarendamisel. Ühtlasi uuritakse Cederbergi tegevust õpetajana ning tema teadustöö tulemusi. Kolmandas peatükis võetakse vaatluse alla Eesti ajalooteaduse väljakujunemisel olulist rolli mänginud Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevus ning seltsi erinevad publikatsioonid. Viimane, neljas peatükk keskendub aga Cederbergi lahkumisele Tartust ning edasise karjääri edenemisele Soomes, lisaks vaadelakse põgusalt Cederbergi koolkonna järjepidevust Tartu ülikoolis kuni kaasajani välja.

---

²⁶ **Rosenberg, T.** *Ajaloolane Otto Liiv Tartu Ülikooli teadusliku stipendiaadina*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVI. Tartu, 1985; **Rosenberg, T.** *Ajaloolane ja arhivaar Otto Liiv Tartu Ülikooli õppejõuna*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XIX. Tartu, 1987; **Rosenberg, T.** *Akadeemik Hendrik Sepp*. 50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat. Teaduslugu ja nüüdisaeg. V vabariikliku teaduskonverentsi (2.–3. novembril 1988) materjalid. Tallinn, 1989; **Rosenberg, T.** *Ajaloolane ja aeg. Sulev Vahtre 75*. Muinasaja loojangust omariikluse läveni. Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks. Koost. A. Andresen. Tartu, 2001; **Kõiv, L.** *Evald Blumfeldt Eesti talurahva ajaloo uurijana*. Diplomitöö, Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo osakond. Juhendaja T. Rosenberg. Tartu, 1984; **Mäekivi, M.** *Juhan Vasar ajaloolasena*. Diplomitöö, Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo osakond. Juhendaja T. Rosenberg. Tartu, 1984.

²⁷ **Kivimäe, J.** *Tartu Ülikooli rektor Hans Kruus*. Tallinn, 2017.

1. SOOME ÕPPEJÕUD EESTI VABARIIGI TARTU ÜLIKOOLIS

Eestikeelse Tartu ülikooli avamise ettevalmistamistöös oli üheks keskseimaks probleemiks piisava ettevalmistusega õppejõudude leidmine. Senised keiserliku ülikooli õppejõud olid kas Venemaale evakueeritud või siis koos Saksa okupatsioonivägedega maalt lahkunud.²⁸ Kuna aga eestlasi oli pikalt Tartu kõrgemat haridust pakkuvatest õppeasutustest eemale hoitud, siis olid keiserlikus Tartu ülikoolis professoritena töötanud vaid usuteadlane Johan Kõpp (alates 1917. aasta novembrist)²⁹ ning arstiteadlased Aleksander Paldrok (kuni 1936. aastani Paldrock; 1917. aastast erakorraline, 1918. aastast korraline professor)³⁰ ja Henrik (Heinrich) Koppel (1917. aasta sügisest erakorraline ning 1918. aastast korraline professor).³¹ Mõõndustega võiks nimetada ka slaavi keelte professorit Gotthilf Leonhard Masingut (alates 1902. aastast), kelle puhul aga saab pigem rääkida eesti päritolust kui eestlaseks olemisest.³² Professorite kõrval võib eestlastest õppejõududena nimetada veel ka lastehaiguste eradotsenti Oscar Eduard Rothbergi (alates 1911. aastast), klassikalise filoloogia dotsenti Aleksander Pridikut (1892. aastast erakorraline, 1897. aastast korraline dotsent; 1904–1915 Varssavi ja 1915–1920 Rostovi ülikooli professor)³³ ning eesti keele lektorit Jaan Jõgeveri (alates 1909. aastast).³⁴

Seevastu töötas teistes keisririigi ülikoolides ning teadusasutustes 20. sajandi kahel esimesel aastakümnel eesti professoreid arvukalt. Esijoonel väärivad märkimist Moskva ülikooli füüsilise geograafia instituudi direktor Ernst Gustav Leyst, Varssavi ülikooli geofüüsikaproffessor Elmar Rosenthal, Riia polütehnilise instituudi asedirektor Michael (Mihkel) Vittlich (Vitsut), Pulkovo seismilise jaama juhataja Johan Vilip, Peterburi Teaduste Akadeemia korrespondentliige ning rahvusvahelise õiguse instituudi president Friedrich Martens, Doni polütehnilise instituudi matemaatika-füüsikaproffessor Gerhard Johannes Rägo, Peterburi sõjameditsiini akadeemia professor ja psühhoneuroloogia instituudi president

²⁸ *Tartu Ülikooli ajalugu III*, lk 45.

²⁹ **Altnurme, R.** Johan Kõpp ja Tartu Ülikooli usuteaduskond. *Johan Kõpp 125. 27. ja 28. novembril 1999 Tartus ja Laiusel toimunud Johan Kõpu 125. sünnipäevale pühendatud konverentsi ettekanded*. Toim. R. Altnurme. Tartu, 2000, lk 31–32.

³⁰ *Eesti teaduste akadeemia*. http://www.akadeemia.ee/_repository/file/LIIKMESKOND/IN%20MEMORIAM/IN%20MEMORIAM%20CV-d/ESIMENE%20LIKMESKOND/Alaksander%20PALDROK.pdf. Kasutatud 21. III 2019. a.

³¹ **Kalling, K.** *Tartu Ülikooli rektor Henrik Koppel*. Tallinn, 2007, lk 24–25.

³² **Karjahärm, T., Sirk, V.** *Vaim ja võim*, lk 193–194.

³³ *Prof. A. Pridik* †. *Postimees*, 29. II 1936, nr 57, lk 4.

³⁴ **Karjahärm, T., Sirk, V.** *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917*. Tallinn, 1997, lk 173.

Ludvig Puusepp, Irkutski ülikooli filosoofiaprofessor Aleksander Kaelas ning Kaasani ülikooli meditsiiniprofessor Aleksander Rammul.³⁵

Teadusasutustes töötavate eestlaste kõrval oli rohkesti neidki, kes tegelesid teadustööga erinevate teadusseltside liikmetena ning rohkem hobikorras, ent see ei pruukinud tähendada, et nad oma uurimustöö tasemelt professionaalsetele teadlastele alla jäid. N-ö harrastusteadlaste seast võiks esile tõsta rahvaluuleteadlasi Mattias Johann Eisenit, Jakob Hurta ja Oskar Kallast, keeleteadlasi Johannes Aavikut ja Johannes Voldemar Veskit, arstiteadlast John Blumbergi, põllumajandusteadlaseid Aleksander Eisenschmidt ja Mihkel Pilli, ornitoloog Mihkel Härmsi ning esimese ajalooteadusliku eesti rahva ajaloo autorit Villem Reimani ja mitmeid teisi.³⁶

Paraku ei olnud eelpool nimetatud eesti haritlastest-teadlastest 1919. aasta suvel ja sügisel kuigivõrd abi. Nimelt jõudsid Venemaa ülikoolides töötanud õpetlased Tartusse enamasti alles pärast rahvusülikooli avamist³⁷ ning kuna ülikooli uuestiavamise eeltööde komisjon oli võtnud seisukoha, et ülikool peab säilitama oma senise teadusliku taseme ning professorikandidaatide sobivuse ja ettevalmistuse hindamiseks oleks ehk tarvis koguni välismaiste teadlaste arvamusi, oli selge, et piisava kvalifikatsiooniga eesti teadlaste nappuse tõttu jääks suur osa professuure ja dotsentuure täitmata.³⁸

Olukorra lahendusena nägi komisjon kolme võimalust. Esimene variant oli jätta need ametikohad täitmata, kuhu lähiaastail veel eestlasi või eesti keelt valdavaid muulasi ei leidu. Teine võimalus oli vältida õppe- ja teadustöö edasilükkamist ning täita eestlastest vakantseks jäävad õppejõukohad kohe välismaalastega. Kolmas lahendus oli teha mõõndusi õppejõukandidaatidele tehtavate nõudmiste osas, mis võimaldaks ametisse võtta võimalikult palju eestlasi. Ent kuna lähiminevikust pärit kogemuste tõttu pelgas ülikooli taasavamist ettevalmistav komisjon juhtohjade kaotamist välismaistele õpetlastele, otsustati loodava rahvusülikooli juures rakendada kõiki eesti teadlaspotentsiaaliga haritlasi, vaatamata sellele, kas nad omavad ülikoolis töötamiseks traditsiooniliselt vajalikke akadeemilisi kraadide või

---

³⁵ **Martinson, K.** *Teadustegevuse institutsionaliseerumine Eestis XVII sajandist 1917. aastani*. Tallinn, 1998, lk 277–278.

³⁶ *ibid.*, lk 277.

³⁷ **Tooms, A.** *Opteerimisliikumine ja Eesti jõudnud optandid*. Eesti Statistika 1922, nr 5, lk 17.

³⁸ **Põld, P.** *Tartu Ülikool 1918–1929*, lk 11–12.

mitte. Mõistagi eeldati, et esialgu professori kohusetäitjaiks valitud õpetlased hoolitsevad oma kvalifikatsiooni parandamise eest.³⁹

Teaduslikku huvi ja võimekust ilmutavate eestlaste rahvusülikooli juurde koondamisest hoolimata ei suudetud kaugeltki kõiki õppejõukohti täita, mistõttu tuli pilk siiski ka välismaiste teadlaste poole pöörata. Eeskätt pidas komisjon sobivaiks soomlasi, kellest loodeti, et nad suudavad eesti keele kiire omandamise kõrval mõista kõige paremini ka vastse eesti ülikooli vajadusi. Sobivaiks peeti ka skandinaavulasi ning vajadusel ei välistatud isegi Saksamaalt ja Venemaalt teadlaste kutsumist.⁴⁰ Erinevalt samade probleemide ees seisvast Läti ülikooli kaadripoliitikast, kus baltisakslaste palkamise vältimiseks eelistati õppejõude kutsuda pigem Austriast, Šveitsist, Soomest ja Rootsist,⁴¹ oldi Tartus valmimad palkama ka kohalikke venelasi ja baltisakslasi, kui nad näitavad iseseisva Eesti vabariigi vastu üles heatahtlikkust.⁴²

Soomlaste eelistamise taga kõigi teiste välisõppejõudude ees tuleb näha kahtlemata rohkemat kui pelka võimet “kiiresti eesti keelt omandada”. Nimelt olid eesti rahvusliku liikumise juhtfiguuridel tekkinud soomlastega tihedad kontaktid juba ärkamisajal,⁴³ mille baasil kujunes n-ö eesti-soome ühistunne ning eestlaste esimese välisorientatsioonina Soome orientatsioon. Ja kuna Soomel oli olemas kõik see, mille poole eestlased püüdsid – autonoomne poliitiline kord, arenenum kultuur ja majandus –, said põhjanaabrid, nende kultuur ja eluolu eestlastele sageli ülemäära idealiseeritud eeskujuks.⁴⁴

Kuigi noori eestlasi oli Helsingisse õppima siirdunud juba 19. sajandi lõpukümneteil (nt Oskar Kallas),⁴⁵ sai Soome sisulisem mõju Eesti edasisele arengule määravaks suuresti 1905. aasta revolutsiooni järel, mil suur osa tulevases Eesti vabariigi kultuuri- ja poliitilisest eliidist varjas end pikema või lühema aja vältel Vene keisririigi koosseisu kuuluvas, ent autonoomses Soome suurvürstiriigis. Pagulaspõlve jooksul oli eesti haritlastel ja ühiskonnategelastel võimalus põhjalikult tundma õppida nii soomlasi, Soomemaad, kohaliku kultuuri ja eluolu kui ka luua kontakte väljapaistvate kultuuritegelaste ning teadlastega.⁴⁶ Just

³⁹ Põld, P. *Tartu Ülikool 1918–1929*, lk 12–13.

⁴⁰ *ibid.*, lk 13.

⁴¹ Bolin, P. Between National and Academic Agendas: Ethnic and ‘National Disciplines’ at the University of Latvia 1919–1940. *Söderton Academic Studies*, 51. Söderström, 2012, lk 253.

⁴² Põld, P. *Tartu Ülikool 1918–1929*, lk 13.

⁴³ Zetterberg, S. *Rändajad Soome sillal. Kontaktid üle Soome lahe 19. sajandil*. Tallinn, 2017, lk 11–13.

⁴⁴ Karjahärm, T., Sirk, V. *Vaim ja võim*, lk 357.

⁴⁵ Zetterberg, S. *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled*, lk 12.

⁴⁶ *ibid.*, lk 9, 97.

isiklikud suhted soome õpetlastega tegidki võimalikuks leida suhteliselt lühikese ajaga alles rajatavasse ülikooli kogenud ja väljapaistvaid teadlasi.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli tegevusperioodil 1919–1940 töötas ülikoolis kokku üheksa soome teadlast: Arno Rafael Cederberg 1919–1928 Eesti ja Põhjamaade ajaloo professorina,⁴⁷ Johannes Gabriel Granö 1919–1923 geograafiaprofessorina,⁴⁸ Lauri Kettunen 1919–1925 läänemeresoome keelte professorina,⁴⁹ Kalle Väisälä 1919–1922 matemaatikaprofessorina,⁵⁰ Aarne Michaël Tallgren 1920–1923 Eesti ja naabermaade muinasteaduse professorina,⁵¹ Kaarlo Teräs vuori 1920–1922 taimekasvatuse professorina,⁵² Yrjö Kauko 1922–1924⁵³ anorgaanilise tehnoloogia professorina ja 1924–1925 füüsikalise keemia professorina,⁵⁴ Ilmari Manninen 1924–1929 etnograafiadotsendina⁵⁵ ning Eino Kuusi 1928–1931 praktilise poliitökonoomia professorina.⁵⁶

Järgnevalt leiavad ülevaatlukku käsitlemist eelpool nimetatud soome õppejõud ning nende töö tulemused Tartu ülikooli ning eesti rahvusteaduste ülesehitamisel, aga ka erinevate teadusasutuste asutamisel ja sariväljaannete algatamisel. Lähema vaatluse alt jääb välja vaid A. R. Cederberg, kelle tegevusele keskendutakse põhjalikumalt järgnevates peatükkides.

1.1 Johannes Gabriel Granö

Johannes Gabriel Granö (1882–1956) õppis geograafiat Helsingi ülikoolis ning stažeeris sealse geograafiainstituudi juures 1902–1907 ülemäärase assistendina.⁵⁷ Pärast *cand. phil.* kraadi omandamist valiti ta 1908. aastal koosseisuliseks assistendiks ning 1911. aastal valminud doktoriväitekirja “Beiträge zur Kenntnis der Eiszeit in der nordwestlichen Mongolei

⁴⁷ **Rui, T.** *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940.* Joensuu, 2001, lk 315.

⁴⁸ *Eesti ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuesti sünd rahvusülikoolina 1919.* Koost. H. Piirimäe. Tartu, 1994, lk 65; **Kurs, O.** Johannes Gabriel Granö Eestis. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised kultuurisuhted 1918–1944.* Koost. S. Olesk. Tartu, 2005, lk 407.

⁴⁹ **Alvre, P.** Lauri Kettunen eesti ja sugulaskeelte uurijana. *200 aastat eesti keele ülikooliõpet. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 25.* Koost. V.-L. Kingisepp, toim. M. Ereht. Tartu, 2003, lk 129.

⁵⁰ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929,* lk 209.

⁵¹ **Kriiska, A.** Aarne Michaël Tallgren. *Kleio. Ajaloo Ajakiri,* 1995 nr 1(11), lk 33–34.

⁵² **Rui, T.** *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940,* lk 324.

⁵³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929,* lk 210.

⁵⁴ *ibid.,* lk 209.

⁵⁵ **Metslaid, M.** *Between the Folk and Scholarship: Ethnological Practice in Estonia in the 1920s and 1930s.* Dissertationes Ethnologiae Universitatis Tartuensis 5. Tartu, 2016, lk 12–13.

⁵⁶ **Rui, T.** *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940,* lk 322.

⁵⁷ *Eesti ülikooli algus,* lk 65.

und einigen ihrer südsibirischen Grenzgebirge. Geomorphologische Studien aus den Jahren 1905, 1906, 1907 und 1909” (“Mongoolia loodeosa ja mõnede Lõuna-Siberi piirialade jääaja tundmaõppimine. Geomorfoloogilised uuringud aastail 1905, 1906, 1907 ja 1909”)⁵⁸ kaitsmise järel nimetati ta Helsingi ülikooli geograafiadotsendiks.⁵⁹ Sama aasta sügisel täitis Granö lühiajaliselt ka geograafiaprofessori ülesandeid.⁶⁰

Kui Tartus loodava rahvusülikooli geograafia professuuri tarvis sobilikku teadlast otsiti, pöördus matemaatika-loodusteaduskonna ajutise dekaani asetäitja Johannes Piiper 1919. aasta augustis Helsingi ülikooli geograafiadotsendi poole ning pakkus talle Tartusse professori kohta. Kuna J. G. Granöl olid varasemast eestlastega kontaktid olemas ning kodumaal talle parasjagu samaväärset kohta terendamas polnud, võttis ta pakkumise viivitamata vastu.⁶¹ Tartu ülikooli professoriks kinnitati Granö juba 7. septembril 1919.⁶²

Tartusse tuli vastne geograafiaprofessor põhjaliku ja üksikasjalise programmiga, mida tutvustas lähemalt artiklis “Geograafia kui teadus ja ülikooli aine”.⁶³ Kohe alguses rajati matemaatika-loodusteaduskonna juurde geograafiakabinet, kus peale prof. J. G. Granö töötas vanemassistent August Mieler.⁶⁴ Mõnevõrra saadi kabinetile tarvilikku teaduskirjandust ülikooli meteoroloogiaobservatooriumilt, lõviosa käsiraamatutest ning kaartidest toodi aga Soomest.⁶⁵ 1922. aastaks oli geograafiakabinet jagunenud põhimõtteliselt raamatukoguks ja joonistussaaliks.⁶⁶

Kolme aasta jooksul jõudis prof. Granö lugeda kartograafia põhikursust,⁶⁷ maastikuteaduse põhikursust,⁶⁸ üldist geograafiat,⁶⁹ Fennoskandia maateadust,⁷⁰ antropogeograafiat.⁷¹ Peale loengukursuste korraldas ta ka erinevaid seminare ja praktikume.

---

⁵⁸ **Kant, E.** Johannes G. Granö 14. III 1882–23. II 1956. Mälestuskilde eesti maateaduse ja kodu-uurimise rajajast. *Linnad ja maastikud*. Koost. O. Kurs. Tartu, 1999, lk 354.

⁵⁹ Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kirjallisuusakisto (SKS/KIA). Ote Keisarillisen Suomen Alksanterin-Yliopiston Konsistorin pöytäkirjasta toukokuun 17 päivältä 1911, §3.

⁶⁰ *Eesti ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuesti sünd rahvusülikoolina 1919*. Koost. H. Piirimäe. Tartu, 1994, lk 65.

⁶¹ **Kurs, O.** Johannes Gabriel Granö Eestis, lk 404.

⁶² *Eesti ülikooli algus*, lk 65.

⁶³ **Kant, E.** Johannes G. Granö 14. III 1882–23. II 1956, lk 353.

⁶⁴ **Tammemäe, S.-E.** *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*. Magistritöö, juhendaja Ü. Tarkiainen. Tartu Ülikooli Ajaloo ja Arheoloogia Instituut. Tartu, 2015, lk 11.

⁶⁵ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 240.

⁶⁶ **Tammemäe, S.-E.** *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*, lk 12.

⁶⁷ *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kawa 1919 II. poolaastal*. Tartu, 1919, lk 11; *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kawa 1920 I. poolaastal*. Tartu, 1920, lk 16.

⁶⁸ *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kawa 1920 I. poolaastal*, lk 16; *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kawa 1920 II. poolaastal*. Tartu, 1920, lk 17.

Akadeemilise töö kõrvalt osales Granö aktiivselt ka Eesti Kirjanduse Seltsi kodumaa tundmaõppimise toimkonna töös. 1920. aastal, mil toimkond loodi, valiti ta kohe selle esimeheks ning kinnitati toimkonna järgmise kahekümne aasta tööprogramm.⁷² 1921. aasta suvel saadeti kuusteist tudengit kodu-uurimise aktsiooni raames Tartumaad kirjeldama.⁷³ Uurimisretkele siirdus ka professor ise, külastades Elva, Nõo ja Kambja ümbruskonda, aga ka Palamuse, Saadjärve, Pühajärve jt piirkondi.⁷⁴ Retke ühe otsesema tulemusena ilmus 1922. aasta algul ülevaade Palamuse kihelkonnast – “Palamuse kihelkond. Maateaduseline, majandusline ja ajalooline kirjeldus”.⁷⁵

Veelgi viljakamaks kujunes 1922. aasta kevad ja suvi, mil J. G. Granö jätkas möödunud aastal alustatud tööd. Sedakorda otsustati keskenduda Võru- ja Petserimaale, kuhu saadeti spetsiaalse ettevalmistuse saanud stipendiaadid: geograafiatudengid uurisid sealseid pinnavorme, veestikku, inimasulaid, rahvastiku vaimset ja majanduslikku tegevust; botaanikaüliõpilased märkisid kaartidele taimekoosluste levialasid; zooloogiatudengid aga määrasid kindlaks uuritava piirkonna loomastiku ning eri liikide asualad jne.⁷⁶ Kogu suve jooksul kogutud ainese põhjal, mis aasta lõpuks toimkonnani jõudis,⁷⁷ koostati professor Granö juhendamisel kavas oleva sarja esimene koguteos “Tartumaa”, mis ilmus trükkis 1925. aastal.⁷⁸

Paralleelselt uurimistöödega Kagu-Eestis said 1922. aasta kevadsuvel esmakordselt alguse ka linnauurimuslikud tööd. Selleks puhuks oli J. G. Granö juba 1921. aasta sügisel koostanud juhendi “Linna või alevi kirjeldamise kava” ning 1922. aasta märtsis loodi omaette linnauurimise toimkond. Kavva võetud koguteose “Tartumaa” jaoks asutigi geograafiaprofessori kirjutatud juhendi järgi linnades ja alevites vaatlusi läbi viima.⁷⁹

1922. aastal ilmus ka “Eesti maastikulised üksused”, millega Granö pani aluse edasisele Eesti maastikulisele liigendusele – jagades Eesti ala maastikurühmadeks (meri,

---

⁶⁹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal*. Tartu, 1921, lk 15; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal*. Tartu, 1921, lk 17; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal*. Tartu, 1922, lk 20.

⁷⁰ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal*, lk 15.

⁷¹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal*, lk 17; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal*, lk 20.

⁷² **Kurs, O.** *August Tammekann teaduses ja kultuuris*. Akadeemia 1994, nr 8, lk 1726–1727.

⁷³ **Kurs, O.** Johannes Gabriel Granö Eestis, lk 407.

⁷⁴ **Tammemäe, S.-E.** *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*, lk 13.

⁷⁵ **Kant, E.** Johannes G. Granö 14. III 1882–23. II 1956, lk 360.

⁷⁶ **Kurs, O.** Johannes Gabriel Granö Eestis, lk 409.

⁷⁷ *ibid.*, lk 411.

⁷⁸ **Kant, E.** Johannes G. Granö 14. III 1882–23. II 1956, lk 360.

⁷⁹ **Kurs, O.** Johannes Gabriel Granö Eestis, lk 413–415.

saared, Lääne-Eesti, Põhja-Eesti, Kesk-Eesti, Ida-Eesti ja Lõuna-Eesti) ning lõpuks kolmekümne kolmeks maastikuliseks ühikuks.⁸⁰ Kõige eelneva kõrval väärrib märkimist, et J. G. Granö etendas olulist osa ka eesti maateaduslike oskussõnade loomisel – tegutses ju ülikooli geograafiakabineti juures just selleks puhuks loodud maateaduslike oskussõnade komisjon.⁸¹

J. G. Granö teenistusaeg Tartu ülikooli geograafiaprofessorina ei kujunenud iseenesest kuigi pikaks. Kuna tekkis võimalus jätkata teadustööd Soomes,⁸² palus ta end 1922. aasta aprillis Tartu ülikooli professori ning geograafiakabineti juhataja ametikohalt alates 1. septembrist vabastada. Ülikooli valitsuse palvele vastu tulles nõustus Granö siiski veel sügissemestril üliõpilaste seminaritöid juhendama ning eksameid vastu võtma.⁸³

Ehkki Granö oli juba 1923. aasta veebruaris nimetatud Helsingi ülikooli erakorraliseks professoriks ning 7. märtsist vabastatud Tartu ülikooli geograafiaprofessori ametikohalt (ametlikult küll alates 1. juunist), siis juhendas ta ka veel 1923. aasta esimesel semestril seminaritöid ning võttis vastu eksameid. Loenguid ta sarnaselt sügissemestriga siiski enam ei pidanud. Tartust lahkudes jättis J. G. Granö maha juhendid järgmiseks õppeaastaks⁸⁴ ning soovitas enda mantlipärija leida pigem kodumaiste noorte teadlaste hulgast.⁸⁵

Soomes nimetati J. G. Granö juba 1924. aastal Helsingi ülikooli korraliseks professoriks ning 1926. aastal valiti ta Turu Soome ülikooli geograafiaprofessoriks.⁸⁶ Granö teeneid Eesti teaduses hinnati kahel korral – 1932. aastal valiti ta Tartu ülikooli audoktoriks⁸⁷ ning 1939. aastal annetas Eesti Vabariigi president talle Valgetähe III klassi teenetemärgi.⁸⁸

---

⁸⁰ **Kant, E.** Eesti inimökoloogilisest liigestusest ja selle rakendamisest kooligeograafias. *Linnad ja maastikud*. Koost. O. Kurs. Tartu, 1999, lk 430–433.

⁸¹ **Kant, E.** Johannes G. Granö 14. III 1882–23. II 1956, lk 361.

⁸² **Tammemäe, S.-E.** *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*, lk 13.

⁸³ *ibid.*, lk 12–13.

⁸⁴ *ibid.*, lk 13–14.

⁸⁵ **Kurs, O.** *Eesti rahvusliku maateaduse algusaastaist*. Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat nr 27. Koost. L. Merikalju. Tallinn, 1992, lk 151.

⁸⁶ **Tammemäe, S.-E.** *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*, lk 15.

⁸⁷ *Tartu Ülikooli ajalugu III*, lk 118.

⁸⁸ *Vabariigi president*. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/10836/johannes-gabriel-grano>. Kasutatud 29. III 2019.

1.2 Lauri Kettunen

Lauri Einari Kettunen (1885–1963) õppis aastail 1905–1908 Helsingi ülikoolis peaaerialana soome keelt, lisaks aga veel ka võrdlevat rahvaluulet, üldajalugu ning foneetikat. 1908. aastal sai ta ülikooli lõpetades filosoofiakandidaadiks, 1912. aastal litsentsiaadiks ja 1913. aastal väitles end filosoofiadoktoriks. Kettunen alustas uurimisreise juba üliõpilasena, kogudes eri piirkondades sõnavara ja muud – 1906–1908 tehtud töö tulemusena ilmus 1909 “Descendentis-äännehistoriallinen katsaus keski-Skandinavian metsäsuomalaisten kieleen”.⁸⁹

Esimesed uurimisretked Eestisse võttis Kettunen ette juba enne I maailmasõda.⁹⁰ Eriti pakkus talle huvi arhailiste joontega Kodavere murrak, mille ainestikku kogus ta põhjalikult aastail 1909–1911. 1913. aastal kaitstud doktoriväitekirj “Lautgeschichtliche Darstellung über den Vokalismus des kodaferischen Dialekts mit Berücksichtigung anderer estnischer Mundarten” (“Kodavere murraku häälikulugu võrdluses teiste eesti murretega”) ning sellele järgnenud monograafia “Lautgeschichtliche Untersuchung über den kodaferischen Dialekt” (“Kodavere murraku häälikulooline uurimus”) on esimesed suuremad uurimused ühe eesti keele murraku kohta, osutudes seejuures vokalismi ajaloo osas teedrajavaks kogu läänemeresoome keelerühmas.⁹¹

Õppejõuna alustas L. Kettunen tööd 1914. aastal, mil ta valiti soome keele dotsendiks. Ent selles, et 1919. sügisel avatava rahvusülikooli kuraator Peeter Põld Haridusministeeriumile ettepaneku tegi läänemeresoome keelte professoriks kutsuda Kettunen,⁹² oli kahtlemata oma osa eelnevatel aastatel ilmunud mitmetel eesti keele alastel artiklitel, eesti keele häälikulool “Viron kielen äännehistorian pääpiirteet” (“Eesti keele häälikuloo põhijooned”) (1917), sõnaraamatul “Virolais-suomalainen sanakirja” (“Eesti-soome sõnaraamat”) (1917) ning 1916. aastal ilmunud ja kiiresti laialt kasutatavaks kujunenud keeleõpikul “Viron ja suomen eroavaisuudet” (“Eesti ja soome keele erinevused”), mis noore soome keeleteadlase eesti haritlaste ja teadlaste seas tuntuks tegi.⁹³ Ehkki Johann

⁸⁹ Alvre, P. Lauri Kettunen eesti ja sugulaskeelte uurijana, lk 127.

⁹⁰ Vt. Kettunen, L. *Minu esimene Eesti-retk. Suvi 1908*. Akadeemia 2005, nr 9, lk 1925–1949; Kettunen, L. *Teine Eesti-retk. Sügissuvi 1909*. Akadeemia 2005, nr 10, lk 2195–2208; Kettunen, L. *Kolmas Eesti-retk. 1910*. Akadeemia 2005, nr 11, lk 2385–2400 ja Akadeemia 2005, nr 12, lk 2666–2706; Kettunen, L. *Neljas Eesti-retk. 1911*. Akadeemia 2006, nr 2, lk 369–397.

⁹¹ Alvre, P. Lauri Kettunen eesti ja sugulaskeelte uurijana, lk 128; *Eesti murded ja kohanimed*. Toim. T. Hennoste. Tallinn, 2002, lk 36.

⁹² RA, EAA.2100.4.441, l 7–12. Tartu ülikooli kuraatori P. Põllu kiri Haridusministeeriumile. Tartu, 1. VII 1919.

⁹³ Alvre, P. Lauri Kettunen eesti ja sugulaskeelte uurijana, lk 129.

Voldemar Veski sõnul olla esiti professorikohta pakutud ka talle,⁹⁴ näib, et pigem eelistati doktorikraadiga hõimurahva esindajat kui eestlast, kes oli rohkem keelehuvilisest iseõppija ning kellel tegelikult keeleteaduse-alane ettevalmistus puudus.⁹⁵

Kettunen võttis Oskar Kallase vahendatud kutse⁹⁶ vastu ning juba augustis kinnitati ta haridusministri käskkirjaga Tartu ülikooli läänemeresoome keelte professoriks.⁹⁷ Loenguid pidas ta peaaesjalikult läänemeresoome keelte ajaloost, soome vanast kirjakeelest ja murdeist, ent nende kõrval toimuksid ülevaatlikud ainekursused ka liivi, vepsa ja vadjä keelest.⁹⁸

L. Kettuse esimesest tööaastast Tartu ülikoolis võiks esile tõsta kaks olulist algatust – Akadeemilise Emakeele Seltsi (AES) asutamine 1920. aasta märtsis (olles 1920–1924 ka seltsi esimees)⁹⁹ ning liivi keele uurimise alustamine Tartu ülikooli juures.¹⁰⁰ Märkimist väärib seegi, et ta kuulus AES-i 1922. aastast väljaantava ajakirja Eesti Keel toimetusse ning avaldas seal mitmeid kirjutisi eesti keele ajaloo ja kirjakeele alalt.¹⁰¹ Tema tegevuse olulisust Tartus tõestab asjaolu, et ta valiti Akadeemilise Emakeele Seltsi, Õpetatud Eesti Seltsi ning Eesti Kirjanduse Seltsi auliikmeks. Oma otseseks järeltulijaks koolitas Kettunen Julius Mägiste, kellest sai samuti viljakas läänemeresoome keelte uurija.¹⁰²

Ehkki L. Kettunen oli plaaninud Tartu ülikoolis töötada kümmekond aastat, jäi see aeg oluliselt lühemaks. Nimelt kuulutati Turu ülikooli soome ja sugulaskeelte professori Heikki Ojansuu surma tõttu 1923. aasta jaanuaris sealne professuur vakantseks ning Kettunen otsustas kandideerida. Ta sai valimistel ülikooli nõukogus küll häälteenamuse, ent kantsler määras oma vetoõigust kasutades ametisse hoopiski häältearvult teiseks tulnud kandidaadi. Põhjuseks olnud Soome kodusõja ajal ajakirjanduses avaldatud verevalamisvastane kirjatükk, mille alusel tegi kantsler järelduse, et Kettunen olevat kodusõja ajal punaseid toetanud.¹⁰³ Nii ei jäänudki Kettusel muud üle, kui naasta Helsingi ülikooli ning töötada seal 1929. aastani dotsendina ja soome keele professori kohusetäitjana. Ent seejärel valiti ta viimaks siiski

⁹⁴ Veski, J. V. *Mälestuste raamat*. Tallinn, 1974, lk 241.

⁹⁵ Erelt, T. *Eesti keelekorraldus*. Tallinn, 2001, lk 75.

⁹⁶ Kettunen, L. *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918–1924*. Porvoo, Helsinki, 1948, lk 66–68.

⁹⁷ RA, ERA.1108.5.9, l 8–11. Eesti Vabariigi haridusministri käskkiri. Tallinn, 20. VIII 1919.

⁹⁸ Ariste, P. *Lauri Kettuneni tegevusest Tartus*. Keel ja Kirjandus 1983, nr 6, lk 312–316.

⁹⁹ Viitso, T.-R. Soome keel ja läänemeresoome keelte professor Tartu ülikoolis. *200 aastat eesti keele ülikooliõpet. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 25*. Koost. V.-L. Kingisepp, toim. M. Erelt. Tartu, 2003, lk 286.

¹⁰⁰ RA, EAA.2100.2.324, l 6. L. Kettuse kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 28. II 1920; RA, EAA.2100.2b.33, l 7. L. Kettuse kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 17. IV 1920.

¹⁰¹ Alvre, P. Lauri Kettunen eesti ja sugulaskeelte uurijana, lk 130.

¹⁰² *ibid.*, lk 131.

¹⁰³ *ibid.*, lk 131.

läänemeresoome keelte professoriks, kellena ta oli ametis 1953. aastani. 1932. aastal valiti Kettunen ka Soome teaduste akadeemia liikmeks.¹⁰⁴

Eesti vabariigilt pälvis ta Eestile osutatud teenete eest 1920. aastal Vabadusristi I liigi 2. järgu ordeni, 1925. aastal Vabadusristi III liigi 2. järgu ordeni ning 1932. aastal Kotkaristi III klassi teenetemärgi.¹⁰⁵

1.3 Kalle Väisälä

Kalle Väisälä (1893–1968) alustas Helsingi ülikoolis matemaatikaõpinguid 1911. aastal (valides kõrvalaineteks füüsika ja astronoomia)¹⁰⁶ ning kaitses 1916. aastal doktoriväitekirja “Über die algebraisch auflösbaren Gleichungen fünften Grades” (“Algebraliselt lahendatavatest viienda astme võrranditest”).¹⁰⁷ Pärast täiendamist Saksamaal, Prantsusmaal ning Rootsis määrati ta Helsingi ülikooli dotsendiks.¹⁰⁸ Väisälä peamiseks uurimisvaldkonnaks oli algebra,¹⁰⁹ mis eristas teda enamikust teistest soome matemaatikutest,¹¹⁰ ent lisaks tegeles ta ka funktsiooniteooriaga¹¹¹ ning ratsionaalsete funktsioonidega.¹¹²

Loodavasse eesti rahvusülikooli oli ette nähtud kaks matemaatikaprofessori ja üks dotsendi ametikoht.¹¹³ Esimese professori kohusetäitjaks oli 1919. aastast alates matemaatikaloosteaduskonna ajutise dekaani ülesandeid täitnud Jaan Sarv, dotsendiks määrati aga Hermann Jaakson.¹¹⁴ Kuna üks professuur oli täitmata ja parasjagu Eestis viibivate eestlaste seast sobivat õpetlast ei leitud, pöördus Johannes Piiper augusti keskel 1919. aastal K. Väisälä poole.¹¹⁵ Pärast konsulteerimist prof. Granöga, võttis Väisälä pakutud professuuri septembris

¹⁰⁴ **Erelt, T.** *Eesti keelekorraldus*, lk 92.

¹⁰⁵ *Vabariigi president*. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/15506/>; <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/13355/lauri-einari-kettunen>; <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/14186/lauri-einari-kettunen>. Kasutatud 30. III 2019.

¹⁰⁶ **Lehto, O.** *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Helsinki, 2004, lk 54–56.

¹⁰⁷ RA, EAA.2100.2.1387, l 4. Kalle Väisälä *Curriculum Vitae* ning publikatsioonide loetelu.

¹⁰⁸ **Lehto, O.** *Oman tien kulkijat*, lk 329.

¹⁰⁹ *ibid.*, lk 69.

¹¹⁰ **Lehto, O.** Matemaattiset tieteet. *Suomen tieteen historia 3. Luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet*. Päätoim. P. Tommila. Helsinki, 2000, lk 32–34.

¹¹¹ **Prinits, O., Tamme, E.** Kalle Väisälä ja Tartu Ülikool. *Matemaatika ja kaasaeg XV. Abimaterjale matemaatika õpetajatele ja õppijatele*. Tartu, 1968, lk 118.

¹¹² **Lehto, O.** *Oman tien kulkijat*, lk 425.

¹¹³ **Prinits, O., Tamme, E.** Kalle Väisälä ja Tartu Ülikool, lk 116.

¹¹⁴ *Tartu Ülikooli ajalugu III*, lk 133.

¹¹⁵ **Tammemäe, S.-E.** *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*, lk 25.

vastu¹¹⁶ ning 1. oktoobril kinnitas haridusminister ta Tartu ülikooli matemaatikaprofessoriks.¹¹⁷

K. Väisälä tööleasumine Tartus ei läinud siiski nii sujuvalt, kui loodetud. Nimelt ilmnas, et Väisälä õpetaja Ernst Lindelöf polnud sellega rahul, et too läheb tööle Eestisse ajal, mil veel kodumaalgi noori teadlasi napib.¹¹⁸ Nii teataski Väisälä Peeter Põllule vabandavalt, et kuna ta on vahepeal ette võtnud uurimistöö, mille jätkamiseks Tartus tarvilik erialakirjandus esialgu puudub, ning tal on Helsingis hetkel pooleli ka loengukursus, ei saa ta sügissemestril Tartusse tulla ja palus luba tööle asuda 1. jaanuarist 1920.¹¹⁹

Nii alustaski Väisälä Tartu ülikoolis tööd 1920. aasta kevadsemestril ning luges aastate jooksul kõrgema algebra, arvuteooria ning funktsiooniteooria ainekursusi, mille juurde kuulusid ka harjutustunnid ja seminarid.¹²⁰ Väärrib märkimist, et puhtalt isiklikust huvist luges K. Väisälä vabatahtlikult ja ilma tasuta ka Esperanto keele kursust.¹²¹

Väisälä teadustegevus osutus Tartus problemaatiliseks – nimelt oli siinse ülikooli raamatukogu, mida ta pidas paremaks kui Helsingi ülikooli raamatukogu, veel Voronežist tagasi toomata.¹²² Siiski võiks tema Tartus tehtud teadustöö tulemustena nimetada Tartu ülikooli toimetiste esimeses köites ilmunud käsitlust “Verallgemeinerung des Begriffes der Dirichletschen Reihen” (Termini ‘Dirichleti seeria’ üldistus)¹²³ ning tema juhendamisel valminud Hilda Laidoneri ja Albert Borkvelli matemaatikaalaseid magistritöid.¹²⁴

Olulist rolli etendas K. Väisälä ka eestikeelse matemaatika sõnavara arendamises. Nimelt toimus 1921. aasta kevadel Tartus üle-eestiline II matemaatika-, füüsika- ja kosmograafiaõpetajate kongress, kus muu hulgas tõstatati uue matemaatikasõnastiku koostamise vajadus.¹²⁵ Sõnastiku koostamiseks moodustati komisjon, kuhu esimees Väisälä kõrval kuulusid veel matemaatikadotsent Hermann Jaakson, astronoomiaõppejõud David Rootsmann (1936. aastast alates Taavet Rootsmäe), mehaanika ja rakendusmatemaatika

¹¹⁶ RA, EAA.2100.2.1387, l 2–3. K. Väisälä kiri P. Põllule, Helsingi, 10. IX 1919.

¹¹⁷ RA, EAA.2100.2.1387, l 1. Haridusministeeriumi kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tallinn, 1. X 1919.

¹¹⁸ Lehto, O. *Oman tien kulkijat*, lk 344.

¹¹⁹ RA, EAA.2100.2.1387, l 7–8. K. Väisälä kiri P. Põllule. Helsingi, 3. X 1919.

¹²⁰ Tammememäe, S.-E. *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*, lk 27.

¹²¹ Teräsvuori, K. Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonnast. *Akadeemia* 2004, nr 9, lk 2061.

¹²² Tammememäe, S.-E. *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*, lk 28.

¹²³ Prinits, O., Tamme, E. Kalle Väisälä ja Tartu Ülikool, lk 118.

¹²⁴ Lumiste, Ü., Tamme, E. *Eestikeelse matemaatilise kõrghariduse algaastad*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXIII. 70 aastat Eesti ülikooli. Tartu, 1989, lk 75.

¹²⁵ Ülemaalsed matemaatika, füüsika ja kosmograafia õpetajate kongressid Eestis 1917–1927. Ankeet füüsika õpetamise kohta Eesti keskkoolides veebruaris 1927. Tartu, 1928, lk 10.

erakorraline professor Gerhard Rägo, matemaatika erakorraline professor Jaan Sarv ning eesti keele lektor Johannes Voldemar Veski.¹²⁶

Ka K. Väisälä töö jäi Tartus suhteliselt lühiajaliseks – ta valiti 1922. aasta algul Turu soome ülikooli matemaatikaprofessoriks ning seega palus ta end kevadsemestri lõppedes Tartu ülikooli teenistusest vabastada.¹²⁷ Järgnevatel aastakümnetel tegutses Väisälä Turu ülikooli professorina (olles 1930. aastatel kahel korral ka aserektori ametis).¹²⁸ 1924. aastal valiti ta Soome teaduste akadeemia liikmeks¹²⁹ ning alates 1938. aastast töötas ta paralleelselt Turu ülikooliga ka Helsingi tehnilise kõrgkooli professorina.¹³⁰

1.4 Aarne Michaël Tallgren

Aarne Michaël Tallgren (1885–1945) alustas Helsingi ülikoolis õpinguid 1903. aastal ajaloo erialal. Ent kohe alguses hakkas talle huvi pakkuma pigem arheoloogia, mis viis selleni, et ta taotles juba aasta pärast luba õppida teise peaainena Põhjamaade arheoloogiat (kuna Helsingi ülikoolis toona veel arheoloogia õppetool puudus, oli aine õppimiseks tarvis saada eriluba). 1905. aasta suveks olid Tallgrenil ülikooli lõpetamiseks nõutavad eksamid sooritatud ning ta sõitis sügisel Rootsi, et kuulata maailmakuulsa arheoloogi Oscar Monteliuse loenguid Stockholmis ning kord nädalas Oscar Almgreni loenguid Uppsalas.¹³¹

Umbes samal ajal valis A. M. Tallgren oma edasise uurimistöö teemaks pronksiaja hiiglaslikul alal – Ida-Euroopast Siberini ning Mustast ja Kaspia merest Valge mereni. Järgmise kolme aasta jooksul võttis ta ette uurimisretked Kopenhaageni, Londoni, Pariisi, Peterburi, Moskva, Kaasani, Kostroma ja Arhangelski muuseumidesse, aga tutvus ka erakollektsioonidega, ostes neist ühe – Kaasani kaupmehe Zaussaïlovi 1870. ja 1880. aastatel kogutud u 11 000 esemest koosneva arheoloogiliste leidude kollektsiooni – Soome Rahvusmuuseumile. Rännakutel külastas ta mõistagi mitmeid muistiseid ning korraldas kaevamisi.¹³²

---

¹²⁶ **Prinits, O.** *Eestikeelse matemaatikaõpetuse ja -terminoloogia tekkeloost ja kujunemisest*. Keel ja Kirjandus 1998, nr 6, lk 397.

¹²⁷ RA, EAA.2100.2.1387, l 22. K. Väisälä kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 30. I 1922.

¹²⁸ **Lehto, O.** *Oman tien kulkijat*, lk 381–384.

¹²⁹ *ibid.*, lk 373.

¹³⁰ *ibid.*, lk 387–388.

¹³¹ **Kivikoski, E.** *Tehty työ elää. A. M. Tallgren 1885–1945*. Helsinki, 1960, lk 21.

¹³² **Kriiska, A.** *Aarne Michaël Tallgren*, lk 32.

Uurimistöö tulemusena valmis 1911. aastal doktoriväitekiri “Die Kupfer- und Bronzezeit in Nord- und Ostrussland I. Die Kupfer- und Bronzezeit in Nordwestrussland. Die ältere Metallzeit in Ostrussland” (“Vase- ja pronksiaeg Põhja- ja Ida-Venemaal I. Vase- ja pronksiaeg Loode-Venemaal. Vanem metalliaeg Ida-Venemaal”) , millega sai Tallgrenist pigem laiema sünteesiga kui üksikmaterjaliga tegelev uurija.¹³³ Doktoritöö oponendi arheoloogi, etnograafi ja geoloogi Julius Ailio kriitika oli hävitav, mille sisuliseks põhjuseks oli kahe teadlase erinev uurimismetoodika (oli ju Tallgren samamoodi 1909. aastal kritiseerinud Ailio väitekirja).¹³⁴ A. M. Tallgrenile küll anti 1914. aastal doktorikraad, ent teravavõitu vastukaja tema tööle oli siiski kaasa toonud kriisiperioodi,¹³⁵ mil ta arheoloogiast taandus ning hoopiski kodu-uurimisele ja kooliõpetajatööle keskendus.¹³⁶ Tagasipöördumine arheoloogia juurde toimus 1915. aastal, mil tal õnnestus Soome Muinasmälestiste Ühenduse finantseerimisel sõita uurimisreisile Venemaale ja Siberisse, kust ta naasis suurepärase, peamiselt Siberi pronksiaja leidude koguga.¹³⁷

1906. aastast oli Tallgren tööl Soome Riigi Ajaloomuuseumis, mis talle suuremat rahuldust ei pakkunud. Ka ei rõõmustanud teda väga 1919. aastal Helsingi ülikooli uurali-altai arheoloogia dotsendiks määramine, kuna aega tuli jätkuvalt jagada ülikooli- ja muuseumitöö vahel.¹³⁸ Nii see kui ka väidetav pettumus kaasteadlaste vähesest huvist tema uurimistöö vastu¹³⁹ viis selleni, et A. M. Tallgreni köitis välisministeeriumi pakutud võimalus minna tööle kas Poola, Venemaale, Pärsiasse või hoopis saadikuna Läti.¹⁴⁰

Ent kui 1920. aastal tuli Tallgrenile teade võimalusest asuda äsja avatud Tartu ülikooli Eesti ja Põhjamaade muinasteaduse professori ametikohale, mida soovitas talle ka sõbrast arheoloog Aarne Elias Äyräpää (1930. aastani Europeaus), võttis ta selle rõõmuga vastu.¹⁴¹ Ehkki töö ülikoolis pidi algama 1920. aasta septembrist, saabus Tallgren Tartusse juba 1920. aasta mais, et esineda Eesti Rahva Muuseumi suvekursustel ning teha uurimisretked Räpinasse, Võrru, Viljandisse, Pärnusse ning Muhu- ja Saaremaale.¹⁴²

¹³³ Äyräpää, A. Puhe. A. M. Tallgrenin muistolle. Suomen Museo 1945, nr 52, lk 9.

¹³⁴ Salminen, T. Suomalaisuuden asialla. Muinaistieteen yliopisto-opetuksen syntuvaiheet n. 1877–1923. Helsinki Papers in Archaeology 1993, No 6, lk 36.

¹³⁵ Äyräpää, A. Puhe. A. M. Tallgrenin muistolle, lk 11.

¹³⁶ Kivikoski, E. Tehty työ elää. A. M. Tallgren 1885–1945, lk 28.

¹³⁷ Kriiska, A. Aarne Michaël Tallgren, lk 33.

¹³⁸ *ibid.*, lk 33.

¹³⁹ Äyräpää, A. Puhe. A. M. Tallgrenin muistolle, lk 12.

¹⁴⁰ Kivikoski, E. Tehty työ elää. A. M. Tallgren 1885–1945, lk 41.

¹⁴¹ Selirand, J. Aarne Michaël Tallgren 100. Sirp ja Vasar, 8. II 1985, lk 12.

¹⁴² Kriiska, A. Aarne Michaël Tallgren, lk 33.

Kuigi A. M. Tallgren töötas Tartu ülikooli professorina vaid kaks ja pool aastat, jõudis ta selle aja jooksul loengukursustes käsitleda küllaltki palju erinevaid valdkondi – alustades sissejuhatusest muinasteadusesse,¹⁴³ Eestimaa ajaloolistest mälestistest, muuseumikorraldusest,¹⁴⁴ Läänemeremaade muinasajast,¹⁴⁵ Sküütia muististest, Eesti hilisemast rauaajast¹⁴⁶ kuni Kesk-Aasia muinasleidude¹⁴⁷ ning Soome arheoloogia ja Skandinaavia arheoloogilise kirjanduseni¹⁴⁸ välja. Lisaks veel erilaadsed praktilised seminarid. Õppe- ja teadustöö vajadusi silmas pidades asutas Tallgren juba 1921. aastal õppetooli juurde arheoloogiakabineti ning muuseumi, kuhu hakati koondama teiste asutuste muinasteaduslikke kogusid.¹⁴⁹ Lisaks alustati õppetooli juurde raamatukogu, fotode ja diapositiivide kogu loomist ning ilmuma hakkas arheoloogiakabineti toimetiste sari.¹⁵⁰

A. M. Tallgreni üheks olulisemaks ettevõtmiseks Eestis oli Soome Muinasmälestiste Ühenduse eeskujul üle-eestiliste muististe registri loomise algatamine. Ühelt poolt oli see tarvilik eesti arheoloogiateaduse tulevikku silmas pidades, teisalt oli aga tarvis võimaldada üliõpilastele praktilist harjutustööd: üliõpilased koostasid kihelkondade muististe topograafilisi kirjeldusi, nende plaane ja kaarte. 1923. aasta kevadeks oli nii valminud 76 kihelkonna kirjeldused.¹⁵¹

Samuti alustati 1921. aastal tema eesvõttel Soomes ja Skandinaavias kehtinud seaduste eeskujul Eesti esimese muinsuskaitse seaduse koostamist. Valmis saadi seadus siiski alles pärast Tallgreni Eestist lahkumist.¹⁵² Kuna A. M. Tallgren oli huvitunud ka museoloogiast, leidis seegi Tartus rakendust – Jüri Linnus on nimetanud teda koguni moodsa muuseumiteaduse põhimõtete tutvustajaks ja kasutuselevõtjaks Eestis.¹⁵³ Nimelt liitus ta Eesti Rahva Muuseumi Ühinguga ning tõstatas juhatuse liikmena varemgi päevakorras olnud Eesti Rahva Muuseumi (ERM) riigistamise küsimuse.¹⁵⁴ Ehkki haridusministeerium ei olnud sellest mõttest kaugeltki vaimustunud, oli minister lõpuks siiski sunnitud kokku kutsuma

---

¹⁴³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 II. poolaastal*, lk 16.

¹⁴⁴ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal*, lk 11.

¹⁴⁵ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal*, lk 13.

¹⁴⁶ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal*, lk 16.

¹⁴⁷ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal*. Tartu, 1922, lk 14.

¹⁴⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal*. Tartu, 1923, lk 18.

¹⁴⁹ **Linnus, J.** *Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum*. Kleio. Ajaloo ajakiri. 1995, nr 1(11), lk 37.

¹⁵⁰ **Kriiska, A.** *Aarne Michaël Tallgren*, lk 33.

¹⁵¹ **Lõugas, V., Selirand, J.** *Arheoloogiga Eestimaa teedel*. Tallinn, 1989, lk 34–35.

¹⁵² **Kriiska, A.** *Aarne Michaël Tallgren*, lk 33–34.

¹⁵³ **Linnus, J.** *Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum*, lk 37.

¹⁵⁴ **Õunapuu, P.** *Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine*. Dissertationes Historiae Universitatis Tartuens 23. Tartu, 2011, lk 123.

nõupidamise, mille koosolekul 22. oktoobril 1921. aastal võetigi Tallgreni ettepanekul vastu otsus soovitada ERM-i riigistamist juba järgmisel aastal.¹⁵⁵

Välismaalasest eriteadlase ja kogenud muuseumitöötajana (nagu ta end oma sõnavõttudes sageli delikaatselt nimetas) avaldas ta Eesti muuseumide olukorra ning arengusuundade kohta arvamust ka laiemalt. Iseäranis pälvis Tallgreni tähelepanu ERM, mille tugevusteks pidas ta nii rikkalikke kogusid (mis nõudsid veel korralikult läbitöötamist ja süstematiseerimist) kui ka ülikooli lähedust, mis tagavat tema arvates muuseumile tiheda kontakti teadusega. ERM omakorda peaks aga kujunema ülikoolile omamoodi õppebaasiks, kus üliõpilased saavad praktilisi oskusi omandada. Ning kui 1922. aastal leidis ERM endale lõpuks alalise asupaiga Raadi mõisa härrastemajas, mis oli muuseumile sobivalt juba algselt Liphartide kunstikogu hoidmiseks ehitatud, ilmnes vajadus asjatundja järele, kes korraldaks kogude ületoomist uutesse ruumidesse.¹⁵⁶ Seega loodi muuseumi direktori ametikoht ning Tallgreni soovitusel pakuti seda noorele, ent erudeeritud etnograafile Ilmari Mannisele, kes pakkumise ka vastu võttis.¹⁵⁷

A. M. Tallgren lahkus Tartust 1923. aasta suvel ning asus tööle Helsingi ülikooli hiljuti loodud arheoloogiaprofessori ametikohale.¹⁵⁸ Ent nagu mitmete teiste välisõppejõudude puhul pöördus Tartu ülikooli valitsus aastail 1924–1927 korduvalt tema poole, et kutsuda teda igal semestril õppeülesannet täitva professorina vastu võtma arheoloogiaeksameid ning korraldama arheoloogilisi kaevamistöid – seda hoolimata sellest, et Tallgreni asemele oli saabunud rootslane Birger Nerman. Nii toimus see sisuliselt kuni 1930. aastani, mil Tallgreni üks väljapaistvamaid õpilasi Harry Moora Tartu ülikooli arheoloogiaprofessori kohusetäitjaks valiti.¹⁵⁹ Seotuks jäi Tallgren ka ERM-iga – näiteks pidi ta 1927. aastal valmivas ekspositsioonis koostama selle arheoloogilise osa.¹⁶⁰

Tunnustuse märgiks tehtud töö eest valiti A. M. Tallgren 1923. aastal ERM-i auliikmeks ning 1932. aastal Tartu ülikooli audoktoriks.¹⁶¹ Eesti vabariigilt pälvis ta aga 1931. aastal Kotkaristi III klassi teenetemärgi.¹⁶²

---

¹⁵⁵ Linnus, J. *Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum*, lk 37–38.

¹⁵⁶ *ibid.*, lk 38–39.

¹⁵⁷ Linnus, J. *Etnograafia ja museoloogia Tartu Ülikoolis aastatel 1919–1940*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXII (I). Tartu, 1989, lk 52.

¹⁵⁸ Linnus, J. *Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum*, lk 39.

¹⁵⁹ Trummal, V. *Tartu Ülikooli õpetlaste osast Eesti arheoloogia rajamisel (1920-ndail aastail)*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi I. Tartu, 1975, lk 196.

¹⁶⁰ Linnus, J. *Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum*, lk 39–40.

¹⁶¹ *ibid.*, lk 39.

1.5 Kaarlo Teräsvuori

Kaarlo Kustaa Teräsvuori (aastani 1906 Ståhlberg) (1884–1977) astus Helsingi ülikooli 1903. aastal ning lõpetas õpingud 1909. aastal *cand. phil.* kraadiga. Järgnevatel aastatel täiendas ta end Rootsis ja Austrias ning pärast doktoriväitekirja “Über in Finnland feldmässig gebaute Erbsenformen” (“Soomes aretatud hernesortidest”) kaitsmist 1919. aastal määras Helsingi ülikooli konsistoorium Teräsvuori maaharimisteaduse dotsendiks. Eelnevalt, aastail 1916–1918 oli ta töötanud Soome külviseemneühenduse sekretärina, katsejaama juhatajana ning 1919. aastal ülikooli põllumajandusosakonna notarina.¹⁶³

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loomisel asutati 1919. aasta septembris seniste teaduskondade kõrvale ka põllumajandusteaduskond, mis jagunes agronoomia- ja metsaosakonnaks.¹⁶⁴ Kui näiteks loomakasvatuse õppetooli tarvis leidis professori kohusetäitjaks eestlane – Jaan Mägi¹⁶⁵ –, siis taimekasvatuse professuuri täitmiseks tuli taas vaadata väljapoole Eestit. Sobiv teadlane leiti 1920. aasta kevadel Soomest, kes põllumajandusteaduskonna ettepanekul taimekasvatuse professoriks valiti¹⁶⁶ ning kelle haridusminister pikemata ka kinnitas.¹⁶⁷

Ehkki K. Teräsvuori asus ametlikult tööle 1920. aasta sügisest, käis ta juba enne nõusoleku andmist 1920. aasta mais – dots. Peeter Kõpu kutsel ja dr. Johan Emil Sunila soovitusel – “oludega tutvumas”.¹⁶⁸ Nelja semestri jooksul, mis Teräsvuori Tartu ülikoolis veetis, jõudis ta lugeda taimekasvatust, sordiparandust,¹⁶⁹ üldist taimekasvatust,¹⁷⁰ taimekasvatuse järgkursust, eritaimekasvatust ja katseasjandust.¹⁷¹ Lisaks loengutele toimusid praktilised harjutusseminarid ning seemne kontrollimised.

Et põllumajandusteaduskonna raamatukogu ülikooli avamise järel sisuliselt ei eksisteerinud,¹⁷² saadeti Teräsvuori 1920. aasta detsembris Soome tarvilikku teaduskirjandust

---

¹⁶² *Vabariigi president*. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/8418/aarne-michael-tallgren>. Kasutatud 8. IV 2019.

¹⁶³ RA, EAA.2100.2.1215, l 2–3. Ansioluettelo. Kaarlo Kustaa Teräsvuori. Helsingi, 20. V 1920.

¹⁶⁴ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 267–268.

¹⁶⁵ *ibid.*, lk 279.

¹⁶⁶ RA, EAA.2100.2.1215, l 1. Tartu Ülikooli ajutise nõukogu kiri haridusministrile. Tartu, 23. VI 1920.

¹⁶⁷ RA, EAA.2100.2.1215, l 6. Haridusministeeriumi kiri Tartu Ülikooli valitsusele. Tallinn, 26. VI 1920.

¹⁶⁸ **Teräsvuori, K.** *Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnast 1920. aastate alguses*, lk 2064.

¹⁶⁹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal*, lk 22; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal*, lk 16.

¹⁷⁰ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal*, lk 18.

¹⁷¹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal*, lk 21.

¹⁷² **Teräsvuori, K.** *Tartu Ülikooli põllumajandusteaduskonnast 1920. aastate alguses*, lk 2068.

ja õppevahendeid hankima.¹⁷³ Jaanuaris naasiski ta Tartusse seitsme kasti raamatutega.¹⁷⁴ Ülikoolitöö kõrvalt leidis K. Teräsvuori aega käia ka avalikke loenguid pidamas – näiteks Soome sordiparandustöödest Eesti Sordiparanduse ja Seemnekasvatuse Seltsi peakoosolekul 1921. aasta kevadel.¹⁷⁵

Märgid Teräsvuori peatsest lahkumisest hakkasid ilmnema 1922. aasta mais, mil suri Helsingi ülikooli senine maaviljelusõpetuse professor.¹⁷⁶ Kuna oli võimalus, et Helsingi ülikool kohustab Teräsvuorit kui sealse ülikooli dotsenti ajutiselt täitma professori kohuseid Soomes, tuli tal otsustada ühe või teise ülikooli kasuks.¹⁷⁷ Nii paluski ta Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonnalt esiti vaid osalist ametist vabastamist 31. maini 1923¹⁷⁸ – nimelt lootis ta käia selle aja jooksul kord semestris Tartus, et üliõpilasi eksamineerida, praktilisi töid korraldada ning katsejaama juhatada; loengute lugemise jätkuks ta Nikolai Rootsi kanda,¹⁷⁹ kes oli juba keiserlikus Tartu ülikoolis 1912–1918 töötanud katsepõldude ja -aedade juhatajana ning kellest 1927. aastal sai Tartu ülikooli taimekasvatuse professor.¹⁸⁰

Algsed plaanid ei näinud aga teostuvat, mistõttu esitas K. Teräsvuori paar kuud hiljem ülikooli valitsusele uue palve – sedakorda end ametist täiesti vabastada.¹⁸¹ 23. augustil vabastaski ülikooli valitsuse ettepanekul¹⁸² haridusministri abi prof. Teräsvuori ametist.¹⁸³ Sõbra Lauri Kettuse sõnul kaotas Teräsvuori viivitamatult Helsingi ülikooli pakkumise vastuvõtmisega lugupidamise, mille ta Tartus töötades oli saavutanud.¹⁸⁴ Soome naasnuna töötas ta küll kaks aastat maaviljelusõpetuse professori kohusetäitjana,¹⁸⁵ ent ülemäärase kriitilisuse ja pedantsuse tõttu teda korraliseks professoriks ei valitud.¹⁸⁶ Ka 1929. aasta pöördumine Tartu ülikooli rektori poole palvega saada tõend selle kohta, et ta Tartust omal soovil lahkus, mitte ei vallandatud (nagu üks Helsingi ülikooli konsistooriumi liige oli

¹⁷³ RA, EAA.2100.2.1215, l 10. Tartu Ülikooli valitsuse tunnistus K. Teräsvuorile. Tartu, 4. XII 1920.

¹⁷⁴ RA, EAA.2100.2.1215, l 12. Eesti Saatkonna Soomes kiri Tartu Ülikoolile. Helsingi, 7. I 1921.

¹⁷⁵ Tammemäe, S.-E. *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*, lk 23.

¹⁷⁶ Kurs, O. *Mõnda Kaarlo Teräsvuorist ja eesti põllumajandusteaduse algusest*. Elusid ja eluruume. Tartu, 2009, lk 79.

¹⁷⁷ RA, EAA.2100.2.1215, l 23. K. Teräsvuori kiri põllumajandusteaduskonnale. Tartu, 22. V 1922.

¹⁷⁸ RA, EAA.2100.2.1215, l 22. Põllumajandusteaduskonna kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 23. V 1922.

¹⁷⁹ RA, EAA.2100.2.1215, l 23. K. Teräsvuori kiri põllumajandusteaduskonnale. Tartu, 22. V 1922.

¹⁸⁰ Annuk, K. *Dr. agr. professor Nikolai Rootsi*. Tartu, 1998, lk 7, 13.

¹⁸¹ RA, EAA.2100.2.1215, l 27. K. Teräsvuori kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 18. VII 1922.

¹⁸² RA, EAA.2100.2.1215, l 25. Tartu ülikooli valitsuse kiri haridusministrile. Tartu, 19. VIII 1922.

¹⁸³ RA, EAA.2100.2.1215, l 29, 30. Tartu ülikooli valitsuse kiri põllumajandusteaduskonnale. Tartu, 26. VIII 1922. Eesti vabariigi haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tallinn, 23. VIII 1922.

¹⁸⁴ Kettunen, L. *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä*, lk 90.

¹⁸⁵ Kurs, O. *Mõnda Kaarlo Teräsvuorist ja eesti põllumajandusteaduse algusest*, lk 81.

¹⁸⁶ Kettunen, L. *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä*, lk 90.

Teräsvuori toonast lahkumist mõistnud),¹⁸⁷ näitab, et Teräsvuori suhted kolleegidega ei pruukinud olla ülamäära head.

Aastatel 1924–1935 töötas ta põllumajandusliku uurimise alal erinevates asutustes ning avaldas 1926. aastal oma olulisima uurimuse “Wiesenuntersuchungen” (“Niidu uuringud”).¹⁸⁸ Lisaks väärrib mainimist 1928. aastal ilmunud Eesti ja Soome soontaimede perekondade ladina-soome-eesti nimestik.¹⁸⁹ 1935. aastal anti Teräsvuorile Helsingi ülikoolis siiski personaalne erakorraline professor,¹⁹⁰ kus ta töötas kuni pensioneerumiseni 1951. aastal.¹⁹¹

1.6 Yrjö Kauko

Yrjö Kauko (1883–1974) alustas ülikooliõpinguid 1904. aastal ning lõpetas 1909. aastal Helsingi ülikooli diplomiinsenerina. Seejärel õppis ta Karlsruhe tehnilises kõrgkoolis, kus kaitses 1910. aastal doktoriväitekirja “Kinetische Untersuchung der Reduktion von Permanaganatlösungen durch gasförmigen Wasserstoff” (“Kineetiline uuring permanagaadilahuste redutseerimisest gaasilise vesiniku abil”) ning promoveeriti inseneriteaduste doktoriks.¹⁹² Järgnevalt täiendas ta end veel Peterburi ülikoolis, Berliini tehnikakõrgkoolis, Kaiser-Wilhelm-Institutis ning Berliini ülikoolis,¹⁹³ kus tal õnnestus kuulata Max Plancki ja Albert Einsteini loenguid.¹⁹⁴ Lisaks määrati Kaukole neljal korral riiklik stipendium, et võimaldada tal tutvuda Saksa laboratooriumide sisseseadete ja surrogaatainetööstusega.¹⁹⁵ Õpingute lõpetamise järel töötas Kauko nii Helsingi tehnilises kõrgkoolis, Tampere tehnikumis kui ka mitmes tööstusettevõttes.¹⁹⁶

Y. Kauko esitas kandideerimisavalduse Tartu ülikooli anorgaanilise keemia tehnoloogia professori ametikohale Postimehes ilmunud kuulutuse peale 1921. aasta

¹⁸⁷ RA, EAA.2100.2.1215, l 32. K. Teräsvuori kiri H. Koppelile. Helsingi, 9. V 1929.

¹⁸⁸ Kurs, O. *Mõnda Kaarlo Teräsvuorist ja eesti põllumajandusteaduse algusest*, lk 81.

¹⁸⁹ Teräsvuori, K. *Eesti ja Soome soontaimede (Gefäßpflanzen) perekondade ladina-soome-eestikeelne nimestik*. Ärakiri kuukirjast “Agronomiamia” nr. 9 – 1928. Tartu, 1928.

¹⁹⁰ Kettunen, L. *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä*, lk 90.

¹⁹¹ Tammemäe, S.-E. *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939*, lk 25.

¹⁹² RA, EAA.2100.2.310, l 2, 4. Tohtori-insinööri Yrjö Kaukon ansioluettelo. Tampere, 1. IX 1921.

¹⁹³ RA, EAA.2100.2.310, l 2. Tohtori-insinööri Yrjö Kaukon ansioluettelo. Tampere, 1. IX 1921.

¹⁹⁴ Mattila, R. *Muuan nuori suomalainen – Yrjö Kauko Fritz Haberin assistenttina aloittelevan tiedemiehen kokemuksia 1900-luvun alun Saksassa*. Tekniikan Waiheita 2010, nr 28 (1), lk 43.

¹⁹⁵ RA, EAA.2100.2.310, l 2. Tohtori-insinööri Yrjö Kaukon ansioluettelo. Tampere, 1. IX 1921.

¹⁹⁶ RA, EAA.2100.2.310, l 2–3. Tohtori-insinööri Yrjö Kaukon ansioluettelo. Tampere, 1. IX 1921.

novembri algul.¹⁹⁷ Kuna Kauko osutus 14. detsembril toimunud valimistel ainsaks kandidaadiks,¹⁹⁸ valitigi ta anorgaanilise keemia tehnoloogia professori kohusetäitjaks.¹⁹⁹ Matemaatika-loodusteaduskonna otsuse kinnitas ülikooli nõukogu 10. jaanuaril 1922.²⁰⁰

Paraku ei täitnud professori kohusetäitjaks valimine Y. Kauko soove: vaatamata sellele, et ta tundis rõõmu enese ametisse valimisest, valmistas talle pettumust, et teda ei valitud korraliseks professoriks, vaid ainult kohusetäitjaks, millega Tartu ülikool justkui ei hindaks tema senise teadustöö tulemusi.²⁰¹ Ehkki rektor kinnitas, et professori kohusetäitjaks valimisega ei ole kindlasti Kaukot alavääristatud, vaid kohusetäitjaks valiti ta ainult seetõttu, et ta pole senini üheski ülikoolis isegi veel dotsendina töötanud.²⁰² Ilmselt see vastus vastsetl ametisse valitud teadlast ei rahuldanud, sest mais sai Tartu ülikool Tampere tehnikumi ülemkontrollörilt Paavo Perolt soovituskirja, milles ta tõendas Kauko teaduslikku pädevust.²⁰³ Igatahes oli sellest kasu, sest ülikooli nõukogu valis aega viivitamata Y. Kauko korraliseks professoriks, mille haridusminister Heinrich Bauer kinnitas juba 15. mail 1922. Ühtlasi anti Kaukole õigus esimese kolme aasta jooksul loenguid lugeda ja üliõpilasi juhendada saksa keeles.²⁰⁴

Tartu ülikoolis asus Y. Kauko tööle 1922. aasta sügisest ning pidas 20. septembril inauguratsiooniloengu “Die Energiefrage in der anorganischen Technologie” (“Energiaküsimus anorgaanilises tehnoloogias”).²⁰⁵ Järgmise kahe aasta jooksul luges prof. Kauko anorgaanilist tehnoloogiat, põlemisõpetust,²⁰⁶ sissejuhatust gaasireaktsioonide termodünaamikasse,²⁰⁷ üldist anorgaanilist tehnoloogiat, füüsikalist keemiat anorgaanilises tehnoloogias²⁰⁸ ning metallurijat.²⁰⁹ Lisaks toimusid tema juhatusel erinevad seminarid ja kollokviumid, mille praktiline lähenemine anorgaanilisele keemiale tekitas sellega harjumatutele eesti üliõpilastele algul tõsiseid raskusi.²¹⁰ Ent sellest hoolimata kinnitavad

¹⁹⁷ RA, EAA.2100.2.310, 11. Y. Kauko kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tampere, Tartusse jõudnud 7. XI 1921.

¹⁹⁸ RA, EAA.2100.2.310, 115. Aruanne matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 30. XI 1921.

¹⁹⁹ RA, EAA.2100.2.310, 16. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu ülikooli rektorile. Tartu, 16. XII 1921.

²⁰⁰ RA, EAA.2100.4.8, 12p–3. Tartu ülikooli nõukogu koosoleku protokoll, 10. I 1922.

²⁰¹ RA, EAA.2100.2.310, 112. Y. Kauko kiri Tartu ülikooli rektorile. Tartusse jõudnud 2. III 1922.

²⁰² RA, EAA.2100.2.310, 113. H. Koppeli kiri Y. Kaukole. Tartu, 13. III 1922.

²⁰³ RA, EAA.2100.2.310, 117. P. Pero kiri Tartu ülikoolile. Helsingi, 10. V 1922.

²⁰⁴ RA, EAA.2100.2.310, 176. Eesti vabariigi haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tallinn, 16. V 1922.

²⁰⁵ **Mattila, R.** *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan.* Tampere, 2011, lk 133.

²⁰⁶ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal*, lk 17.

²⁰⁷ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal*, lk 21.

²⁰⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemise kava 1923. aasta II poolaastal*. Tartu, 1923, lk 17.

²⁰⁹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemise kava 1925. aasta I poolaastal*. Tartu, 1925, lk 21.

²¹⁰ **Puksov, A.** *Läbi segaste aegade. Mälestusi.* Toronto, 1980, lk 106.

tema õpilased Arthur Puksov ja hilisem Tartu ülikooli füüsikalise keemia professor Vello Past, et Kauko oli väga lugupeetud õppejõud, kes oskas üliõpilasi sütitada ja tulemuslikult juhendada.²¹¹

Alates tööleasumisest alustas Kauko aktiivselt ka õppebaasi loomist ja arendamist. 1922. aasta sügisest edendas ta olemasolevat füüsikalaboratooriumit ning asutas anorgaanilise keemia laboratooriumi.²¹² Puuduva varustuse muretsemiseks palus Kauko 1922. aasta detsembris end Saksamaale komandeerida, et sealsete oludega tutvuda ning tarvilikke vahendeid soetada.²¹³ Raskustest hoolimata õnnestus tal vajaminevad seadmed osta ning lõpuks kulus sellele ligi miljon Eesti marka.²¹⁴ Suuresti tänu Kaukole saadi füüsikalise keemia laboratooriumile ka uued ruumid Raekoja platsi ja Rüütli tänava nurgal asuvas majas, kus põhilaboratooriumi kõrval seati sisse 12 töökohaga praktikumiruum, pimik optiliste tööde tarbeks ning juhataja kabinet.²¹⁵

1924. aasta suve algul tuli matemaatika-loodusteaduskonnale teade, et vabariigi valitsus on otsustanud kaotada anorgaanilise keemia tehnoloogia professuuri ja rakendusmehaanika dotsentuuri. Sellega seoses kerkis päevakorrale küsimus, kas prof. Kauko on nõus ametisse jääma füüsikalise keemia professorina ning aitama seejuures anorgaanilise keemia tudengitel stuudiumit lõpetada.²¹⁶ Sellised arengud matemaatika-loodusteaduskonnas olid tingitud Tallinna tehnikumi juba aastatagusest huvist – mida toetas ka haridusministeerium – saada kõrgemat tehnilist haridust andvaks õppeasutuseks.²¹⁷ Toona oli Kauko oma vastuses ülikooli valitsuse küsimusele²¹⁸ leidnud, et selliste sammude tagajärjel seataks keemiaosakonna olemasolu Tartu ülikoolis üleüldse ohtu ning sellisel juhul naaseks ta pigem tööle Tampere ülikooli.²¹⁹ Ülikool reageeris Kauko mõtteavaldusele tema tööd tunnustades ning palvega veel vähemalt üheks aastaks pooleli olevate tööde lõpetamiseks Tartusse jääda.²²⁰ Tasub märkida, et Tallinna tehnikumi ponnistuste tõttu saavutada ainuõigus

---

²¹¹ *ibid.*, lk 135; **Past, V.** *Tartu Ülikooli keemiaosakonna õppe- ja teadustöö arengujooni käesoleval sajandil*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XX. Reaalteaduste koolkondade, ideede ja teooriate areng Tartu Ülikoolis. Tartu, 1987, lk 39–40.

²¹² RA, EAA.2100.2.310, l 160. Tartu ülikooli valitsuse tunnistus Y. Kauko tegevuse kohta Tartu ülikoolis. Tartu, 12. I 1925.

²¹³ RA, EAA.2100.2.130, l 87. Y. Kauko kiri Tartu ülikooli rektorile. Tartusse jõudnud 5. XII 1922.

²¹⁴ RA, EAA.2100.2.130, l 91. Y. Kauko kiri Tartu ülikooli rektorile. Berliin, 30. XII 1922.

²¹⁵ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 222.

²¹⁶ RA, EAA.2100.2.310, l 126. Tartu ülikooli valitsuse kiri matemaatika-loodusteaduskonnale. Tartu, 3. VI 1924.

²¹⁷ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 204.

²¹⁸ RA, EAA.2100.2.310, l 106. Tartu ülikooli valitsuse kiri M. Wittlichile ja Y. Kaukole. Tartu, 28. VII 1923.

²¹⁹ RA, EAA.2100.2.310, l 107. Y. Kauko kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 13. VIII 1923.

²²⁰ RA, EAA.2100.2.310, l 109. Tartu ülikooli valitsuse kiri Y. Kaukole. Tartu, 29. VIII 1923.

tehnilise hariduse andmiseks Eestis kadus 1924. aastal keemilise tehnoloogia õpetus Eestist sootuks.²²¹

Matemaatika-loodusteaduskond nõustus ülikooli valitsuse välja pakutud ümberkorraldustega ning oktoobri lõpus tegi ülikooli nõukogu haridusministrile ettepaneku määrata Y. Kauko füüsikalise keemia professori ametikohale,²²² mille haridusminister ka kinnitas.²²³

Kuigi Kauko töötas 1924. aasta sügisest nii füüsikalise keemia professorina kui ka füüsikalaboratooriumi juhatajana,²²⁴ oli ta mures oma pere toimetuleku ning tulevase pensioni pärast.²²⁵ Nii esitaski Y. Kauko juba 1925. aasta veebruari algul ülikooli valitsusele palve vabastada end Tartu ülikooli teenistusest,²²⁶ mille haridusminister paar nädalat hiljem ka kinnitas.²²⁷ Kauko lahkumise järel määrati tema kohuseid täitma keemiadoktor ja hilisem professor August Paris.²²⁸ Vaatamata sellele, et prof. Kauko tegutses Tartus suhteliselt lühikest aega, valmis tema juhendamisel tervelt kaheksa magistritööd ja üks doktoriväitekirj.²²⁹

Järgnevatel aastatel töötas Kauko Tampere tehnikumis,²³⁰ seejärel 1931. aastast Helsingi ülikoolis ning viimaks 1941. aastast Helsingi tehnilises kõrgkoolis – algul anorgaanilise keemia professorina,²³¹ 1943. aastast aga füüsikalise keemia ja elektrokeemia professorina.²³² Mõned aastad pärast II maailmasõja lõppu pidas ta loenguid erinevates Tšiili ülikoolides, kuni valiti 1951. aastal kolmeks aastaks Ankara ülikooli füüsikalise keemia professoriks.²³³

---

²²¹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 204.

²²² RA, EAA.2100.2.310, l 130. Tartu ülikooli rektori kiri Eesti vabariigi haridusministrile. Tartu, 24. X 1924.

²²³ RA, EAA.2100.2.310, l 131. Eesti vabariigi haridusministeeriumi teaduse ja kunsti osakonna kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tallinn, 29. X 1924.

²²⁴ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 222.

²²⁵ **Mattila, R.** *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*, lk 139.

²²⁶ RA, EAA.2100.2.310, l 170. Matemaatika-loodusteaduskonna kiri Tartu ülikooli rektorile. Tartu, 7. II 1925.

²²⁷ RA, EAA.2100.2.310, l 178. Haridusministeeriumi kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tallinn, 21. II 1925.

²²⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 209, 222.

²²⁹ RA, EAA.2100.2.310, l 160. Tartu ülikooli valitsuse tunnistus Y. Kauko tegevuse kohta Tartu ülikoolis. Tartu, 12. I 1925.

²³⁰ **Past, V.** *Tartu Ülikooli keemiaosakonna õppe- ja teadustöö arenguhooni käesoleval sajandil*, lk 39.

²³¹ **Mattila, R.** *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*, lk 163.

²³² *ibid.*, lk 205.

²³³ *ibid.*, lk 234.

Y. Kauko kontaktid Tartu ülikooliga säilisid ka pärast Eestist lahkumist. Ta käis veel korduvalt Tartus ning osales ka ülikooli 300. aastapäeva pidustustel.²³⁴ 1932. aastal annetati Kaukole panuse eest Eesti teaduse arengusse Kotkaristi II klassi teenemärk.²³⁵

1.7 Ilmari Manninen

Ilmari Justus Andreas Manninen (1894–1935) õppis Helsingi ülikoolis soome-ugri rahvaste etnograafiat, soome keelt ja kirjandust, soome ja võrdlevad rahvaluulet, Skandinaaviamaade ajalugu ning kaitses juba 1922. aastal doktoriväitekirja “Die dämonistischen Krankheiten im finnischen Volksaberglauben” (“Deemonlikud haigused soome rahvausundis”). Õpingute kõrvalt oli Manninen tutvunud põhjalikult Soome ja Rootsi muuseumidega ning Naantali linnamuuseumi direktorina töötades kogunud hulgaliselt praktilisi teadmisi.²³⁶

Kui Eesti Rahva Muuseumile 1921. aastal viimaks Tartu kirdeserval asuva Raadi mõisa härrastemaja anti, tuli 1922. aastal alanud remondi ja ümberehituste kõrval leida ka erialaste teadmiste ja kogemustega asjatundja, kes vastutaks nii kogude ületoomise ja korrastamise eest kui õpetaks välja siinsed spetsialistid. ERM-i juhatus võttis 1922. aasta aprillis vastu otsuse luua muuseumi direktori ametikoht ning määras lisaeelarvesse ka tema töötasu. Et Eestis sobivat eriteadlast leida ei olnud, peeti taas mõistlikuks mõne soome teadlase poole pöörduda.²³⁷

Umbes samal ajal, 1921. aasta lõpul tõstatus Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnas omaette etnograafia õppetooli loomise küsimus. Ülikooli nõukogule tehtud ettepanekus rõhutati, et valitav etnograafiadotsent peaks lisaks õppetööle tegelema ka ERM-i kogude korrastamise ja tulevase ekspositsiooni ettevalmistamisega. Ülikooli juhtkond oli ettepanekuga nõus, ent esialgu nappis reaalseks sammudeks vahendeid.²³⁸

Kuna ERM viivitada ei saanud ning otsus direktori ametikoha loomiseks oli tehtud, kutsuti A. M. Tallgreni ettepanekul ERM-i juhtima noor soome etnograafiamagister I.

---

²³⁴ **Mattila, R.** *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*, lk 140.

²³⁵ *Vabariigi president*. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavalet/15837/yrio-kauko>. Kasutatud 3. IV 2019.

²³⁶ **Linnus, J.** *Ilmari Manninen*. *Kleio. Ajaloo ajakiri* 1994, nr 10, lk 49.

²³⁷ **Linnus, J.** *Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum*, lk 38–39.

²³⁸ *ibid.*, lk 39.

Manninen, kes kohe ka nõusoleku andis. 1922. aasta juuni lõpuks oli Manninen päral ning korraldas muuseumi kogude kolimist ja paigutamist.²³⁹

Ka peale ERM-i tööleasumist täiendas Manninen end pidevalt – näiteks tutvus ta 1923. aastal Läti ja Leedu, 1924. aastal Poola, Saksa ja Ungari muuseumidega ning külastas järgnevail aastail veel mitmeid Skandinaavia, Itaalia, Austria ja Venemaa mäluasutusi. Iseärnis imponeerisid talle Nõukogude Venemaa muuseumide lähedad majanduslikud olud, mis näiteks Peterburi Vene muuseumis väljendus suurtes ruumides, avarate vitriinides ning fotomaterjali rohkuses.²⁴⁰

Kuigi ülikoolil polnud jätkuvalt vahendeid, et filosoofiateaduskonda eraldiseisvat etnograafia dotsentuuri asutada, püüti leida siiski võimalus, kuidas äsja saabunud noort etnograafiamagistrit ka ülikooli juures rakendada. Nii palgatigi Manninen dotsendiks õppeülesandetäitjana ja selles rollis luges ta loenguid 1923. aasta kevadsemestrist kuni 1924. aasta kevadeni. 1924. aastal tegi filosoofiateaduskond taas ülikooli nõukogule ettepaneku asutada etnograafiadotsentuur (I. Manninen oli soovitanud küll soome-ugri etnograafia dotsentuuri) ning sel korral see õnnestuski. Ainsaks kandidaadiks ametikohale oli Manninen, kes oli selleks ajaks juba filosoofiadoktor ning kelle senist tegevust hindasid kõrgelt nii Tartu ülikooli kui ka soome teadlased – Walter Anderson, Mattias Johann Eisen, A. M. Tallgren, Kaarle Krohn ning Uuno Taavi Sirelius. Nii saigi Manninen 1. juulist 1924 ametlikult Tartu ülikooli etnograafiadotsendiks.²⁴¹

Oma esimeses dotsendina peetud loengus 16. oktoobril 1924 sõnastas Manninen eesti etnograafiateaduse prioriteete: tuleb luua terviklik ülevaade eesti etnograafilisest ainekust. Selleks on tarvis jälgida tähtsamate esemerühmade tüpoloogilist arengut, erinevate nähtuste geograafilist levikut, selgitada vastastikused kultuurisuhted naaberrahvastega jne.²⁴² Kuue aasta jooksul jõudis Manninen lugeda päris mitut erinevat loengukursust – eesti rahvariided ja nende ajalugu,²⁴³ soome-ugri rahvateadus,²⁴⁴ üldine rahvateadus,²⁴⁵ eesti aineiline rahvateadus,

---

²³⁹ Linnus, J. *Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum*, lk 39.

²⁴⁰ Manninen, I. *Vene muuseumid. Etnograafilised muuseumid Leningradis ja Mokswas*. Postimees, 26. IX 1928, nr 262, lk 7.

²⁴¹ Linnus, J. *Etnograafia ja museoloogia Tartu Ülikoolis aastatel 1919–1940*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XX (I). 70 aastat eesti ülikooli. Tartu, 1989, lk 52.

²⁴² Manninen, I. *Etnograafia tegevuspiiridest ja sihtidest Eestis*. Eesti Kirjandus 1924, nr 12, lk 531–532.

²⁴³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal*, lk 18.

²⁴⁴ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal*, lk 13; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal*. Tartu, 1927, lk 12.

²⁴⁵ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal*. Tartu, 1924, lk 18; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal*. Tartu, 1927, lk 21.

ülevaade soome hõimurahvaste etnograafiast²⁴⁶ ning kalapüüdmise ja metsastus soome sugu rahvastel.²⁴⁷ Paralleelselt loengukursustega toimusid erinevad seminarid ja harjutustunnid. Peale õppetöö tegeles Manninen aktiivselt ka etnograafia õppetooli raamatukogu ja diapositiivide kogu laiendamisega.²⁴⁸

Eesti rahvariideid käsitleva loengukursuse põhjal ilmus 1927. aastal “Eesti rahvariide ajalugu”.²⁴⁹ Tema põhiteoseks eesti etnoloogias on aga mahukas “Die Sachkultur Estlands I–II” (“Eesti esemeline kultuur I–II”) (1931, 1933), mis annab avara ülevaate eestlaste korilusest, jahindusest, kalandusest, põllundusest ja ehituskunstist.²⁵⁰ Mannise töö teiseks pikaajalisemaks väärtuseks jäi kahtlemata esimeste kutseliste museoloogide-etnograafide väljaõpetamine (Ferdinand Linnus, Eerik Laid, Gustav Ränk), mis sai aluseks eesti etnograafiateaduse edasiseks jõudsaks arenguks.²⁵¹

Manninen lahkus Tartust 1928. aasta lõpul, mil ta valiti Soome Rahvusmuuseumi etnograafiaosakonna juhatajaks ning varsti pärast seda ka Helsingi ülikooli soome-ugri etnograafia dotsendiks. Soomes töötades ilmus tal veel üks mõjukas teos – soome-ugri rahvakultuure käsitlev “Suomen suku III” (“Soome sugu III”) (1934).²⁵²

Teenete eest eesti etnograafiateaduse ülesehitamisel omistati Mannisele 1932. aastal Kotkaristi III klassi teenetemärk.²⁵³ Kui Manninen 1935. aasta suvel ootamatult suri, meenutati tema tehtut Eesti ajakirjanduses, korraldati mälestusüritusi ning aasta lõpus avaldas ERM oma esimese direktori mälestuseks albumi.²⁵⁴

---

²⁴⁶ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal*. Tartu, 1924, lk 14; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1928. aasta II poolaastal*. Tartu, 1928, lk 13.

²⁴⁷ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal*. Tartu, 1925, lk 18; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1928. aasta II poolaastal*. Tartu, 1928, lk 13.

²⁴⁸ **Linnus, J.** *Etnograafia ja museoloogia Tartu Ülikoolis aastatel 1919–1940*, lk 53.

²⁴⁹ **Manninen, I.** *Eesti rahvariide ajalugu*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat nr 3. Tartu, 1927.

²⁵⁰ **Linnus, J.** *Ilmari Manninen*, lk 52.

²⁵¹ **Linnus, F.** *Ilmari Manninen. In memoriam*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XI. Tartu, 1937, lk V–VII; **Linnus, J.** *Ilmari Manninen ja Eesti Rahva Muuseum*. Läänemeresoomlaste rahvakultuurist. Tallinn, 1970, lk 256.

²⁵² **Linnus, J.** *Ilmari Manninen*, lk 52.

²⁵³ *Vabariigi president*. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavalier/15226/ilmari-justus-manninen>. Kasutatud 5. IV 2019.

²⁵⁴ *Dr. I. Manninen* †. Postimees, 15. VI 1935, nr 160, lk 6; *Mälestati dr. Ilmari Manni[ne]ni*. Postimees, 7. XI 1935, nr 304, lk 7; *Ilmub dr. I Mannise mälestusalbum*. Postimees, 29. XII 1936, nr 350, lk 7.

1.8 Eino Akseli Kuusi

Eino Kuusi (aastani 1905 Granfelt) (1880–1936) õppis 1898–1904 Helsingi ülikoolis majandusteadust, üldajalugu ning soome keelt ja kirjandust.²⁵⁵ 1907. aastal omandas ta magistrikraadi ning 1915. aastal kaitses doktoriväitekirja suurlinnade tööliste talvise töötuse teemal.²⁵⁶ Seejärel töötas Kuusi sotsiaalministeeriumis ning oli 1922. aastal mõnda aega isegi sotsiaalminister.²⁵⁷

Kui eestikeelne Tartu ülikooli avati, otsustati kaubandusliku hariduse andmist jätkata ning nii asutatigi 1920. aasta suvel õigusteaduskonna juurde kaubandusosakond.²⁵⁸ 1921. aasta sügisel otsustati teaduskonna koosolekul muuta kaubandusteaduse õppetooli nimetus eramajandusõpetuse ning hiljem veel eramajandusteaduse õppetooliks. 1926. aastal aga ühendati tegeliku poliitilise ökonoomia ja eramajandusteaduse õppetoolid praktilise poliitilise ökonoomia õppetooliks. Uus õppetool oli vakantne kuni 20. märtsini 1928. aastal, mil praktilise poliitilise ökonoomia korralise professori kohale kinnitati E. Kuusi.²⁵⁹

Nagu mitmete teistegi valdkondade puhul, oli ka praktiline poliitökonoomia teadusena selline, mida siiani polnud eestikeelses ülikoolis ei õpetatud ega uuritud, mistõttu puudus nii eestikeelne terminoloogia kui ka teaduskirjandus. Nii tuli Kuusil alustada eesti keele omandamise kõrval kohe ka poliitökonoomia eesti oskussõnade väljatöötamist.²⁶⁰ Seejuures püüdis ta parandada siinset majandusõpet ka üldisemalt, koostades mujal Euroopas kehtivate põhimõtete alusel uue õppekava, kus oli senisest suurem kaal just majanduslikel ainetel ning mis pälvis Eesti asjatundjate tunnustuse. Kuusi ettepanekud leidsid otsese rakenduse Tartu ülikooli majandusteaduse osakonna 1935. aastast kehtinud õppekavas.²⁶¹

Prof. Kuusi lugeski kahe ja poole aasta vältel vaid praktilist poliitökonoomiat, täiendades loenguid iganädalaste poliitökonoomia harjutusseminaridega.²⁶² Seminarid

²⁵⁵ RA, EAA.2100.2.455, l 13. Eino Akseli Kuusi. *Curriculum vitae*. Helsingi, 17. VII 1927,

²⁵⁶ **Peltola, J.** *Työllisyys, työttömyys ja huolenpito: Yhteiskunta Tampereella 1928–1938: 1930-luvun lama teollisuuskaupungissa osa I*. Tampere, 2008, lk 10.

²⁵⁷ *Tartu Ülikooli ajalugu III*, lk 110; *Prof. E. Kuusi 50-a.* Postimees, 21. II 1930, nr 50, lk 6.

²⁵⁸ *Tartu Ülikooli ajalugu III*, lk 109.

²⁵⁹ RA, EAA.2100.2.455, l 22. Haridusministeeriumi kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tallinn, 20. III 1928.

²⁶⁰ **Poom, E.** *Prof. dr. Eino Kuusi †. In memoriam*. Postimees, 28. V 1936, nr 143, lk 5.

²⁶¹ *Tartu Ülikooli ajalugu III*, lk 110; **Poom, E.** *Prof. dr. Eino Kuusi †. In memoriam*. Postimees, 28. V 1936, nr 143, lk 5.

²⁶² *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta II poolaastal*. Tartu, 1928, lk 6; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1929. aasta I poolaastal*. Tartu, 1929, lk 8; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1929. aasta II poolaastal*. Tartu, 1929, lk 5; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1930. aasta I poolaastal*. Tartu, 1930, lk 8;

osutused oluliseks mitmes mõttes. Esiteks hinnati neid praktiliste oskuste poolest, mida harjutusülesannete tegemine üliõpilastele andis. Teisalt tegeldi seminarides ka teadusliku tööga, mis keskendus iseäranis Eesti majandusse puutuvale. Mõnedki neist uurimustest ilmusid trükis ning pälvisid tähelepanu ka väljaspool Eestit.²⁶³

Ülikoolitöö kõrvalt oli E. Kuusi tegev ka Akadeemilises Majandusteaduse Seltsis (asutati Tartu ülikooli juures 25. XI 1923. aastal²⁶⁴), olles 1930. aastast kuni Tartust lahkumiseni 1931. aasta kevadel selle esimees. Hiljem valiti ta seltsi auliikmeks.²⁶⁵ Ent loengutega käis ta esinemas ka teistes seltsides – näiteks Akadeemilises Hõimuklubis.²⁶⁶

Tartust lahkumise järel sai E. Kuusist Helsingi ühiskondliku kõrgkooli professor ning 1932. aastast Helsingi ülikooli dotsent. Kuusi olusimaks teaduslikuks tööks peetakse tänini 1931. aastal ilmunud kaheosalist “Sotsiaalspoliitikat”, mis pälvis laialdast tähelepanu nii kodumaal kui võõrsil.²⁶⁷

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1930. aasta II poolaastal. Tartu, 1930, lk 4;
Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1931. aasta I poolaastal. Tartu, 1931, lk 9.

²⁶³ **Poom, E.** Prof. dr. Eino Kuusi †. In memoriam. Postimees, 28. V 1936, nr 143, lk 5.

²⁶⁴ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 375.

²⁶⁵ *Tartu Ülikooli ajalugu III*, lk 110.

²⁶⁶ **Poom, E.** Prof. dr. Eino Kuusi †. In memoriam. Postimees, 28. V 1936, nr 143, lk 5.

²⁶⁷ *ibid.*, lk 5.

2. ARNO RAFAEL CEDERBERG TARTU ÜLIKOOLI ÕPPEJÕUNA

Arno Rafael Cederberg sündis 2. VII 1885. aastal Uusimaa läänis Tuusulas²⁶⁸ tunnustatud kirikuajaloolase, Turu klassikalise lütseumi lektori ja hilisema Tohmajärvi ja Mikkeli praosti Johan Antero Cederbergi neljanda lapsena. Cederbergide kodu on nimetatud tõeliseks “soome kultuuri koduks”, kus väärtustati haridust ning kasvatati lapsi rahvuslikus vaimus.²⁶⁹

Ilmselt isalt päritud huvi ajal õppis Cederberg Joensuu klassikalise lütseumi lõpetamise järel 1903–1912 Helsingi ülikoolis ajalugu, filosoofiat ning vanu keeli ja kirjandust. Õpingute jooksul täiendas ta end Stockholmis, Uppsalas, Linköpingis, Lundis, Kopenhaagenis, Berliinis, Marburgis, Kasselis, Göttingenis ning Hamburgis. 1908. aastal lõpetas Cederberg ülikooli filosoofiakandidaadina, 1910. aastal magistrina, 1912. aastal litsentsiaadina ja 1914. aasta mais promoveerus filosoofiadoktoriks.²⁷⁰ Tema 1911. aasta jõulude ajal kaitstud doktoriväitekirjaga käsitles Põhja-Karjala kaubandusolusid aastail 1721–1775.²⁷¹

Väitekirja valmimise järel avaldas Cederberg veel mitu olulist uurimust – nt “Kuvauksia Pohjois-Karjalan maataloudellisista oloista I. Vuoden 1800:n vaiheille” (“Kirjeldusi Põhja-Karjala põllumajanduslikest tingimustest I. Kuni 1800. aastateni”) (1912) ning “Maamme kirkonarkistot” (“Meie maa kirikuarhiivid”) (1916).²⁷² Ent juba teadlaskarjääri algul sai temast ka viljakas esseist ja ajaloo populariseerija. Just populaarteaduslike artiklite puhul hindas laiem lugejaskond Cederbergi valitud teemade põnevust ning tema suurepärase jutustamisoskust.²⁷³

A. R. Cederbergi õppejõukarjäär algas 1913. aastal, mil ta sai Helsingi ülikooli Põhjamaade ajaloo dotsendiks. Lisaks omandas ta väärtuslikke organisatoorseid kogemusi

---

²⁶⁸ RA, EAA.2100.2.83, l 2. A. R. Cederbergi *curriculum vitae*.

²⁶⁹ Juujärvi, E. Historian uupumaton työmies A, 97, lk 19.

²⁷⁰ RA, EAA.2100.2.83, l 2–3. A. R. Cederbergi *curriculum vitae*.

²⁷¹ Juujärvi, E. Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg, lk 21.

²⁷² *ibid.*, lk 27.

²⁷³ *ibid.*, lk 23.

täites 1915–1917 ülikooli prokantsleri ja 1917–1919 kantsleri sekretäri ülesandeid. 1907–1912 kuulus ta ka Historiallinen Aikakauskirja toimetusse.²⁷⁴

Kuid ometi oli Cederberg 1919. aasta suveks oma akadeemilise karjääri väljavaadetes Soomes pettunud ning leidis, et teda ja tema tööd ei hinnata piisavalt.²⁷⁵ Ent kui temani jõudis teave, et juuli lõpus oli loodava eestikeelse Tartu ülikooli kuraator Peeter Põld teda Helsingis otsimas käinud ning tundnud – rahvaluuleprofessori Viljo Johannes Mansikka soovitusel²⁷⁶ – tema kui potentsiaalse professori vastu huvi, tekitas see temas meeldivat üllatust, aga ka omajagu skepsist.²⁷⁷ Väärib märkimist, et Cederberg polnud siiski ainus, kelle peale mõeldi – nimelt oli Peeter Põld samaaegselt Cederbergiga pöördunud ka Helsingi ülikooli erakorralise professori Gunnar Suolahti poole,²⁷⁸ kes aga ei soostunud Tartusse tulema.²⁷⁹

Esmastest eelarvamustest hoolimata otsustas Cederberg lähemate teadete saamiseks Helsingi Eesti saatkonna asjuri Oskar Kallase poole pöörduda.²⁸⁰ Ilmselt suutsid nii Kallas kui ka Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna dekaani kt Jaan Jõgeveri ametlik pakkumine²⁸¹ Cederbergis huvi äratada, sest augusti lõpuks sai Põld Kallaselt kirja, millega oli kaasas A. R. Cederbergi *curriculum vitae*.²⁸² Lisaks annab Cederberg mõned päevad hiljem ka isiklikult Jõgeverile teada, et on põhimõtteliselt valmis eestikeelsete loengutega algust tegema, uurides ühtlasi Voroneži evakueeritud ülikooli varade ja raamatukogu kohta.²⁸³

Kuid veel enne, kui Jõgeveri vastuskiri hilinenuks Cederbergini jõudis, kuulis viimane tuttavalt daamilt, et ta olla Tartu ülikooli professoriks valitud. Cederbergis tekitas selline “eestlaste barbaarsus” sügavat hämmastust ja pahameelt, sest ta ei olnud enda meelest veel lõplikku nõusolekut andnud.²⁸⁴ Mõne päeva jooksul, mis Jõgeveri kiri, kus ta esimese asjana

---

²⁷⁴ Rosenberg, T. *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis*, lk 80; Pillak, P. *A. R. Cederberg 100*, lk 993.

²⁷⁵ Rui, T. Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg, lk 115.

²⁷⁶ *ibid.*, lk 115.

²⁷⁷ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 24. VIII 1919.

²⁷⁸ Ahtiainen, P. *Kulttuuri, yhteisö, yksilö. Gunnar Suolahti historiantutkijana*. Historiallisia tutkimuksia nr 162. Helsinki 1991, lk 218.

²⁷⁹ RA, ERA.1582.1.30, l 75. P. Põllu kiri O. Kallasele 19. IX 1919.

²⁸⁰ Pohjola, R. Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse süünd. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944*. Koost. S. Olesk. Tartu, 2005, lk 376.

²⁸¹ KA, Cederberg 3. J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 20. VIII 1919.

²⁸² RA, EAA.2100.2.83, l 1–3. O. Kallase kiri P. Põllule ning A. R. Cederbergi *curriculum vitae*. Helsingi, 30. VIII 1919.

²⁸³ RA, EAA.2100.2.83, l 4–5p. A. R. Cederbergi kiri J. Jõgeverile. Helsingi, 5. IX 1919.

²⁸⁴ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 15. IX 1919.

teatab Cederbergi professoriks valimisest,²⁸⁵ teel on, jõuab Cederberg veel kõikvõimalikud kõhklused läbi põdeda.

Nimelt nendib ta oma päevaraamatus, et õigupoolest on Eesti ja Baltimaad üldse talle üsna võõrad. Ja kui Tartusse minna, võib juhtuda, et tal ei õnnestu Soomes avanevatele akadeemilise karjääri võimalustele piisavalt kiiresti reageerida. Samuti ei annaks talle mingit tulevikukindlust teadmine, et tal tuleb ilmselt professuurist kohe loobuda, kui selleks on sobiv eestlane leitud.²⁸⁶

Teisalt aga polnud ilmselt veel hajunud ka hirm perspektiivi ees kodumaale jääda ning siin oma võimalust oodates lõpuks lihtsalt manduda, mida ta väljendas oma päeviku lehekülgedel veel augusti keskpaigas. Pigem lootis ta Tartu kaudu edasi liikuda, mõnda suuremasse kultuuri- ja teaduskeskusesse.²⁸⁷ Nii oligi ta septembri alguseks jõudnud enam-vähem kindlale otsusele Tartu ülikooli professori koht vastu võtta.²⁸⁸ Küllap kallutasid omajagu kaalukaussi Tartu poole nii Soome ajalehtede positiivsed kirjeldused Eesti oludest (hoolimata seejuures keele- ja rahvaluuleteadlase Emil Nestor Setälä pahameelest Soome teadlaste Tartusse siirdumise vastu²⁸⁹) kui ka J. G. Granö ning teiste kaasmaalaste soovitusel.²⁹⁰

Eelneva valgusel väärib märkimist, et Soomes jagunesidki arvamused teadlaste siirdumisest Tartu ülikooli üldjoontes kaheks – ühed arvasid, et kõiki teaduslikke jõude on ka Soomes vaja, kuna parasjagu oli käsil uue soome ülikooli rajamine Turus, teiste meelest oli aga oluline, et soomlased läheneksid hõimurahvale ning parandaksid soome keele positsiooni Tartu ülikoolis.²⁹¹ Lisaks tuleb meeles pidada, et suhtumist soome teadlaste Eestisse siirdumisse mõjutasid Eesti vabariigi ebakindel tulevik ning sellest johtuvad erimeelsused poliitilise seisukoha võtmises Eesti osas nii Soome valitsuses kui ka ühiskonnas laiemalt.²⁹² Eestlaste meelsus soome teadlaste tulemisse oli valdavalt positiivne, mis ühelt poolt oli kantud sügavalt juurdunud imetlusest soomlaste vastu, teisalt aga soomlaste siirast soovist

²⁸⁵ RA, EAA.2100.2.83, 17. J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 9. IX 1919.

²⁸⁶ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 15., 18. ja 19. IX 1919.

²⁸⁷ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 23. VIII 1919.

²⁸⁸ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 4. IX 1919.

²⁸⁹ **Pohjola, R.** Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse sünni, lk 376; **Pohjola, R.** Professorien rekrytointi Tarton yliopistoon Suomen lehdistössä syyskesällä 1919. *Pitkät jäljet. Historioita kahdelta mantereelta. Professori Reino Kerolle hänen täyttäessään 60 vuotta 2. 3. 1999.* Toim. E. Kauparinen. Turku, 1999, lk 304–308.

²⁹⁰ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 28. VIII 1919.

²⁹¹ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 18. VIII 1919; **Rui, T.** Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg, lk 119.

²⁹² Vt. **Arumäe, H.** *Eesti ja Soome. Sõjast sõjani.* Tallinn, 2018, lk 114–120.

aidata eesti ülikooli üles ehitada.²⁹³ Küll aga pahandas ülikoolisiseselt mõndagi eesti teadlast asjaolu, et soome õppejõudude töötasu oli teiste omast mõnevõrra kõrgem.²⁹⁴

Ent kui viimaks Jõgeveri kiri pärale jõudis ja Cederberg sai teada, et ehkki ülikooli raamatukogu on suuresti veel Voronežis, on kasutamiseks valmis Õpetatud Eesti Seltsi väärtuslik raamatukogu ning lisaks on ülikooli valdusesse jõudnud endiste Balti kubermangude kindralkubeneri arhiivid, rääkimata veel teaduslikku korraldamist ootavatest Eesti Rahva Muuseumi arhiivkogudest,²⁹⁵ siis oli peatne Tartu ülikooli ajaloo professor oma otsuses kindel. Cederberg oli siiralt õnnelik, et lõpuks on ees avar tööpõld, kus end tõeliselt proovile panna.²⁹⁶ Õieti valdas teda lausa kärsitus Helsingi ülikoolist minema saada, kus teda äsja alanud sügissemestri avaloengul austas oma kohalolekuga vaid kuus üliõpilast.²⁹⁷

Kuigi Cederberg teatas oktoobri algul oma kirjas Tartu ülikooli kuraatorile, et ei saa enne järgmise aasta 1. jaanuari tööülesannete täitmisele asuda,²⁹⁸ oli ta alustanud enese kurssi viimist Eesti ajalooteaduse ja arhiivinduse olukorraga. Just viimane pakkus talle kui agarale arhiiviuurijale erilist huvi, mis päädis juba septembri lõpuks koostatud ja O. Kallasele saadetud memorandumiga, kus ta esitas oma ettepanekud Venemaale evakueeritud arhiivide tagasitoomise kohta. Ta pidas vajalikuks luua vastav erikomisjon ning leppida Eesti ja Venemaa rahuläbirääkimistel kokku ka põhimõtteis, mille alusel Voroneži viidud varad tagastatakse.²⁹⁹

Samamoodi püüdis Cederberg end kurssi viia Eesti ajalooteaduse olukorraga. Raimo Pohjola sõnul pidas Cederberg kirjavahetust Arvi Korhosega, kes parasjagu oma Baltimaade keskaja agraarjalugu käsitleva doktoriväitekirja kallal töötas.³⁰⁰ Nimelt oli hilisem Helsingi ülikooli üldajaloo dotsent ja professor vähemasti 1915. aastal olnud pikemat aega Tallinnas ja kogunud linnaarhiivist doktoritöö tarvis materjali.³⁰¹ Seega oli Korhonen muuseas saanud üsna hea ülevaate nii Eesti ajalooteaduse kui ka arhiivinduse olukorrast ning käsitles seda üsna kriitilises võtmes 1919. aasta hilissügisel ajakirjas Historiallisessa Aikakauskirja. Nimelt olevat senises teadustöös suuri lünki – näiteks on äärmiselt vähe käsitlust leidnud Rootsi

²⁹³ **Treiberg, P.** *Kas demokraatia vanadusnõtrus või kasvamisshaigus?* Üliõpilasleht 1935, nr 3, lk 71.

²⁹⁴ RA, EAA.2100.4.1, l 132p. Tartu ülikooli ajutise nõukogu koosolek, 27. V 1920.

²⁹⁵ RA, EAA.2100.2.83, l 7. J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 9. IX 1919.

²⁹⁶ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 19. IX 1919.

²⁹⁷ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 20. IX 1919.

²⁹⁸ RA, EAA.2100.2.83, l 12. A. R. Cederbergi kiri P. Põllule. Helsingi, 4. X 1919.

²⁹⁹ RA, ERA.1582.1.30, l 53–54. A. R. Cederbergi kiri O. Kallasele. Helsingi, 29. IX 1919.

³⁰⁰ **Pohjola, R.** Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse sünn, lk 379–380.

³⁰¹ **Pillak, P.** *Otto Greiffenhagen (1871–1938) ja tema tegevus Tallinna linnaarhivaarina (1900–1934).* Magistritöö, juh. A. Must. Tartu ülikooli ajaloo osakond. Tartu, 2002, lk 72.

võimuperiood Baltimaades. Samuti rõhutas ta vajadust rajada kiiremas korras keskarhiiv ning välja töötada dokumentide arhiveerimise kord asutustele.³⁰²

Esmakordselt tuli Cederberg Tartusse 29. novembril, et osaleda rahvusülikooli avaaktusel ning ühtlasi tutvuda kohalike olude ja tulevaste kolleegidega. Tema esimesed muljed Eestist polnud kuigi meeldivad – laevalt maha astudes võtsid teda vastu räpane sadamalinn ning mornivõitu eestlased –, kuigi siseministeerium poolt ootasid teda ja temaga koos reisinud K. Väisälät sadamas auto ning sõbralikud tervitajad. Ka järgnev ebamugavaks kujunenud reis II klassi vagunis Tartusse ei rõõmustanud Cederbergi. Olukorda näisid parandavat vaid Tartu vaksalisse vastu tulnud J. G. Granö ja L. Kettunen ning kamp üliõpilasi, kes aitasid saabujate pagasit ööbimispaika kanda. Kõigest hoolimata näis Cederberg sel päeval pessimistlikus tujus olevat, märkides päevikusse, et alguse on saamas tema vabatahtlik maapagu ning eks paista, kas see üldse enne tema surma läbi saab.³⁰³

Järgnevatel päevadel Tartuga tutvudes sai Cederberg võrreldes Tallinna ja reisiga Tartusse oluliselt meeldivamate kogemuste osaliseks. Ta nendib eestlaste sõbralikkust ja külalislahkust, kiidab Lõuna-Eesti maastikke ning iseäranis Tartut kui kena ja kodust väikelinna. Küll aga märkab ta hulga viimaseid nädalaid sõjas oleva väikeriigi puudusi ning juurdleb, kas ja kuidas eestlased sellest kaosest üldse jagu saavad. Igatahes oleks soomlastel Eestis palju tööd teha.³⁰⁴

Ülikoolis tutvus ta lähemalt kuraator P. Pölluga, kes talle “võrreldes mõnegi teisega” igati positiivse mulje jättis. Avaaktuse-järgsel õhtusöögil kohtus ta esmakordselt ka oma tulevaste lähemate kolleegidega, näiteks üldajaloo professori Hans Oldekopiga,³⁰⁵ kes talle väga ei meeldinud ja kelle teadusliku ettevalmistuse piisavuses ta kahtles.³⁰⁶ Ülikooli asutuste ja selle töötajatega tutvus ta ilmselt kuni 6. detsembrini, mil ta tagasi Helsingisse sõitis.³⁰⁷

---

³⁰² **Korhonen, A.** *Viron historian tutkimuksen tehtävistä*. Historiallinen Aikakauskirja 1919, nr 1, lk 82–87.

³⁰³ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 29. XI 1919.

³⁰⁴ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 29. XI–3. XII 1919.

³⁰⁵ **Autori märkus.** H. Oldekop (1883–1924) alustas ajalooõpinguid 1903. aastal Tartu ülikoolis, ent siirdus juba paar aastat hiljem Saksamaale, õppides Müncheni ja Leipzigi ülikoolides. Doktoritöö katoliku kiriku jõudmisest läänemeresoomlasteni kaitses ta 1909. aastal Viini ülikoolis, jätkates seejärel uurimistööd Peterburis, Helsingis, Kiievis, Varssavis. Teadustöö katkestas I maailmasõda ja Vabadussõda, pärast mida ta Tartu ülikooli üldajaloo professoriks valiti. (**Cederberg, A. R.** *Hans Oldekop* †. Ajalooline Ajakiri 1924, nr 1, lk 1–2)

³⁰⁶ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 1. XII 1919.

³⁰⁷ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 2.–3. XII 1919; KA, Cederberg 25. A. R. Cederbergi kalendermärkmik, 4., 5. ja 6. XII 1919.

Nagu J. Jõgever oma sügiseses kirjas lubas,³⁰⁸ leidis Cederberg 1920. aasta jaanuari keskel Tartusse naastes ülikooli valitsuse abiga esmase elupinna farmaatsia ja farmakognosia professori Johannes Stammi ema juures Veski tn 11.³⁰⁹ Pärast abiellumist 1920. aasta suvel asus Cederberg koos värske abikaasa Solfridiga³¹⁰ elama praeguse ülikooli raamatukogu kohal asuvasse kolmekordsesse kivimajja,³¹¹ aadressiga Tiigi tn 4, krt 2, kuhu jäi kuni Tartust lahkumiseni 1928. aasta sügisel.³¹²

Kuigi välisõppejõududele (1920. aasta alguseni ainult soomlastele) maksti Eesti marga madala vahetuskursi tõttu igakuiselt nende koduriigi valuutas palgale lisa,³¹³ ei teinud ilmselt Cederbergki äsja sõjast pääsenud väikeriigi majanduslike võimaluste osas endale illusioone. Oli ju Jõgever juba möödunud aasta septembris kirjutanud, et ehkki kõik esmatarvilik eluks on Tartus olemas, napib siiski mõningaid toiduaineid, nt suhkur. Rõivaste muretsemine olevat aga päris keeruline.³¹⁴

Rahu saabudes hakkas olukord riigi majanduslikest raskustest hoolimata siiski jõudsalt paranema. Nii nendib Cederberg 1920. aasta juunis, et ega tema elutingimused Tartus eriti Soome kolleegide omast erinegi.³¹⁵ Seejuures tasub meenutada, et Soome kodusõda oli lõppenud napilt kahe aasta eest. Ja üks omamoodi kinnituseks majanduslikule hakkamasaamisele ole ka Cederbergi abiellumine 1920. aastal.³¹⁶ Ent kui 1922. aasta aprillis sündis tütar Päivä Solfrid Elisabet, palus Cederberg sama aasta novembris siiski oma perele abiraha määrata vastavalt Riigikogu 27. juunil 1922 vastu võetud perekonna abiraha seaduse §14-le, kinnitades, et perekond on vaid tema ülal pidada.³¹⁷ Tartu linna politseiüleva tustuse ära kirjust saame veel teada, et 36-aastane Cederberg on tõesti perekonna ainus toitja ning ka 26-aastaselt abikaasal Solfridil ei ole mingit varandust ega suuremat alalist sissetulekut.³¹⁸

³⁰⁸ RA, EAA.2100.2.83, l 7. J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 9. IX 1919.

³⁰⁹ **Niinivaara, E.** *Yhä paistaa sama aurinko: Elämää nuoruuteni Eestissä ja Suomessa.* Toim. H.-P. Lappalainen. Helsinki, 1988, lk 90; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 I. poolaastal*, lk 5.

³¹⁰ **Åkerman, B.** *Solfrid Cederberg* †. Genos 1943, No. 14, lk 32–33.

³¹¹ RA, EAA.2110.1.4822, l 1. Tartu linna plaan = Plan de la ville de Tartu, 1927.

³¹² *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal*, lk 3; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal*. Tartu, 1928, lk 34.

³¹³ RA, EAA.2100.4.2, l 57p. Tartu ülikooli ajutise nõukogu koosolek, 20. I 1920.

³¹⁴ RA, EAA.2100.2.83, l 7. J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 9. IX 1919.

³¹⁵ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 12. VI 1920.

³¹⁶ **Kettunen, L.** *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä*, lk 92.

³¹⁷ RA, EAA.2100.2.83, l 53. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 15. XI 1922.

³¹⁸ RA, EAA.2100.2.83, l 54. Tartu linna politseiüleva tustuse ära kiri. Tartu, 6. XII 1922.

Kuidas Cederberg muidu uue elukeskkonnaga kohanes, pole kuigivõrd teada, ent tema eesti keele omandamise suhtes annavad mälestused mõneti erinevaid andmeid. Näiteks kaasmaalasest keeleteadlase L. Kettuse sõnul oli nii Cederbergile kui ka K. Teräsvoorile eesti keelt õpetanud vanatüdrukueale lähenev filoloogiaüliõpilane Ann Tamm ning Cederberg olevat esimesed semestrid loenguid soome keeles pidanud.³¹⁹ Ent kui heita pilk arhiiviallikatesse, siis tekib Kettuse väite osas kahtlusi.

Nimelt teatab Cederberg 1919. aasta septembri alguses J. Jõgeverile saadetud saksakeelses kirjas, et on valmis alustama loengute pidamist eesti keeles.³²⁰ Sellele kirjale vastab Jõgever pika ja sisuka eestikeelse kirjaga, mille mõistmine eesti keelt mittevaldavale inimesele ülemäära hõlbus ei tohiks olla.³²¹ Samuti seavad Kettuse väite kahtluse alla Cederbergi 1920. aasta kevadsemestri lõpus oma käega ja suurepärasest eesti keeles kirjutatud kirjad³²² ning asjaolu, et ta pole kunagi esitanud ühtki taotlust saada luba lugeda oma aineid kas või ajutiseltki mõnes võõrkeeles.

Kuigi Cederberg väidab päevikus, et Eesti ja Baltimaad tervikuna on talle üsna võõrad,³²³ võiks oletada, et ta omandas eesti keele suuresti juba 1919. aasta sügisel ning võis üliõpilase A. Tamme abil keeleoskust üksnes lihvida. Samas pole välistatud seegi, et ta haritud soomlasena juba varem vähemalt mingil määral eesti keelt valdas.

Vaatamata sellele, et Cederberg oli tööga küllaltki koormatud, näis ta siiski aega leidvat ka seltskondlikuks läbikäimiseks. Näiteks nendib vandeadvokaat ja Soome Tartu konsul Oskar Rütli oma memuaarides, et tema juures elavaid A. M. Tallgreni ja K. Väisälä külastas teiste seas sageli ka Cederberg, jäädes mõnigi kord Rütlite juurde õhtusöögile.³²⁴ Vahel tuli Cederbergi seltskonnas aja veetmise nimel siiski ka tema nõrkustele rõhuda. Näiteks saatis taimekasvatuse professor K. Teräsvuori, kes katsepõldude läheduse tõttu püsivalt Raadi mõisas elas ja kellele seetõttu vähem külalisi sattus, kord Cederbergile naljaga pooleks kiirteate, et haridusminister on Raadil ja lubas mõisast ruume ka ajalooarhiivile. Kuna

³¹⁹ Kettunen, L. *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä*, lk 91.

³²⁰ RA, EAA.2100.2.83, l 6. A. R. Cederbergi kiri J. Jõgeverile. Helsingi, 5. IX 1919.

³²¹ RA, EAA.2100.2.83, l 7. J. Jõgeveri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 9. IX 1919.

³²² RA, EAA.2100.2.83, l 13–13p. A. R. Cederbergi kiri P. Põllule. Tartu, 1. V 1920; RA, EAA.2100.2b.12, l 4–5. A. R. Cederbergi kiri P. Põllule. Tartu, 1. V 1920.

³²³ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 15. IX 1919.

³²⁴ Rütli, O. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusist (1871–1949)*. Tallinn, 2010, lk 328.

Cederbergil oli vähe arhiivist tähtsamaid asju, sai Teräsvuori endale sedakorda kibekiiresti lõunasöögikaaslase.³²⁵

Mõnevõrra huvitavam on aga asjaolu, et Cederberg ja K. Väisälä Tartus eesti üliõpilaskorporatsiooniga Sakala liitusid.³²⁶ Ilmselt mängis Cederbergigi puhul siin rohkem rolli läbikäimine ühiskondlikult mõjuka korp! Sakala asutajaliikme Oskar Rütliga kui näiteks samasse organisatsiooni kuuluva oma doktorandi ja ülikooli eradotsendi Hendrik Sepaga.³²⁷

2.1 Eesti ajaloo teaduse sihtide määratlemine, Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppeprogrammi väljatöötamine, ellurakendamine ning tulemused

Ajalooõpe vastses Eesti Vabariigi Tartu Ülikoolis pidi paratamatult võrreldes varasemate aegade liikuma mõnevõrra teistsugustele alustele. Sest kui üldajalugu jäi endistviisi ajaloostuudiumi üheks põhiaineks, siis selle kõrvale tuli uue valdkonnana luua Eesti ja Põhjamaade ajalugu, mille keskmeks pidi mõistagi saama Eesti ajalugu.³²⁸

Selle ülesande muutis aga küllaltki keeruliseks asjaolu, et senini polnud eesti rahva ajalugu teaduslikult põhimõtteliselt uuritudki. Eesti alade ajaloo uurimisega olid 19. sajandil ja 20. sajandi algul arvestataval teaduslikul tasemel tegelenud peamiselt baltisaksa uurijad, ent nemad keskendusid enda ühiskondlikust ja poliitilisest positsioonist lähtuvalt pigem maa poliitilise ja omaenda kultuuriajaloo uurimisele, kus eestlasi puudutati vaid möödamindes, ja siingi rõhutati eeskätt enda tähtsust maarahvale hariduse ja kultuuri andjatena. Mõnevõrra olid Baltikumi ajalooga tegelenud ka vene ajaloolased, ent nendegi sihid olid enamasti poliitilised – Baltikumi alade käsitlemise sagedaseks eesmärgiks oli tõestada nende alade ajaloolist kuulumist Venemaale.³²⁹

Muidugi olid ka eesti haritlased alates rahvuslikust ärkamisajast peale tegelenud Eesti ajaloo kirjutamisega – iseäranis Carl Robert Jakobson ja Jakob Hurt –, ent kuna nad olid

³²⁵ Kettunen, L. *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä*, lk 91.

³²⁶ Eesmäe, M. Espak, P., Kulmar T., Preimann, M. Korporatsioon Sakala. *Vivat Academia. Üliõpilasseltsid ja -korporatsioonid Eestis*. Peatoim. H. Piirimäe. Tartu, 2. tr, 2012, lk 257; Sepp, H. Kultuurisild või kaitseliin? Üks vaatenurk Soome-Eesti üliõpilassuhete arengule 1920.–1930. aastatel. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944*. Koost. S. Olesk. Tartu, 2005, lk 179.

³²⁷ Runnel, S. Hendrik Sepp. Elulugu. *Hendrik Sepp. Läänemere ajalootuuled*. Koost. S. Runnel. Tartu, 2013, lk 7–8.

³²⁸ Konks, J. *Andmeid ajaloo õppejõudude õppe- ja teadustöö kohta Tartu Ülikoolis 1919–1940*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi X. Humanitaarteaduste arengust Tartu Ülikoolis. Tartu, 1981, lk 156.

³²⁹ Andresen, A. Villem Reimani ajalookirjutuse tähendus. *Villem Reiman. Eesti ajalugu*. Tartu, 2014, lk 157.

eeskätt ajaloohuvilised, kel puudus ajalooteaduslikuks tööks vajalik ettevalmistus, siis teaduslikku väärtust on nende töödes vähe.³³⁰ Siinkohal tasub märkida, et mainitud autorite Eesti ajalugu puudutavate tööde (C. R. Jakobsoni puhul küll otsesemalt) esmane eesmärk oli anda rahvale aimu tema ajaloost, iseäranis muistsest vabadusest, mis pidi eestlasi innustama oma püsijäämise eest võitlema.³³¹ Ent esimene teos eestlaste ajaloo alal, kus toetuti allikakriitilisele uurimismeetodile ja saavutati vähegi teaduslik ülevaade, olid 1903–1906 ilmunud soome ajaloolase Kaarel Olavi Lindequisti “Üleüldise ajaloo” tõlke juurde Villem Reimani kirjutatud peatükid Eesti ajaloost, mis avaldati omaette raamatuna 1920. aastal.³³² Seega süstemaatilist ajalooteaduslikku eestlaste ajaloo uurimist enne rahvusülikooli avamist põhimõtteliselt ei toimunud ning esimest Eesti ja Põhjamaade ajaloo professorit ootas ees avar tööpõld.

Kui A. R. Cederberg 24. jaanuaril 1920. aastal viimaks koos hulga Tartu ülikooli raamatukogule mõeldud köidetega Tartusse jõudis,³³³ oli tal valmis plaan nii Eesti arhiivinduse korraldamiseks (millega ta tegi algust juba Tartu saabumise päeva õhtul³³⁴) kui ka esimesteks ettevõtmisteks Eesti ajalooteadusele alusepanemiseks. Seejuures pidas ta tarvilikuks oma mõtteid ka avalikkusele tutvustada.

Nii teataski ta juba 7. märtsi Postimehe hommikuses numbris, et igal haritud maal peab olema oma riigiarhiiv, rahvusraamatukogu ning rahvamuuseum, mistõttu tuleb nende rajamisega ka Eestis kohe algust teha.³³⁵ Napilt kolm nädalat hiljem selgitas ta samas väljaandes, et Eesti oma ajalooteaduse rajamise oluliste eeltöödena peaks alustama nii rahvamälestuste kui ka Eesti ajalugu puudutavate dokumentide süstemaatilist kogumist (viimaste puhul tuleks vaatluse alla võtta ka välisarhiivid).³³⁶ Ning lisaks – hoolimata sellest, et Georg Friedrich von Bunge ja Carl Schirreni eestvõttel on selles vallas õnneks juba üksjagu tööd tehtud – tuleks eesti ajaloolaste tulevase töö hõlbustamise seisukohalt publitseerida ka neid Eesti- ja Liivimaa allikaid, mis on olulised eelkõige eesti rahva ajaloo uurimiseks.

---

³³⁰ Kivimäe, J., Kivimäe, S. Estnische Geschichtsforschung an der Universität Tartu 1920–1940. *Die Universitäten Dorpat/Tartu, Riga und Wilna/Vilnius 1579–1979*. Her. G. von Pistohlkors, T. U. Raun, P. Kaegbein. Quellen und Studien zur Baltischen Geschichte, band 9. Köln, 1987, lk 278–279.

³³¹ Undusk, J. Kolm võimalust kirjutada eestlaste ajalugu. *Eesti kirjanike ilmavaatest*. Toim. S. Ombler. Tartu, 2016, lk 178–180.

³³² Laar, M. Villem Reiman. 70 aastat surmast. *Looming* 1987, nr 5, lk 711.

³³³ Pohjola, R. Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse sünn, lk 382.

³³⁴ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 24. I 1919.

³³⁵ Cederberg, A. R. *Rahvamuuseumi, rahvaraamatukogu ja riigiarhiivi küsimus*. Postimees: hommikuväljaanne, 7. III 1920, nr 61, lk 3–4.

³³⁶ Cederberg, A. R. *Ajaloolise uurimistöö korraldamisest*. Postimees, 27. III 1920, nr 83, lk 1–2.

Samuti pidas Cederberg äärmiselt vajalikuks Eesti ajaloo bibliograafia, arhiivijuhtide ning Eesti biograafilise leksikoni koostamist ja trükis avaldamist.³³⁷

Kitsamalt Tartu ülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo professorina tuli A. R. Cederbergil määratleda Eesti ajaloo prioriteetsed uurimissuunad ning koostöös prof. H. Oldekopiga ajaloostuudiumi õppeprogramm välja töötada. Samuti tuli koheselt alustada loengukursustega, ehkki ülikool oli vastutulelikult Cederbergi lisakohustuste tõttu ERM-is ning arhiivikomisjonis (asendus 1921. aastast Arhiivinõukoguga³³⁸) tema loengukoormuse minimeerinud.³³⁹

Nii esmatahtsate uurimisvaldkondade kui ka Eesti ja Põhjamaade ajaloo loengukursuste teemade valikul lähtus Cederberg tõenäoliselt suuresti nii oma tähelepanekutest kui ka A. Korhoneni 1919. aasta sügisel ilmunud Eesti ajalooteaduse ja arhiivinduse olukorda kajastanud artiklist, kus nenditi, et võrreldes muude Eesti- ja Liivimaa ajalooperioodidega on Rootsi võimuperiood Baltikumis oluliselt tagasihoidlikumat käsitlust leidnud.³⁴⁰

Ilmselt mõjutas loengukursuste ja seminaride teemade valikut otseselt ka Cederbergi tabanud ebameeldiv üllatus, et eesti üliõpilaste üldhariduslik ajalootundmise tase jääb Põhjamaade üliõpilastele tugevalt alla.³⁴¹ Ehkki me ei tea, kuidas täpselt kulges õppeprogrammi koostamine ning millal esimestes põhimõttelistes punktides kokku lepidi, võib oletada, et üldjoontes olid kõik vastsed ajalooõppejõud ühel meelel 1919. aasta sügissemestrist alates.

Nimelt luges üldajaloo professor H. Oldekop 1919. aasta II semestril Lääne-Euroopa majandusajaloo ja Ameerika ajaloo kõrval ka sissejuhatust ajalooteadusesse. Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppetoolis aga luges stipendiaat ja eradotsent H. Sepp kursust Rootsi ajast Eestis (kuni Gustav II Adolfini) ning eradotsent August Sildnik pärisorjusest Eestis XVIII sajandil.³⁴²

Ent selgeima pildi Cederbergi nägemusest õppeprogrammi osas annab siiski tema ettepanek filosoofiateaduskonnale 1920. aasta märtsi algusest, kus on äratoodud nõudmised

³³⁷ **Cederberg, A. R.** *Ajaloolise uurimistöö korraldamisest II*. Postimees: hommiku-väljaanne, 28. III 1920, nr 58, lk 2–3.

³³⁸ **Kibal, B.** *Eesti arhiivindus 90*. Tuna 2010, nr 1, lk 124.

³³⁹ **Rui, T.** Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg, lk 121.

³⁴⁰ **Korhonen, A.** *Viron historian tutkimuksen tehtävistä*, lk 82–87.

³⁴¹ **Rui, T.** Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg, lk 123.

³⁴² *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kawa 1919 II. poolaastal*, lk 9.

Eesti ja Põhjamaade ajaloo stuudiumi läbimiseks: *approbatur* tasemel – üldajaloo, Skandinaavia ajaloo kursused ning üks kirjalik töö Venemaa ajaloost; *cum laude approbatur* tasemel – lisaks eelnevale üks kirjalik töö kas Soome või Skandinaavia ajaloost, kaks või kolm tööd Eesti ajaloost ning lühikursus Baltimaade arheoloogiast; *laudatur* tasemel – lisaks eelnevale üks kirjalik töö Soome või Skandinaavia ajaloost, töö üldajaloost, töö Vene või Poola ajaloost, kolm või neli tööd Eesti ajaloost ning iseseisval uurimisel põhinev teaduslik töö Baltimaade ajaloost.³⁴³ Esitatud ettepanek leidis filosoofiateaduskonna nõukogu heakskiidu ning kinnitati.³⁴⁴ Igal juhul näitab see kava, et Cederberg pidas tarvilikuks Eesti ajalugu vaadelda kontaktis naabermaade ajalooga, mis on ka igati loomulik, sest eri aegadel on Eesti ajalugu olnud osa ühe või teise naabermaa ajaloost ja vastupidi. Regulaarselt loetavad kursused Soome ja Skandinaavia ajaloost³⁴⁵ oli suuresti aga tingitud sellest, et ülikooli raamatukogus nappis vastavat kirjandust ning ka üliõpilaste võõrkeelteoskus oli 1920. aastatel veel viletsavõitu.³⁴⁶ Just viimase parandamiseks olidki ajalooüliõpilastele õppekava järgi nõutavad saksa, ladina, soome ja rootsi keele eeleksamite sooritamine.³⁴⁷

Ent Eesti varauusaja ja uusaja ajaloole keskenduti ka 1920. aasta kevadsemestril, mil Sepp jätkas Rootsi aja Eestis (Gustav II Adolfist Põhjasõjani) lugemist ning Sildnik käsitles pärisorjuse lõpuperioodi ja talurahva vabastamist Eestis. Oldekop luges üldajaloo ainekursuste kõrval ka ajaloo metodoloogiat ning viis koos Sepa ja Cederbergiga läbi seminari Rootsi ajaloost alates 1617. aastast, keskendudes seejuures ka Eestile. Cederberg ise alustas Soome ajaloo kursuse lugemisega.³⁴⁸

1920. aasta juunis pöördus Cederberg ülikooli ajutise nõukogu poole, et tunnistataks vajalikuks arhiivinduse ja vanade kirjalike allikate lugemise õpetamine. Ajutine nõukogu tunnistas nimetatud ainekursuste lülitamise ajaloostuudiumisse nõutavaks ning andis selle ajaloo-keeleteaduskonna (*resp.* filosoofiateaduskonna) korraldada.³⁴⁹

³⁴³ RA, EAA.2100.5.165, I 63–63p. A. R. Cederbergi kirjalik ettepanek filosoofiateaduskonnale. Tartu, dateerimata [ilmselt märtsi algus 1920].

³⁴⁴ RA, EAA.2100.5.151, I 10p–11p. Filosoofiateaduskonna koosolek, 4. III 1920.

³⁴⁵ RA, EAA.2100.2b.12, I 2. A. R. Cederbergi koostatud Eesti ja Põhjamaade ajaloo loengute kava. Dateerimata [Ilmselt 1920. aasta kevadsemestri II pool].

³⁴⁶ Soom, A. *Mälestusi. Artikleid*. Koost. E. Küng. Tartu, 1996, lk 74.

³⁴⁷ RA, EAA.2100.2b.12, I 3. A. R. Cederbergi koostatud Eesti ja Põhjamaade ajaloo loengute kava. Dateerimata [Ilmselt 1920. aasta kevadsemestri II pool].

³⁴⁸ *Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 I. poolaastal*, lk 13.

³⁴⁹ RA, EAA.2100.2.83, I 20. Tartu ülikooli ajutise nõukogu sekretäri kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 11. VI 1920.

Sügissemestril alustaski Cederberg Soome ajaloo jätkukursuse kõrval vanade allikate lugemise harjutustundide läbiviimist.³⁵⁰ Selle muutis mõnevõrra keerulisemaks vaid asjaolu, et Tartu linnavalitsus ei tulnud Cederbergi ja ülikooli palvele vastu anda professori kasutusse paarkümmend linna arhiivis talletatavat Rootsiaegset dokumenti,³⁵¹ vaid võimaldas säilikutega tutvuda ainult arhiivis.³⁵² Kuna järgnevatel semestritel toimusid harjutustunnid osaliselt linna arhiivis, on tõenäoline, et Cederberg viis need seal läbi ka 1920. aasta sügisel.

Sepp ja Sildnik lugesid 1920. aasta II semestril vastavalt Eesti ajalugu kuni Rootsi aja lõpuni ja Eesti ajalugu XVIII sajandil, mis olid üldkursustena mõeldud peaaesjalikult kaubandusteaduse üliõpilastele. Oldekop aga käsitles keskaja ajaloo loengute ja seminaride kõrval eraldi kursusena veel ka metodoloogilisi küsimusi (kriitika ja interpretatsioon).³⁵³

1921. aastast Cederbergi loengukoormus pisut tõusis ning jäi järgneva kolme aasta jooksul kuue ja kaheksa tunni vahele nädalas. Ta keskendus jätkuvalt Soome³⁵⁴ ja Rootsi³⁵⁵ ajaloole, eristades üldkursusi ning eelkõige *cum laude* ja *laudatur* tasemele mõeldud konkreetsetele ajalooperioodidele pühendatud erikursusi (nt Soome keskaja ajalugu, Soome ajalugu 1523–1721, Soome uuem ajalugu, Rootsi ajalugu 1809. aastast alates). Otsesemalt Eesti ajalugu puudutavaid kursuseid luges Cederberg küllalt napilt – 1921. aasta sügisel üleüldist kursust Eesti ajaloos³⁵⁶ ning järgmisel semestril ülevaatlikku Baltimaade ajalugu orduaja lõpul (repetitsioonidega).³⁵⁷ Ka ei pääsenud ta ilmselt seosetest Eestiga mööda Vene ajaloo kursuses Katariina II valitsusperioodi³⁵⁸ käsitledes.

Aastail 1921–1923 lugesid kitsamalt Eesti ajaloole keskendunud kursusi stipendiaat ja eradotsent H. Sepp ning eradotsent A. Sildnik. Sepp käsitles jätkuvalt peaaesjalikult Rootsi võimuperioodi Eesti aladel (nt ülevaade Eesti ajaloost Rootsi aja lõpul (Karl XI ja Karl XII

---

³⁵⁰ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal, lk 16.

³⁵¹ RA, EAA.2100.2.83, l 21. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli rektor H. Koppelile. Tartu, 27. X [IX] 1920; RA, EAA.2100.2.83, l 23. Tartu ülikooli valitsuse kiri Tartu linnavalitsusele. Tartu, 8. X 1920.

³⁵² RA, EAA.2100.2.83, l 22. Tartu linnavalitsuse kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 1. XI 1920.

³⁵³ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920. II. poolaastal, lk 16–17.

³⁵⁴ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, lk 12; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal, lk 16; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal, lk 15; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal, lk 14.

³⁵⁵ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, lk 12; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, lk 14; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal, lk 15; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal, lk 14.

³⁵⁶ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, lk 14.

³⁵⁷ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal, lk 16.

³⁵⁸ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal, lk 19.

aeg)),³⁵⁹ aga ka Taani valitsusperioodi Harju- ja Virumaal ning Eesti ajalugu alates 1347. aastast.³⁶⁰ Sildnik aga vaatles oma loengukursustel lähemalt Eesti ajalugu 18. ja 19. sajandil (nt valgustusperioodi ning talurahva vabastamise ajajärku).³⁶¹

Vanade allikate lugemise harjutustundide³⁶² kõrval korraldas Cederberg igal semestril ka seminare ja proseminare, kus keskendus peamiselt Eesti- ja Liivimaa ajalugu kajastavate kroonikatega seotud küsimustele. Näiteks 1921. aasta sügissemestril koos Oldekopiga korraldatud seminaris käsitleti lähemalt Läti Hendriku kroonikat³⁶³ ning järgmisel kevadel Russowi-eelseid Liivimaa kroonikuid.³⁶⁴ Põhjalikuma tähelepanu pälvis aga Balthasar Russowi kroonika, mida uuriti mitu semestrit järgemööda.³⁶⁵ Ainsa temaatilise erandina toimus 1923. aasta kevadsemestril seminar Euroopa poliitilistest oludest 1780. aastatel.³⁶⁶

1924. aasta varakevadel tõi üldajaloo professori H. Oldekopi ootamatu surm Cederbergile kohustuse võtta kuni semestri lõpuni enda kanda ka üldajaloo õppetooli töö koordineerimine, sh pidada neli tundi nädalas üldajaloo seminare.³⁶⁷ Kevadsemestri lõppedes Cederbergi volitusi üldajaloo professori kohusetäitjana pikendati ning talle tehti ülesandeks lugeda 1924. aasta sügissemestril Friedrich Suure valitsusperioodi ajalugu ja korraldada üldajaloo seminar.³⁶⁸ Ja kuigi üldajaloo professori ametikoha täitmisega hakati tegelema 1924. aasta septembrist³⁶⁹ ning 27. novembril hääletas filosoofiateaduskonna nõukogu kahe väliskandidaadi – Lundi ülikooli dotsendi dr Sten Bonneseni ning Riia saksa gümnaasiumi direktori dr Woldemar Wulffiuse – üle,³⁷⁰ ei saanud lõpuks kummastki professorit ning Cederberg pidi õppeülesande korras üldajaloo professori kohuseid edasi täitma.³⁷¹ Cederbergi

³⁵⁹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, lk 12; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, lk 14; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal, lk 15.

³⁶⁰ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal, lk 19.

³⁶¹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, lk 12; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, lk 14; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal, lk 15; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal, lk 19; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal, lk 14.

³⁶² Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal, lk 12; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, lk 14.

³⁶³ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal, lk 14.

³⁶⁴ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal, lk 16–17.

³⁶⁵ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal, lk 15; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal, lk 19; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta II poolaastal, lk 14.

³⁶⁶ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal. Tartu, 1923, lk 19.

³⁶⁷ RA, EAA.2100.5.153, l 115p–116. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 27. III 1924.

³⁶⁸ RA, EAA.2100.5.153, l 129p–130. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 24. V 1924.

³⁶⁹ RA, EAA.2100.5.153, l 137p–138. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 24. IX 1924.

³⁷⁰ RA, EAA.2100.5.153, l 148–149. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 27. XI 1924.

³⁷¹ RA, EAA.2100.5.153, l 157. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 11. XII 1924.

ametisoleku aja jooksul rohkem katseid üldajaloo professuuri korraliseks täitmiseks põhimõtteliselt ei tehtudki.

Aastail 1924–1928 pööras Cederberg jätkuvalt tähelepanu Põhjamaade ajaloole, lugedes üld- ja erikursusi nii Soome,³⁷² Rootsi³⁷³ kui ka Taani³⁷⁴ ajaloost, kuid eraldi ainekursusena leidsid käsitlemist veel ka Rootsi ja Venemaa suhted 18. sajandi I poolel.³⁷⁵ Esimeste tööaastatega võrreldes keskendus Cederberg nüüd mõnevõrra rohkem Eesti ajaloo eri perioodide ning teemade käsitlemisele. Ilmselt oli ta Eesti arhiivide kõrval jõudnud juba piisaval määral tutvuda ka välisarhiivides leiduva Eestit puudutava ainesega – oli ta ju sageli suve- ja jõuluvaheaegadel puhkuse kõrvalt Rootsi ja Soome, aga ka Taani, Saksa, Itaalia ja Tšehhoslovakkia arhiivides töötanud (mis leiab lähemalt käsitlemist käesoleva töö ülejäärmises alapeatükis).³⁷⁶

Näiteks luges ta Eesti- ja Liivimaa ajalugu aastail 1783–1796,³⁷⁷ valitud küsimusi Eesti vanema ajaloo alalt (edasijõudnutele)³⁷⁸ ning Eesti- ja Liivimaa ajalugu aastail 1558–1583.³⁷⁹ Lisaks jätkasid ajaloolastele mõeldud³⁸⁰ loengukursustega ka H. Sepp ja A. Sildnik. Sepp käsitles muuhulgas Eesti ajalugu alates 1347. aastast,³⁸¹ 15. sajandi lõpust kuni reformatsioonini,³⁸² reformatsioonist kuni Saksa ordu Liivimaa haru eksistentsi lõpuni Liivi sõja algusaastail,³⁸³ Liivi sõja algusest kuni 1632. aastani,³⁸⁴ 1632. aastast kuni Karl XI valitsusaja lõpuni 1697. aastal,³⁸⁵ Karl XII valitsusperioodil 1697–1718,³⁸⁶ Uusikaupungi

---

³⁷² *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal*, lk 18; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal*, lk 15; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal*, lk 15; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal*, lk 21; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal*, lk 13.

³⁷³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal*, lk 15; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal*, lk 18; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal*, lk 15;

³⁷⁴ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal*, lk 18.

³⁷⁵ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal*, lk 18.

³⁷⁶ **Rui, T.** Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg, lk 126.

³⁷⁷ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal*, lk 15.

³⁷⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal*, lk 18; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal*, lk 16.

³⁷⁹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal*, lk 16.

³⁸⁰ **Autori märkus.** Mõned Eesti ajaloo üldkursused olid mõeldud vaid kaubandusteaduskonna (1926. aastast majandusteaduskond) üliõpilastele, vt. *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal*, lk 15; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal*, lk 19; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal*, lk 15; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal*, lk 15; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal*, lk 21.

³⁸¹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal*, lk 18.

³⁸² *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal*, lk 15.

³⁸³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal*, lk 19.

³⁸⁴ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal*, lk 15.

³⁸⁵ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal*, lk 18.

rahust 1721 kuni aastani 1765³⁸⁷ ning 1765. aastast kuni Paul I surmani 1801.³⁸⁸ Sildnik keskendus sarnaselt varasemate aastastega valdavalt Eesti 19. sajandi ajaloo käsitlemisele,³⁸⁹ tehes seejuures erikursuste näol põikeid ka 18. ja 19. sajandi kultuurilukku.³⁹⁰

Ent loengukursustega võrreldes pööras Cederberg Eesti ajaloole sootuks suuremat tähelepanu seminarides ja proseminarides, hõlmates laias laastus ajavahemikku 12. sajandist 18. sajandini. Nii leidsid tema juhendamisel nelja ja poole aasta jooksul lähemat tundmaõppimist Eesti ja Põhjamaade ajalugu 12. ja 13. sajandil,³⁹¹ Baltimaade ajalugu 16. sajandil,³⁹² 17. sajandi lõpul ja 18. algul³⁹³ ning Eesti ja Liivimaa ajalugu 18. sajandil.³⁹⁴ Kahes seminaris võeti taas vaatluse alla ka konkreetseid kroonikat – B. Russowi “Liivimaa kroonika”³⁹⁵ ning Christian Kelchi “Liivimaa ajalugu”.³⁹⁶ Siinjuures väärib märkimist, et kuigi üldajaloo ainekursusi ja seminare viisid peamiselt läbi Peeter Treiberg ja prof. emer. Aleksander Pridik, luges Cederberg ka ise mõned kursused – nt Euroopa poliitilisest ajaloost 18. sajandil,³⁹⁷ Hohenstaufide dünastia võimuperioodist 12. ja 13. sajandi Saksamaal³⁹⁸ ning Kieli rahu järgsest Skandinaaviast 19. sajandi I poolel.³⁹⁹ Ka üldajaloo üliõpilastele mõeldud seminarid keskendusid peamiselt Euroopa 18. sajandi poliitilisele ajaloole.⁴⁰⁰ Alates 1927. aasta sügissemestrist korraldas Cederberg aja ja energia säästmiseks nii üldajaloo kui ka Eesti ajaloo tudengitele ühiseid seminare käsitledes valitud küsimusi 17. ja 18. sajandist.⁴⁰¹

---

³⁸⁶ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, lk 15; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, lk 21.

³⁸⁷ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal, lk 13.

³⁸⁸ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal, lk 16.

³⁸⁹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal, lk 19; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal, lk 15; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal, lk 19; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal, lk 18–19.

³⁹⁰ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, lk 21; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, lk 15.

³⁹¹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta I poolaastal, lk 19; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal, lk 18; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, lk 15.

³⁹² Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, lk 21; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal, lk 13; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal, lk 16.

³⁹³ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal, lk 15.

³⁹⁴ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal, lk 18.

³⁹⁵ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal, lk 18.

³⁹⁶ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal, lk 15.

³⁹⁷ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta II poolaastal, lk 14.

³⁹⁸ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal, lk 21.

³⁹⁹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal, lk 16.

⁴⁰⁰ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal, lk 18; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal, lk 15.

⁴⁰¹ Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal, lk 12; Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal, lk 16.

Kokkuvõtvalt võib nentida, et alates 1924. aasta sügissemestrist olid Eesti ajaloo perioodid 12. sajandist kuni 19. sajandini üldjoontes kaetud ning nominaalõppeaja jooksul oli üliõpilasel võimalik Eesti ajaloost ülevaade kätte saada. Küll aga tuleb märkida, et põhjalikumalt jäi seminarides käsitlemata kogu 19. sajand.

Kui seminari- ja proseminaritööde teemade ring osutus kaheksa aasta jooksul vastavalt õppeprogrammile arusaadavalt üsna mitmekesiseks, siis üliõpilaste esimeste iseseisvate uurimuste – *cum laude*- ja *laudatur*tööde – puhul on selgemalt tunda Cederbergi soovitusi ja innustust võtta vaatluse alla senini võrdlemisi vähe tähelepanu saanud Eesti ja naabermaade ajalugu varauusajal.

Nimelt käsitlevad Tartu ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakonnas säilitatavate 1927. ja 1928. aasta Eesti ja Põhjamaade ajaloo üliõpilaste *cum laude*-seminaritööd eranditult 17. sajandi ja 18. sajandi alguse ajalugu. Olgu neist nimetatud vaid mõned – Ksenia Irti “Kuramaa hertsog Jakob” (1927),⁴⁰² Anette Vanaveski “Altmargi rahu”⁴⁰³ (1927), Edgar Liiganti “Liivimaa kaitseküsimus 1701–1702” (1928),⁴⁰⁴ Ella Renniti “Erastvere lahing ja selle hinnang” (1928),⁴⁰⁵ Linda Veldemanni “Schlippenbach sõjaväejuhina” (1928),⁴⁰⁶ Alma Sepa “Patkuli siirdumine Vene teenistusse” (1928),⁴⁰⁷ Rudolf Palsi “Narva lahingu tagajärjed” (1928),⁴⁰⁸ Jaan Jensen (1935. aastast Olvet⁴⁰⁹) “Karl XII Laiusel ja Tartus 1700 ja 1701” (1928)⁴¹⁰ ning Gerda Riekhoffi “Karl XII poliitilised väljavaated 1701. a I poolel”.⁴¹¹

Kuid peale õppeprogrammist lähtuva suunamise oli potentsiaalselt võimalik tudengites Eesti varauusaja uurimise vastu huvi tekitada ka üleülikoolilise üliõpilasteadustööde konkursi raames. Nimelt korraldati 1921. aastast alates üliõpilasi iseseisvale teadustööle ärgitamiseks auhinnatööde võistlusi, kuhu kõik õppetoolid esitasid vähemalt ühe teema, mille uurimiseks ning kirjaliku tööna esitamiseks jäi umbes aasta. Novembris-detsembris avalikustati järgmise aasta teemad ning ülikooli aastapäeval 1. detsembril kuulutati välja käesoleva aasta võitjad.

⁴⁰² TÜR KHO.55.2.346, l 2–19. K. Irt *cum laude* seminaritöö, kaitstud 19. II 1927.

⁴⁰³ TÜR KHO.55.2.346, l 20–37. A. Vanaveski *cum laude*-seminaritöö, kaitstud 23. II 1927.

⁴⁰⁴ TÜR KHO.55.2.349, l 1–26p. E. Liiganti *cum laude*-seminaritöö, kaitstud 26. III 1928.

⁴⁰⁵ TÜR KHO.55.2.349, l 29–53p. E. Renniti *cum laude*-seminaritöö, kaitstud 26. III 1928.

⁴⁰⁶ TÜR KHO.55.2.349, l 216–242. L. Veldemanni *cum laude*-seminaritöö, kaitstud 15. V 1928.

⁴⁰⁷ TÜR KHO.55.2.349, l 275–300. A. Sepa *cum laude*-seminaritöö, kaitstud 15. V 1928.

⁴⁰⁸ TÜR KHO.55.2.348, l 56–84. R. Palsi *cum laude*-seminaritöö, kaitstud 2. III 1928.

⁴⁰⁹ *Album Academicum Universitas Tartuensis II*. Koost. L. Lindström, T. Hiio jt. Tartu, 1994, lk 378.

⁴¹⁰ TÜR KHO.55.2.348, l 124–154. J. Jensen *cum laude*-seminaritöö, kaitstud 7. III 1928.

⁴¹¹ TRÜ KHO.55.2.384, lk 157–277. G. Riekhoffi *cum laude*-seminaritöö, kaitstud 14. III 1928.

Töid hindasid vastavate õppetoolide õppejõud ning esimese ja teise koha auhind oli rahaline – 1921. aastal vastavalt 5000 ja 3000 marka, 1924. aastast aga juba 10 000 ja 6000 marka.⁴¹²

Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppetoolist anti esimene auhinnatöö teema 1923. aastaks – “Valgustusaja mõju Eesti rahvakoolile”,⁴¹³ ja kuigi laekus ka üks selleteemaline võistlustöö, jäi see hilinemise tõttu hindamata.⁴¹⁴ 1924. aastaks esitati õppetoolist juba kolm teemat: “Rahva olukord Eestimaal Taani valitsusajal”, “B. Russow ja tema kroonika” ning “Eesti- ja Liivimaa riigiõiguslik olukord Rootsi valitsusajal”.⁴¹⁵ Selgi korral laekus ainult üks töö, Leo Leesmendilt⁴¹⁶ kolmandale teemale, mis hinnati II auhinna vääriliseks.⁴¹⁷

1925. aastal jäi Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppetooli poolt auhinnatöö teemad andmata, vaid üldajaloos esitati “Hansa liidu poliitiline tähtsus Põhjamaades 15. sajandi alguseni”.⁴¹⁸ Taaskord laekus vaid üks võistlustöö ning selle autor Elly Nieländer-Keskküla⁴¹⁹ pälvis III auhinna.⁴²⁰

1926. aastaks määrati Eesti ja Põhjamaade ajaloo alaseks võistlustöö teemaks “Võitlus Baltimaade pärast 1710–1721”.⁴²¹ Kuna aga 1926. aastal ühtegi tööd ei esitatud,⁴²² pakkus Cederberg 1927. aastaks välja sama teema.⁴²³ Selle kohta, et 1927. aastalgi oleks selleteemalisi auhinnatöid kirjutatud, andmed puuduvad. 1928. aastaks esitas Cederberg

---

⁴¹² Põld, P. Tartu Ülikool 1918–1929, lk 68.

⁴¹³ RA, EAA.2100.5.278, I 20. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani J. Jõgeveri kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 30. XI 1922.

⁴¹⁴ RA, EAA.2100.5.278, I 29. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani J. Jõgeveri kiri filosoofiateaduskonnale. Tartu, 28. XI 1923.

⁴¹⁵ RA, EAA.2100.5.278, I 34. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani J. Jõgeveri kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, dateerimata [ilmselt 1923. aasta novembri II pool].

⁴¹⁶ **Autori märkus.** Leo Leesment (1902–1986) oli 1928. aastast Tartu ülikooli õppejõud, 1934. aastast Eestimaa õiguse eradotsent, 1935. aastast tsiviilõiguse dotsent ning 1938. aastast tsiviilõiguse erakorraline professor ning II maailmasõja ajal kriminaalõiguse professor (**Piirimäe, H. Leo Leesment – Tartu Ülikooli õigusteaduse professor ja orientalist.** Tuna 2007, nr 1, lk 137–138).

⁴¹⁷ RA, EAA.2100.5.278, I 47. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani kt P. Baumannini kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, dateerimata [ilmselt 1924. aasta novembris]; *Auhinnatööd*. Üliõpilasleht 1924, nr 12–13, lk 177.

⁴¹⁸ RA, EAA.2100.5.278, I 45. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani kt P. Baumannini kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, dateerimata [ilmselt 1924. aasta novembri II pool].

⁴¹⁹ **Autori märkus.** Tegelik nimi Elvine Anna Marie Nieländer-Keskküla (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 366).

⁴²⁰ 1925. a. *auhinnatööd*. Üliõpilasleht 1925, nr 13, lk 301.

⁴²¹ RA, EAA.2100.5.278, I 61. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani P. Põllu kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 27. XI 1925.

⁴²² RA, EAA.2100.5.278, I 65. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani K. Ramuli kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 26. XI 1926.

⁴²³ RA, EAA.2100.5.278, I 66. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, dateerimata [ilmselt 1926. aasta november].

auhinnatöö teema ainult üldajaloo alalt – “Uusikaupungi rahu üldpoliitiline tähendus” –, ⁴²⁴ ent paraku ei laekunud sellelegi teema puhul ühtki uurimust. ⁴²⁵

Ehkki üliõpilaste osavõtt konkursist oli tagasihoidlik, ei saa sellest järeldada, et Eesti ajaloo või konkreetsete väljapakutud teemade vastu puudus huvi. Auhinnatöid laekus 1922–1928 kõikide õppetoolide peale kokku igal aastal keskel läbi 30–40, ⁴²⁶ mille hulk üliõpilaste koguarvu (neil aastail u 3100 ja 4500 vahel ⁴²⁷) arvestades oli igal juhul marginaalne.

Tõenäoliselt ilmneb Cederbergi innustamise tulemus kõige selgemalt tema õpilaste kaitstud magistri- ja doktoritööde teemades. Magistritöödest, mis käsitlevad Eesti varauusaega, võib nimetada H. Kruusi “Vene-Liivi sõda (1558–1561)” (1923), ⁴²⁸ Otto Liivi “Vene asustusest Alutagusel kuni XVIII sajandi I veerandini” (1927), ⁴²⁹ Maimu Tõldsepa “Meeleolu Liivis 1700. a.” (1929), ⁴³⁰ Jaan Konksu “Rootsi-Vene vahekord 1788. a. alates lehekuust kuni lõikuskuu teise kolmandikuni” (1929), ⁴³¹ Arnold Soomi “Saaremaa kiriku- ja kooliolud Põhjasõja ajal” (1930), ⁴³² Arved (Berend Gustav Étienne) Taube “Dorpat unter schwedischer Herrschaft in den Jahren 1601–02” (“Tartu Rootsi võimu all aastail 1601–02”) (1931), ⁴³³ Roland (Arthur Karl Alexander) Seeberg-Elverfeldti “Die estnische Bevölkerung Dorpats zur II. Schwedenzeit (1625–1656)” (“Tartu eesti elanikkond Rootsi ajal (1625–1656)”) (1931) ⁴³⁴ ning Nikolai Treumuthi (1933. aastast Nigolas Loone) “Harju-Jaani kihelkonna ajalugu Põhjasõjast kuni pärisorjuse kaotamiseni” (1933). ⁴³⁵ Tasub märkida, et kõikidest Eesti ajalugu puudutavatest 1920–1934 kaitstud magistritöödest moodustavad varauusaega käsitlevad kaks kolmandikku. Ka üldajaloos kaitsti magistritöid pea poole vähem.

⁴²⁴ RA, EAA.2100.5.278, I 94. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, dateerimata [ilmselt 1927. aasta november].

⁴²⁵ RA, EAA.2100.5.278, I 101. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani K. Ramuli kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 22. XI 1928.

⁴²⁶ *Auhinnaga kroonitud tööd ja nende autorid*. Üliõpilasleht 1923, nr 11, lk 155; *Auhinna tööd*. Üliõpilasleht 1924, nr 12–13, lk 176–178; *1925. a. auhinnatööd*. Üliõpilasleht 1925, nr 13, lk 301; *Auhinnaga kroonitud üliõpilased*. Üliõpilasleht 1927, nr 12–13, lk 229; *Akadeemilisi teateid*. Üliõpilasleht 1928, nr 12, lk 183.

⁴²⁷ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 110–111.

⁴²⁸ **Karjahärm, T.** Hans Kruus kaugvaates. *Hans Kruus. Eesti küsimus*. Koost. T. Karjahärm, H. Runnel. Tartu, 2005, lk 11.

⁴²⁹ **Pillak, P.** Otto Liivi elulugu. *Otto Liiv. Ajaloouurimise allikail*. Koost. H. Runnel. Tartu, 2019, lk 8.

⁴³⁰ *Album Academicum Universitas Tartuensis I*, lk 185.

⁴³¹ *ibid.*, lk 186.

⁴³² **Soom, A.** Mälestusi. *Artikleid*, lk 6.

⁴³³ *Album Academicum Universitas Tartuensis I*, lk 189.

⁴³⁴ *ibid.*, lk 189.

⁴³⁵ *ibid.*, lk 193.

Mitmed Cederbergi õpilased jätkasid Eesti varauusaja uurimist ka doktoriväitekirja näol – H. Sepp “Narva piiramine ja lahing a. 1700” (1931),⁴³⁶ Juhan Vasar “Die grosse livländische Güterreduktion” (“Liivimaa suur mõisate reduktsioon”) (1931),⁴³⁷ O. Liiv “Die wirtschaftliche Lage des estnischen Gebietes am Ausgang des 17. Jahrhunderts” (“Eesti alade majanduslik olukord 17. sajandi lõpus”) (1935),⁴³⁸ A. Soom “Die Politik Schwedens bezüglich des russischen Transithandels über die estnische Städte in der Jahren 1636–1656” (“Vene transiitkaubanduse probleem ja Eesti linnad aastail 1636–1656”) (1940)⁴³⁹ ning J. Konks “Eestimaa feodaal-pärisorjuslik põllumajandus ja talurahva olukord 18. sajandi lõpul ning 19. sajandi esimesel aastakümnel” (1961).⁴⁴⁰

Kokkuvõtvalt võib sedastada, et Cederbergi juhtimisel suudeti õppeprogramm küllalt kiiresti sellisel moel toimima panna, et Eesti ja Põhjamaade ajaloo üliõpilastel oli võimalik stuudiumi jooksul saada üldjoontes terviklik ülevaade Eesti ajaloost kontaktis naabermaade ajalugudega. Olulise uuendusena lülitas Cederberg Skandinaavia ülikoolide eeskujul õppeprotsessi ajalooseminarid, millega harjutati tudengeid iseseisvalt õppima ning uurimistööd tegema. Täitmaks lünka senises Eesti ajalooteaduses innustas Cederberg üliõpilasi tegelema Eesti varauusaja ajalooga, mille tulemusel valmis hulgaliselt nii seminaritöid kui ka heatasemelisi magistri- ja doktoritöid.

2.2 Arno Rafael Cederberg õpetajana

A. R. Cederbergi väljapaistvaid pedagoogivõimeid on aastakümnete jooksul korduvalt esile tõstetud – eeskätt muidugi tema õpilaste mälestustes,⁴⁴¹ kes temaga lähemalt kokku puutusid, aga ka Cederbergi õppejõutööd käsitletud artiklites.⁴⁴² Ent selleks, et heita valgust tema õpetamisprintsipiide põhijoontele ning sellele, mida ta ajalooteaduslikus uurimistöös oluliseks pidas, tuleb esmalt süveneda nendesse küllalt nappidesse allikatesse, mida säilitatakse Tartu ülikooli raamatukogus.

⁴³⁶ **Karjahärm, T.** Hans Kruus kaugvaates, lk 14.

⁴³⁷ *Album Academicum Universitas Tartuensis I*. Koost. L. Lindström, T. Hiio jt. Tartu, 1994, lk 189.

⁴³⁸ **Pillak, P.** Otto Liivi elulugu, lk 11.

⁴³⁹ **Küng, E.** Arnold Soomist ja käesolevast kogumikust. *Arnold Soom. Mälestusi. Artikleid*. Tartu, 1996, lk 7.

⁴⁴⁰ *Album Academicum Universitas Tartuensis I*, lk 218.

⁴⁴¹ **Blumfeldt, E.** *Arno Rafael Cederberg* †, lk 184; **Vilgats, K.** *Professor Jaan Konksu (10. XII 1902–4. IV 1988) mälestuseks*, lk 143; **Kruus, H.** Arno Rafael Cederberg ja Eesti ajalooteadus, lk 251; **Soom, A.** *Mälestusi. Artikleid*, lk 72; **Liiv, O.** Professor dr. Arno Rafael Cederberg 50-aastane, lk 264–265.

⁴⁴² **Pillak, P.** A. R. Cederberg 100, lk 993; **Järs, A., Must, A.** *Arno Rafael Cederberg – 110 aastat sünnist*, lk 58; **Rui, T.** Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg, lk 124; **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu ülikoolis*, lk 86–87.

Kuid alustuseks tuleks siirduda Cederbergi õppejõukarjääri algusesse Tartu ülikoolis ning meenutada, et vastsel ajaloprofessoril ei olnud esialgu kuigivõrd põhjust eesti üliõpilastega rahul olla. Sest nagu eelpool põgusalt mainitud, tekitas Cederbergis meeolehärmi ajalootudengite erialase taseme nõrkus, ent samavõrra kummastavalt mõjus talle tudengite puudulik emakeele valdamine. Ka nentis ta, et üliõpilased on harjunud ülemäära loengutest saadavale lootma ega tegele iseseisva teadmiste omandamisega.⁴⁴³ Arvesse võttes viimast ning sedagi, et Cederberg pidas tähtsaks praktiliste oskuste ning metoodika omandamist, mis on vajalik edaspidiseks iseseisvaks uurimistööks, oli senini Tartu ülikoolis tundmatute ajalooseminaride õppeprogrammi lisamine loomulik ning ilm vajalik.

Tartu ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakonnas säilitatakse nelja Cederbergi loengukursuse õppekonspekti⁴⁴⁴ ning hulka tema juhendatud seminari- ja proseminaritööd koos arutlusprotokollidega,⁴⁴⁵ kuhu on talletatud nii üldine arutelu töö üle kui ka professori enda kommentaarid ja hinnangud. Kui üliõpilaste konspektid jäävad sisult vaid ainekursuse temaatilist sisu refereerivaks, siis protokollides leiduvad Cederbergi soovitusel ja hinnangud aitavad oluliselt paremini selgitada Eesti ja Põhjamaade ajaloo professori õpetamispõhimõtteid ning sedagi, mida ta teadustöös tähtsaks pidas. Samuti annavad nad hea ülevaate ajalooseminaride olemusest, mida kinnitavad ka Arnold Soomi mälestused.⁴⁴⁶ Nimelt oli iga seminarikursus keskendunud ühele konkreetsele probleemide ringile ning iga seminaril osaleja, keda tavaliselt oli kaheteistkümne ringis, sai mõne kitsama küsimuse uurida, lahendada ning lõpuks kirjalikult vormistada. Igal seminaril lugesid kaks-kolm üliõpilast oma töö ette ning kahe ametliku retsensendi ülesandeks jäi uurimistööd kriitiliselt arvustada. Seejärel said ka kõik teised seminarist osavõtjad arvamust avaldada, ent lõppsõna kokkuvõtva hinnangu andmiseks jäi seminari juhendajale.

Tudengite esimesi, rohkemal või vähemal määral iseseisvalt koostatud teaduslikke kirjatöid analüüsides rõhutab Cederberg mitut puhku tarvilikku oskust leida erinevaid

---

⁴⁴³ **Rui, T.** Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg, lk 123, 124.

⁴⁴⁴ TRÜ KHO.55.2.225. Euroopa ajalugu XVIII sajandi algul : loengud Tartu ülikoolis 1926. a II sem. : kirja pannud üliõpilane Alo Tilk; TÜR KHO.55.2.226. Euroopa ajalugu [18. saj.] : loengud Tartu ülikoolis 1926. a II sem. : üliõpilaskonspekt; TÜR KHO.55.2.227. Soome historiograafia peajooned : Eesti ja Põhjamaade ajaloo loengud Tartu ülikoolis 1927. a I sem. : üliõpilaskonspekt; TÜR KHO.55.2.228. Valitud küsimused Eesti vanemast ajaloost : loengud Tartu ülikoolis 1928. a I sem. Kirja pannud üliõpilane Jaan Jensen.

⁴⁴⁵ nt TRÜ KHO.55.2.338. Tartu Ülikooli üliõpilaste proseminaritööd 1922. a II sem. teemal "Balthasar Russow"; TRÜ KHO.55.2.339. Tartu Ülikooli üliõpilaste seminaritööd 1923. a. II sem teemal "B. Russow ja tema kroonika" koos arutlusprotokollidega; TRÜ KHO.55.2.341. Tartu Ülikooli üliõpilaste proseminaritööd 1924. a I sem. teemal "Christian Kelch" koos arutlusprotokollidega; TRÜ KHO.55.2.343. Tartu Ülikooli üliõpilaste seminaritööd 1925. a II sem. teemal "Küsimusi Liivimaa ajaloost 1690. aastatel" koos arutlusprotokollidega.

⁴⁴⁶ **Soom, A.** Mälestusi. Artikleid, lk 72.

asjakohaseid allikaid ja piisavat valikut kirjandust ning võimet neid allikakriitiliselt lugeda ja kasutada.⁴⁴⁷ Samavõrra sageli esineb täpsusnõudeid nii faktide esitamises, nimekirjutuses kui keelelises väljenduses üldse.⁴⁴⁸ Iseäranis nõudlik näib Cederberg olevat aga kirjalike uurimistööde dispositsiooni osas – töö ülesehitus peab olema loogiline ning järgima teema fookust.⁴⁴⁹

Võrreldes ajalooseminaride arutusprotokollidega osutuvad vähemalt sama informatiivseteks ka 1920. aasta märtsis asutatud Akadeemilise Ajaloo Seltsi (AAS), mis leiab põhjalikumat käsitlust käesoleva töö järgmises peatükis, üldkoosolekute protokollid. Nimelt pöördus A. R. Cederberg semestri avakoosolekutel ning iseäranis aprillis või mais toimunud aastakoosolekutel põhimõttelisi suuniseid andvate sõnavõttudega seltsi liikmeskonna poole, kellest valdava enamuse moodustasid üliõpilased.

AAS-i avakoosolekul 1920. aasta 19. aprillil pöördus Cederberg äsjase seltsi liikmete ja koosolekul osalevate külaliste poole ning esitas ajaloo uurimise kesksed nõuded, mida ta meenutab korduvalt veel järgnevatelgi aastatel. Ta nentis, et ajalugu muutus iseäranis oluliseks maailmasõja päevil, kuna just ajalooteaduse ülesandeks on välja selgitada põhjused, mis sõja sütitasid. Ent seda tehes tuleb silmas pidada teaduslikku objektiivsust, et mitte langeda isiklike emotsioonide ning eri rahvaste-riikide omavaheliste vastuolude lõksu. Sihikindlalt objektiivseks tuleb jääda hoolimata sellest, et tee tõeni on keeruline. Samasuguse erapooletusega tuleb tegeleda ka Eesti ajaloo uurimisel, kuigi armastus kodumaa vastu võib tekitada soovi mõndagi ilustada.⁴⁵⁰ Veel kord pidi Cederberg selle teema juurde naasma 1926. aasta jaanuaris, viidates “mõnelt poolt seltsile ette heidetud liigset vanade traditsioonide pidamist” ning vähest patriotismi Eesti ajaloo käsitlemisel. AAS-i esimees ning Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor pidas olulisemaks jääda pigem vanade traditsioonide juurde kui hakata fakte võltsima, nagu sajandite eest rootslane Olaus Rudbeck,⁴⁵¹ kelle tööd on seetõttu

⁴⁴⁷ TÜR KHO.55.2.340, l 66–67p. Seminari protokoll, 9. II 1924; TÜR KHO.55.2.340, l 138–139. Seminari protokoll, 8. III 1924; TÜR KHO.55.2.343, l 114–115p. Seminari protokoll, 24. X 1925; TÜR KHO.55.2.343, l 139–141. Seminari protokoll, 21. XI 1925; TÜR KHO.55.2.349, l 27–28p. Seminari protokoll, 26. III 1928; TÜR KHO.55.2.349, l 243–244. Seminari protokoll, 15. V 1928; TÜR KHO.55.2.349, l 54–55p. Seminari protokoll, 26. III 1928.

⁴⁴⁸ TÜR KHO.55.2.342, l 9–9p. Seminari protokoll, 6. X 1925; TÜR KHO.55.2.343, l 94–95p. Seminari protokoll, 24. X 1925; TÜR KHO.55.2.344, l 28–29. Seminari protokoll, 16. X 1926; TÜR KHO.55.2.348, l 22–23p. Seminari protokoll, 22. II 1928; TÜR KHO.55.2.349, l 88. Seminari protokoll, 26. III 1928.

⁴⁴⁹ TÜR KHO.55.2.348, l 54–55. Seminari protokoll, 22. II 1928; TÜR KHO.55.2.348, l 85–86p. Seminari protokoll, 2. III 1928; TÜR KHO.55.2.349, l 116–116p. Seminari protokoll, 18. III 1928; TÜR KHO.55.2.349, l 243–244. Seminari protokoll, 15. V 1928; TÜR KHO.55.2.349, l 301–302. Seminari protokoll, 15. V 1928.

⁴⁵⁰ RA, EAA.2492.1.2, l 3–3p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 19. IV 1920.

⁴⁵¹ *Autori märkus.* Olaus Rudbeck (1630–1702) oli Uppsala ülikooli meditsiiniprofessor, kes kirjutas aastail 1679–1702 mahuka neljaosalise “ajaloolis-lingvistilis-patriootilise” traktaadi “Atlantica”, milles väitis, et

ajalooteaduslikus mõttes täiesti tarbetud. Tõe piiridesse jääv rahvuslikus ajalookäsituses – nagu Eestis Villem Reimani⁴⁵² ja Soomes Yrjö Koskise⁴⁵³ puhul – polevat iseenesest midagi halba.⁴⁵⁴

Sama aasta sügissemestri esimesel koosolekul rõhutas ta umbes viiekümnele kohal viibinud üliõpilasele, et ehkki Baltikumi ajalugu on seni küll palju, ent ühekülgsest uuritud, ja tulevastele ajaloolastele on avatud avar tööpõld, tuleb meeles pidada, et iga uurimistöö nõuab sügavaid ja mitmekülgseid teadmisi ning loomulikult ka julgust seni tehtud tööd jätkata.⁴⁵⁵ Lisaks toonitas ta sedagi, et üliõpilastel pole tarvis niiväga aastaid ja kuupäevi mäletada, kui püüda mõista ajaloo protsesside arengut.⁴⁵⁶ Teisalt aga hoiatas ta tudengeid piirdumast ainult raamatutarkusega, vaid nentis vajadust teadmisi koguda ka ümbritsevast elust.⁴⁵⁷

Korduvalt pööras Cederberg üliõpilaste tähelepanu vajadusele vaadelda ühe konkreetse rahva või riigi ajalugu alati kontaktis nii naabermaade ajaloo kui ka üldisemate ühiskondlike, poliitiliste ja kultuuriliste protsessidega, mis ühel või teisel ajal maailmas prevaleerisid. Ta nendib, et kuigi rahvuslik põhi kultuuris ja ajalooteaduses on tarvilik, tuleb selle kõrval näha ka välismaiseid mõjutusi, millel on vaieldamatu roll meiegi ajaloos ja kultuuris.⁴⁵⁸ Samuti tuleks Eesti ajaloo kõrval tegeleda ka üldajaloo küsimustega, sest ei tohi unustada, et Eesti ajalugu on osa üldajaloost ja vastupidi.⁴⁵⁹

Ent nagu alapeatüki alguses viidatud, aitavad Cederbergi õpetamismetoodikat ning suhtumist üliõpilastesse ilmselt kõige paremini selgitada tema õpilaste meenutused. Näiteks väidab Otto Liiv 1935. aastal Päevalehes õpetaja 50. juubeli puhul avaldatud artiklis, et üliõpilased kurtsid sageli Cederbergi seminaride raskuse üle, ent teisalt õpiti nende käigus professori õhina eeskujul uurimismaterjali meetodikindlalt süvenema ning eristama keskseid

---

Atlantis oli Rootsi ja seega on Rootsi tsivilisatsiooni häll. Samuti oli tema sõnul Aadama algseks emakeeleks rootsi keel, millest kujunesid hiljem välja ka heebrea ja ladina keel. Rudbecki teost kasutas hiljem D. Diderot oma Entsüklopeedias õpetliku näitena, kus etümoloogia on kergekäeliselt mütoloogilise ajaloo vankri ette rakendatud. (Rischel, J. Nordic research to historical linguistics before 1800. *Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Volume I. Ed. O. Bandle. Berlin, New York, 2002, lk 109)

⁴⁵² Rosenberg, T. Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944*. Koost. S. Olesk. Tartu, 2005, lk 114.

⁴⁵³ Juujärvi, E. Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg – historiantutkija, arkistomatkaaja ja isänmaanystävä, lk 11.

⁴⁵⁴ RA, EAA.2492.1.2, l 131. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 31. I 1926.

⁴⁵⁵ RA, EAA.2492.1.2, l 7. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 11. X 1920.

⁴⁵⁶ RA, EAA.2492.1.2, l 37. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 3. IV 1922.

⁴⁵⁷ RA, EAA.2492.1.2, l 45. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 25 IX 1922.

⁴⁵⁸ RA, EAA.2492.1.2, l 64. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 16. IV 1923; RA, EAA.2492.1.2, l 103. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 8. II 1925.

⁴⁵⁹ RA, EAA.2492.1.3, l 46p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosoleku protokoll, 12. II 1928.

ja konkreetse uurimisteema aspektist kõrvalise tähtsusega küsimusi.⁴⁶⁰ Sama nendib Soom, et ehkki seminarid nõudsid pingutamist, sõeluti niimoodi töötades semestri jooksul üksipulgi läbi kogu lahendamiseks ettenähtud küsimuste ring, mis võimaldas lisaks praktilisele uurimiskogemusele saada vastavast teemast oluliselt mitmekesisem ülevaade.⁴⁶¹

Ka Hans Kruusi sõnul oli Cederberg üliõpilastele suurepäraseks elavaks eeskujuks teadlasest – kuna ta töötas ise väga metoodiliselt, sisendas ta seda ka üliõpilastesse, nõudes põhjalikkust, täpsust ning teaduslikku ausust. Cederbergi toona liialt pedantseina tunduvate nõudmiste kasulikkus olevat ilmnenu alates hiljem. Lisaks rõhutab Kruus, et kuigi Cederberg oli üliõpilaste teadustöö suhtes tõesti nõudlik, oli ta samas ka toetav ja abivalmis, tegeledes iga üliõpilasega individuaalselt ning arvestades ja soodustades seejuures tudengi loomupäraseid huve ning võimeid.⁴⁶²

Lisaks eelnevale toonitas Cederberg võõrkeelte valdamise tähtsust ning muu maailma teadustegevusega kursis olemist, just seepärast julgustas ta üliõpilasi külastama Rootsi teadusasutusi ning sõlmima kontakte sealsete ajaloolastega.⁴⁶³

Cederberg tundis oma õpilaste edasise tegevuse vastu elavat huvi ka palju aastaid pärast Tartust lahkumist, jagades neile soovitusi nii isiklikel kohtumistel⁴⁶⁴ kui ka kirja teel.⁴⁶⁵ Mitmel korral sõitis ta oma kunagiste üliõpilaste doktorieksami või väitekirja kaitsmise puhuks ekstra Tartusse.⁴⁶⁶

2.3 Arno Rafael Cederbergi teadustöö Tartu ülikooli professorina

Nagu käesoleva peatüki algul märgitud, oli Cederberg enne Tartusse tulekut olnud küllaltki viljakas autor – teaduslike uurimistööde kõrval avaldas ta rohkelt ka esseistikat ning populaarteaduslikke artikleid.⁴⁶⁷ Kuid vaatamata sellele, et ta varsti pärast Tartusse asumist oli

---

⁴⁶⁰ Liiv, O. Professor dr. Arno Rafael Cederberg 50-aastane, lk 264–265.

⁴⁶¹ Soom, A. Mälestusi. Artikleid, lk 72.

⁴⁶² Kruus, H. Arno Rafael Cederberg ja Eesti ajalooteadus, lk 251.

⁴⁶³ Blomstedt, Y. A. R. Cederberg. Suomalaisia historiantutkijoita. Historiallisen yhdistyksen 75-vuotisjuhlakirja. Toim. P. Papunen. Helsinki, 1965, lk 218–219.

⁴⁶⁴ Vilgats, K. Professor Jaan Konksu (10. XII 1902–4. IV 1988) mälestuseks, lk 143; Rosenberg, T. Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat, lk 123.

⁴⁶⁵ TÜR KHO.93.117, l 1–2. A. R. Cederbergi kiri L. Leesmentile. Tartu, 18. III 1928.

⁴⁶⁶ Rosenberg, T. Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis, lk 86.

⁴⁶⁷ Juujärvi, E. Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg – historiantutkija, arkistomatkaaja ja isänmaanystävä. Arno Rafael Cederberg, lk 23, 27.

peale Eesti ja Põhjamaade ajaloo kui õppe- ja uurimisvaldkonna väljaarendamise seotud ka Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti arhiivinduse korraldamise, Eesti Kirjanduse Seltsi ajalootoimkonna ja Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevuse juhtimise (sh mitme Eesti ajalooteaduse vaatepunktist väga olulise teatmiku koostamise koordineerimise) ning Ajaloolise Ajakirja jt AAS-i väljaannete toimetuste ja toimkondade töodes osalemisega,⁴⁶⁸ Cederbergi avaldatud kirjatööde hulk järgnevatel aastatel ei vähenenud.⁴⁶⁹

Cederbergi Tartu-perioodi algul 1920. aastal ilmus tema viimaste aastate uurimistöö tulemusena biograafia 18. sajandil elanud ja tegutsenud rootsi statistikust Pehr Wargentinist.⁴⁷⁰ 1924. aastal anti Jyväskyläs aga välja tema esseekogumik (mille enamik tekste oli kirjutatud enne 1920. aastat) “Kahdeksannentoista vuosisadan miehiä” (“Kaheksateistkümnenda aastasaja mehi”), kus leidsid teiste seas käsitlemist preester Matthias Hellenius ning kaupmees Johan Bladh.⁴⁷¹ Tartu aastate kolmandaks mahukamaks tööks oli 1928. aastal trükist tulnud biograafia 18. sajandi Pielisjärve kirikhärrast Jaakko Stenius vanemast, kelle eluloo käsitlemise kaudu üritas Cederberg anda laiemat ülevaadet ka Pielisjärve ja Karjala toonastest oludest.⁴⁷²

Kui eelnimetatud väljaanded keskendusid puhtalt Soome ning riivamisi ka Rootsi 18. sajandi ajaloo, siis lühemad kirjatööd, sh populaarsemat laadi, käsitlesid nii Eesti kui Soome ajalugu ning ilmusid peamiselt Eesti ja Soome väljaannetes. Õigupoolest ilmus Cederbergilt kaheksa Tartu-aasta jooksul kirjutisi sedavõrd ohtralt, et piirdugem vaid mõningate näidetega.

Käesoleva töö seisukohalt keskendugem eeskätt Eesti ajalugu puudutavatele artiklitele. Enamasti keskendusid need erinevate arhiividokumentide ülevaatlikule käsitlemisele – näiteks tutvustas ta 1921. aastal Eesti Kirjanduses kahte Tartu-Pärnu ülikooli aegset väitekirja, kuhu autori sõbrad on kirjutanud eestikeelsed õnnitlusvärsid,⁴⁷³ ning Liivimaa ja Riia kindralkuberner Erik Dahlbergi eestikeelset trükitud käsku 1700. aasta

---

⁴⁶⁸ Järs, A., Must, A. *Arno Rafael Cederberg – 110 aastat sünnist*, lk 58.

⁴⁶⁹ Juujärvi, E. *Historian uupumaton työmiehen A. R. Cederberg – historiantutkija, arkistomatkaaja ja isänmaanystävä*, lk 36.

⁴⁷⁰ *ibid.*, lk 36; A. R. Cederbergin bibliografia. *Arno Rafael Cederberg Kansainvälinen historiantutkija ja organisaattori*. Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 1996. 5. Toim. A. Vallius. Joensuu, 1997, lk 154.

⁴⁷¹ Juujärvi, E. *Historian uupumaton työmiehen A. R. Cederberg – historiantutkija, arkistomatkaaja ja isänmaanystävä*, lk 36–37.

⁴⁷² *ibid.*, lk 37.

⁴⁷³ Cederberg, A. R. *Kaks eestikeelset mälestusmärki Tartu-Pärnu ülikoolist Rootsi valitsuse ajal*. Eesti Kirjandus 1921, nr 10, lk 337–340.

veebruari, mil kardeti Poola vägede rünnakut.⁴⁷⁴ Peaasjalikult ilmusid sedalaadi kirjutised alates 1922. aastast siiski Ajaloolises Ajakirjas.

Lisaks arhiivileidude tutvustamisele kirjutab Cederberg ka mõned Eesti ajalugu lähemalt puudutavad artiklid – neist pikemad ja põhjalikumad on ajakirjanduse algusest Eestis,⁴⁷⁵ Rootsi kuninga Gustav III salasaadiku, leitnant Johan Albert Ehrenströmi tegevusest Eesti- ja Liivimaal 1780. aastatel⁴⁷⁶ ning Rootsiaegsest ülikoolist Pärnus Põhjasõja eelõhtul ning esimestel sõjaaastatel.⁴⁷⁷ Ent märkimist vääriv kirjutis on ka Tallinna Püha Miikaeli kloostri asutamist kajastav artikkel.⁴⁷⁸

A. R. Cederbergi teaduslikest töödest Eestis tasub kahtlemata eraldi esile tõsta keeleteadlase Andrus Saaretega kahasse kirjutatud kaheosalist kommenteeritud tekstinäidete kogumikku eesti kirjakeele vanematest mälestistest kuni esimese eestikeelse tervikpiibli ilmuniseni 1739. aastal.⁴⁷⁹

Eestikeelsete kirjatööde ülevaate lõpuks tuleks siiski nimetada ka hulka 1922–1928 Ajaloolises Ajakirjas avaldatud Soome ja Skandinaavia ajalooteadust ning ajaloolasi tutvustavaid artikleid – näiteks ajalooteaduslikust uurimistööst Soomes (Cederbergi 1922. aasta mais AAS-i koosolekul peetud ettekande refereering),⁴⁸⁰ Uppsala ajaloo professorist Harald Hjærnest (1848–1922),⁴⁸¹ Turu ülikooli rektorist ja Soome ajaloo professorist, kelle doktoritöö mõjutas oluliselt ka eesti rahva vanema ajaloo uurimist, Artturi H. Wirkkusest (1864–1924),⁴⁸² Helsingi ajaloo professorist Magnus Gottfrid Schybergsonist (1851–1925)⁴⁸³ ning samuti Eestiski tuntud Helsingi ajaloo professorist Kaarle Olavi Lindeqvistist (1858–

⁴⁷⁴ Cederberg, A. R. *Esimene poliitiline trükkdokument eesti keeles*. Eesti Kirjandus 1921, nr 12, lk 425–431.

⁴⁷⁵ Cederberg, A. R. *Die Erstling der estländischen Zeitungsliteratur*. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis. B, Humaniora. III, 3. Tartu, 1922.

⁴⁷⁶ Cederberg, A. R. *Johan Albert Ehrenströmi poliitiline missioon Eesti- ja Liivimaale aastail 1787–1788*. Ajalooline Ajakiri 1924, nr 2, lk 41–55.

⁴⁷⁷ Cederberg, A. R. *Mõningaid jooni Tartu-Pärnu ülikooli ajaloost. I. Kindralkuberner Erik Dahlberg ja Pärnu ülikool aastal 1699*. Ajalooline Ajakiri 1927, nr 1, lk 1–11; Cederberg, A. R. *Mõningaid jooni Tartu Pärnu ülikooli ajaloost. II. Pärnu ülikooli sõja-aastail 1700/1701*. Ajalooline Ajakiri 1927, nr 2, lk 65–80.

⁴⁷⁸ Cederberg, A. R. *Tallinna Püha Michaeli kloostri asutamine a. 1093*. Ajalooline Ajakiri 1925, nr 3, lk 81–87.

⁴⁷⁹ *Valik Eesti kirjakeele vanemaid mälestisi a. 1524–1739*. Toim. A. R. Cederberg, A. Saareste. Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetised nr 16. Tartu, 1927–1931.

⁴⁸⁰ Cederberg, A. R. *Ajaloolisest uurimistööst Soomes. Ülevaade Akadeemilise Ajaloo-Seltsi tegevusest 1922/23. aastal*. Ajalooline Ajakiri 1923, nr 2, lk 70–71.

⁴⁸¹ Cederberg, A. R. *Harald Hjærne □. Mõned äärejooned tema tegevusest*. Ajalooline Ajakiri 1922, nr 4, lk 130–133.

⁴⁸² Cederberg, A. R. *Artturi H. Wirkkunen †*. Ajalooline Ajakiri 1924, nr 4, lk 121–125.

⁴⁸³ Cederberg, A. R. *[Magnus Gottfrid Schybergson †.]* Ajalooline Ajakiri 1926, nr 3, lk 118.

1927), kelle “Üleüldine ajalugu” oli kahes köites vastavalt 1903. ja 1906. aastal ilmunud ka eesti keeles.⁴⁸⁴

Cederbergi algatatud ja rohkemal või vähemal määral ka kureeritud “Eesti ajaloo bibliograafiat”, “Eesti biograafiline leksikoni” ning AAS-i allikapublikatsioonide sarja käsitletakse lähemalt käesoleva magistritöö kolmandas peatükis.

Eestikeelsete tööde kõrval jätkas Cederberg aktiivselt kirjutamist ka Soome väljaannetele, peamiselt Historiallinen Aikauskirjas ja Historiallinen Arkistos. Näiteks leidis käsitlemist 1780. aastate teisel poolel tegutsenud Gustav III vastane Anjala Liit,⁴⁸⁵ soome aadlike esindus riigipäevadel Uusikaupungi rahu eel⁴⁸⁶ ning saksa ajaloolase ja diplomaadi Ludwig von Pastori elu ja tegevus.⁴⁸⁷

Teaduslikumate tööde kõrval pühendas Cederberg endiselt aega ka populaarteaduslike artiklite jaoks, mida ilmus nii Eesti, Soome kui ka Rootsi väljaannetes ning mis jagunesid laias laastus kaheks – ajaloolisi isikuid ja minevikusündmusi kajastavad ning arhiivileide tutvustavad kirjutised. Esimeste seast võiks nimetada näiteks artikleid Karl XI reduktsioonile Liivimaa aadli vastupanu organiseerinud Johann Reinhold Patkulist Iltalehtis,⁴⁸⁸ 200 aasta möödumisest Uusikaupunki rahust Svenska Dagbladetis⁴⁸⁹ ning kuninganna Kristiinast tema 300. sünniaastapäeva puhul Päewalehes.⁴⁹⁰ Eesti arhiivinduse alalt tutvustas Cederberg näiteks Iltalehti Tallinna linnaarhiivi,⁴⁹¹ Svenska Dagbladetis aga Rootsi ajalugu puudutavaid leide Tartu ülikooli raamatukogust ning Eesti arhiividest.⁴⁹²

⁴⁸⁴ Cederberg, A. R. *Kaarle Olavi Lindeqvist* †. Ajalooline Ajakiri 1927, nr 1, lk 27–29.

⁴⁸⁵ Cederberg, A. R. *Eräs Anjalan liittoa koskeva ulkomaalainen lentokirjanen*. Historiallinen Aikauskirja 1921, No. 1–2, lk 109–115; Cederberg, A. R. *Anjalan liiton johtohenkilöiden vangitseminen*. Historiallinen Arkisto XXIX. 1921, lk 69–81.

⁴⁸⁶ Cederberg, A. R. *Suomen aatelittomien säätyjen edustajat valtiopäivillä 1719 ja 1920*. Historiallinen Arkisto nr XXXII. 1924, lk 3–19.

⁴⁸⁷ Cederberg, A. R. *Ludvig von Pastor. Muutamia piirteitä äsken manalle menneen historiantutkijan kirjallisesta toiminnasta*. Historiallinen Aikauskirja 1928, No. 4, lk 314–326.

⁴⁸⁸ Cederberg, A. R. *Johan Reinhold Patkul. Muutamia mietteitä äskettäin ilmestyneen tutkimuksen johdosta*. Iltalehti, 29. V. 1920, No. 121, lk 3.

⁴⁸⁹ Cederberg, A. R. *Freden i Nystad år 1921. I anledning av 200- årsminnet*. Svenska Dagbladet, 30. VIII 1921, lk 9.

⁴⁹⁰ Cederberg, A. R. *Kuninganna Kristiine. Mõningaid jooni ta eluloost ta 300-aastase sünnipäewa puhul. I. Päewaleht*, 18. XII 1926, nr 344, lk 9; *II. Päewaleht*, 19. XII 1926, nr 345, lk 8.

⁴⁹¹ Cederberg, A. R. *Tallinnan kaupungin vanha arkisto*. Iltalehti, 29. XI 1920, No. 277, lk 3.

⁴⁹² Cederberg, A. R. *Gamla svenska arkivskatter i Dorpats universitetsbibliotek*. Svenska Dagbladet, 17. V 1921, lk 3; Cederberg, A. R. *De svenska fynden i estniska riksarkivet*. Svenska Dagbladet, 17. VII 1921, lk 14; Cederberg, A. R. *En bortglömd autografsamling. Intressanta och värdefulla svenska autografer i Dorpats universitet*. Svenska Dagbladet, 8. X 1922, lk 6.

Pikemas perspektiivis osutus tema üksikutest Eesti ajalugu puudutavatest artiklitest ehk isegi olulisemaks suve- ja jõuluvaheaegadel erinevates välisarhiivides töötamine, mille peamiseks eesmärgiks oli leida uut materjali Eesti varauusaja ajaloo kohta.

Nii kirjutabki Cederberg juba esimese töösemestri lõpus 1920. aasta mais ülikooli kuraatorile, et kuna Rootsi riigiarhiivis ja Kammarkollegiumi arhiivis säilitatakse suurt hulka Eesti ajalugu puudutavaid allikaid vahemikust 1558–1710, siis hoolimata keiserliku Tartu ülikooli ajalooprofessori Carl Schirreni koostatud nimestikust tuleks koostada uus nimestik, mis lähtuks Eesti oma ajalooteaduse huvidest. Cederberg nendib, et ehkki see töö on ajakulukas, tuleb sellega edasist teadustööd silmas pidades algust teha esimesel võimalusel. Seepärast oli ta valmis juba saabuval suvel kaheks kuuks Stockholmi ja Uppsalasse sõitma, et end sealsetes arhiivides ja raamatukogudes hoitavate materjalidega kurssi viia. Ühtlasi soovis ta esindada Tartu ülikooli Põhjamaade ajaloolaste kongressil Kristiaanias (*resp.* Oslos) 7.–10. juulil, kuna tema arvates oli oluline, et noore vabariigi noor ülikool oleks kongressil ametlikult esindatud.⁴⁹³ Cederbergi komandeerimispalve kiitis heaks nii filosoofiateaduskonna nõukogu⁴⁹⁴ kui ka Tartu ülikooli nõukogu⁴⁹⁵ ning toetuseks palutud 2000 Rootsi kroonist nõustus poole enda kanda võtma haridusministeerium.⁴⁹⁶ Oktoobris ülikooli kuraatorile esitatud suvise komandeeringu raporti kaaskirjas teatab Cederberg, et “minu lootused Riikiarhiivis olevatest Eestisse puutuvatest allikatest täitusid paremini kui oskanud arvata.” Nimelt oli seal rohkem materjali kui ta loendite ja muu info põhjal eeldas.⁴⁹⁷

Sama aasta detsembri algul pöördub Cederberg ülikooli valitsuse poole palvega saada lähetustunnistus, et suvel pooleli jäänud tööd jõuluvaheajal jätkata. Ja kuna ta selleks ülikoolilt abiraha ei küsi, loodab ta soovi kiiret täitmist.⁴⁹⁸ Päev hiljem tulebki rektorilt teade, et ta on komandeeritud teaduslikul eesmärgil ja omal kulul talviseks õppevaheajaks Rootsi.⁴⁹⁹

Sarnaselt 1920. aastaga töötab Cederberg välisarhiivides nii suve- kui jõuluvaheaegadel sisuliselt 1928. aasta sügiseni välja, mil ta Tartu ülikooli teenistusest lahkub. Nii palubki ta end 1921. aasta suveks⁵⁰⁰ ja talvevaheajaks⁵⁰¹ taas Soome ja Rootsi

⁴⁹³ RA, EAA.2100.2.83, l 13–13p. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli kuraatorile P. Põllule. Tartu, 1. V 1920.

⁴⁹⁴ RA, EAA.2100.5.152, l 22. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 6. V 1920.

⁴⁹⁵ RA, EAA.2100.4.2, l 112p–113. Tartu ülikooli ajutise nõukogu koosolek, 5. V 1920.

⁴⁹⁶ RA, EAA.2100.2.83, l 18. Tartu ülikooli rektori H. Koppeli kiri Haridusministeeriumile. Tartu, 12. V 1920.

⁴⁹⁷ RA, EAA.2100.2.83, l 26p. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli kuraatorile P. Põllule. Tartu, 15. X 1920.

⁴⁹⁸ RA, EAA.2100.2.83, l 34. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli valitsusele. Taetu, 3. XII 1920.

⁴⁹⁹ RA, EAA.2100.2.83, l 35. Tartu ülikooli rektori H. Koppeli kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 4. XII 1920.

⁵⁰⁰ RA, EAA.2100.2.83, l 40. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, 28. IV 1921.

⁵⁰¹ RA, EAA.2100.2.83, l 45. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 30. XI 1921.

arhiividesse tööle komandeerida. 1922. aasta mai algul esitab Cederberg aga lähetuspalve sõita suveks teadustöö tarvis Soome ja Rootsi kõrval ka Saksamaale⁵⁰², kuhu ta sedakorda siirdub koos abikaasa ja ühekuuse tütreaga.⁵⁰³ Soome komandeeritakse Cederberg ka 1923. aasta jaanuari kaheks esimeseks nädalaks,⁵⁰⁴ ent seekordse reisi esmane eesmärk on Helsingis toimuval Soome ajaloolaste kongressil osalemine.⁵⁰⁵ 1923. aasta suvine komandering osutub aga tavapärasest pikemaks – ta lähetatakse välismaale vahemikuks 10. mai kuni 1. september. Sel korral oli Cederbergil plaanis koos perega reisides külastada teaduslikel eesmärkidel Rootsit, Taanit, Saksamaad, Austriat ning Tšehhoslovakkia.⁵⁰⁶

1924. aasta suveks lähetati Cederberg taas tööle Soome, Rootsi ja Taani arhiividesse,⁵⁰⁷ kuid jõuluvahejal sõitis ta Soome tõenäoliselt vaid puhkama.⁵⁰⁸ 1925. aasta suveks palub ta end aga teaduslikel eesmärkidel Skandinaaviasse, Saksamaale, Belgiasse ning Prantsusmaale komandeerida.⁵⁰⁹ Selle kohta, kas ta sama aasta jõuluvaheajaks üldse Eestist lahkus, otsesed andmed puuduvad. Võimalik, et mitte, sest novembri keskel oli ta juba käinud Helsingis, et osaleda Soome Ajaloo Seltsi (Suomen Historiallinen Seura) 50. aastapäeva tähistamisel.⁵¹⁰

1926. aasta suvel töötab Cederberg pikemalt Rootsi ja Taani, ent esmakordselt ka Nõukogude Venemaa arhiivides,⁵¹¹ Kopenhagenis viibides osales ta ühtlasi Põhjamaade ajaloolaste kongressil.⁵¹² Ka 1926. aasta jõuluvaheaja veedab Cederberg ilmselt Eestis, kuna käib oktoobri lõpus mõned päevad isiklikel põhjustel Soomes.⁵¹³ 1927. aasta suveks komandeeritakse ta omal soovil jällegi Rootsi ja Venemaa arhiividesse,⁵¹⁴ seejuures palutakse tal esindada Tartu ülikooli Uppsala ülikooli 450. aastapäeva pidustustel.⁵¹⁵ Oma viimasel

⁵⁰² RA, EAA.2100.5.153, l 20p. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, 27. IV 1922.

⁵⁰³ RA, EAA.2100.2.83, l 52. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 12. V 1922.

⁵⁰⁴ RA, EAA.2100.2.83, l 62. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 30. XII 1922.

⁵⁰⁵ RA, EAA.2100.2.83, l 63. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli nõukogule. Tartu, 29. XII 1922.

⁵⁰⁶ RA, EAA.2100.2.83, l 73. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 27. IV 1923.

⁵⁰⁷ RA, EAA.2100.2.83, l 80. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 16. V 1923.

⁵⁰⁸ RA, EAA.2100.2.83, l 92. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna teade Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 17. XI 1924.

⁵⁰⁹ RA, EAA.2100.2.83, l 115. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 8. VI 1925.

⁵¹⁰ RA, EAA.2100.2.83, l 117. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 6. XI 1925.

⁵¹¹ RA, EAA.2100.2.83, l 124. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 27. V 1926.

⁵¹² RA, EAA.2100.5.268, l 64. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna 1926. aasta tegevusaruanne. Tartu, 24. XI 1926.

⁵¹³ RA, EAA.2100.2.83, l 129. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 20. X 1926.

⁵¹⁴ RA, EAA.2100.2.83, l 139. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 24. V 1927.

⁵¹⁵ RA, EAA.2100.5.154., l 179p. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 30. V 1927.

tööaastal Tartu ülikoolis sõitis ta teaduslikel eesmärkidel pärast aastavahetust talvevaheajaks Soome⁵¹⁶ ning augustikuuks Rootsi ja Norra.⁵¹⁷

Kuigi teaduslikeks lähetusteks olid põhimõtteliselt vahendid eraldatud (mis küll kaugeltki kõiki teaduskondade või õppejõudude vajadusi ei rahuldanud),⁵¹⁸ Cederberg neid pärast esimest komandeeringut ei taotlenud. Kuna aga omal kulul tehtud teaduslähetused ei eeldanud raporteid komandeeringu jooksul tehtud tööst, siis selle kohta, mida Cederberg kus täpselt tegi, teave puudub. Vihjeid selle kohta, mis materjalidega ta arhiivides töötas ja mida uut avastas, võib leida mõningal määral vaid vastavasisulistest artiklitest (mida on lähemalt eespool vaadeldud), AAS-i koosolekutel peetud ettekannetest, tema juhendatud üliõpilaste seminaritöödest⁵¹⁹ ning näiteks H. Sepa doktoriväitekirjast⁵²⁰ ja Otto Liivi magistritööst.⁵²¹

AAS-i koosolekutel kõneles Cederberg näiteks 1921. aasta kevadel Tartu ülikooli esimesest ajaloo professorist Friedrich Meniusest⁵²² ja kahest Rootsiaegsest eestikeelsetest kirjast, millest ühe oli ta leidnud Rootsi riigiraamatukogust ning teise Uppsala ülikooli arhiivist.⁵²³ Sama aasta lõpus tutvustas ta kohalviibijaile ka esimest trükitud eestikeelset poliitilist dokumenti,⁵²⁴ millest avaldas ka eelpool mainitud artikli Eesti Kirjanduses. 1924. aasta hilissügisel käsitles Cederberg aga Linköpingist leitud osalist ära kirja Jürgen Helmsi kroonikast, millest seni oli vähe teada,⁵²⁵ ning 1928. aasta veebruaris piiskop Fulcot ja tema tegevust Eesti aladel.⁵²⁶

Kokkuvõttes moodustab Cederbergi teadusliku töö Tartu ülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo professorina olulisima osa ehk hoopiski tema poolt kaheksa aasta jooksul juhendatud kümnekond magistri- ja doktoritööd, mis andsid olulise panuse Eesti ajaloo teaduse arengusse. Olgu neist peale O. Liivi magistri- ja H. Sepa doktoritöö nimetatud veel H. Kruusi

⁵¹⁶ RA, EAA.2100.2.83, l 148. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 5. I 1928.

⁵¹⁷ RA, EAA.2100.2.83, l 171. Tartu ülikooli valitsuse lähetustunnistus A. R. Cederbergile. Tartu, 1. VIII 1928.

⁵¹⁸ Auli, T. *Tartu Ülikooli teaduslike stipendiaatide osa teadlaskarjääri kujunemisel aastail 1919–1939*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XIX. Humanitaarteaduste koolkondade, ideede ja teooriate areng Tartu Ülikoolis. Tartu, 1987, lk 81–82.

⁵¹⁹ TÜR KHO.55.2.346. Tartu ülikooli üliõpilaste *cum laude*-seminaritööd 1927. a I semestril Eesti ja Põhjamaade ning üldajaloos; TÜR KHO.55.2.348. Tartu ülikooli üliõpilaste *cum laude*-seminaritööd 1928. a I semestril teemal “Karl XII esimesed aastad”; TÜR KHO.55.2.349. Tartu ülikooli üliõpilaste *cum laude*-seminaritööd 1928 I semestril teemal “Karl XII esimesed aastad”.

⁵²⁰ Sepp, H. *Narva piiramine ja lahing a. 1701*. Tallinn, 1930, lk IV, XVI.

⁵²¹ Liiv, O. *Vene asustusest Alutagusel kuni XVIII sajandi esimese veerandini*. Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused V. Tartu, 1928, lk 110.

⁵²² RA, EAA.2492.1.2, l 13–14. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 28. II 1921.

⁵²³ RA, EAA.2492.1.2, l 22. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 2. V 1921.

⁵²⁴ RA, EAA.2492.1.2, l 29. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 5. XII 1921.

⁵²⁵ RA, EAA.2492.1.2, l 99. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 23. XI 1924.

⁵²⁶ RA, EAA.2492.1.3, l 46p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 12. II 1928.

magistritöö “Vene-Liivi sõda (1558–1561)” (1923),⁵²⁷ Juhan Vasara magistritöö “Taani üritused Eestimaa taasvallutamiseks 1412–1422” (1927),⁵²⁸ Georg (Alexander Cornelius Erich) von Rauchi magistritöö “Reval zur dänischen Zeit und die Hanse” (“Tallinn Taani ajal ja Hansa”) (1927),⁵²⁹ Max Aschkewitzi magistritöö “Die letzten Jahre der dänischen Herrschaft in Estland (1344–1346)” (“Taani võimu viimased aastad Eestis (1344–1346)”) (1928)⁵³⁰ ning E. Blumfeldti magistritöö “Lundi pääpiiskop Andreas Sunonis Eestimaal” (1930).⁵³¹

---

⁵²⁷ *Album Academicum Universitas Tartuensis I*, lk 172.

⁵²⁸ *ibid.*, lk 181.

⁵²⁹ *ibid.*, lk 181.

⁵³⁰ *ibid.*, lk 183.

⁵³¹ *ibid.*, lk 187.

3. ARNO RAFAEL CEDERBERG NING AKADEEMILINE AJALOO SELTS

Kui A. R. Cederberg 1920. aasta märtsi lõpus Postimehes Eesti ajalooteaduse väljaarendamiseks esimesi tarvilikke samme tutvustas ning seejuures mainis, et kunagi võiks ehk Eestiski hakata Soome Ajaloo Seltsi (Suomen Historiallinen Seura) eeskujul tegutsema omaette selts, mis koordineeriks Eesti ajalooteaduslikku uurimistööd,⁵³² siis tegelikult oli juba 11. märtsil toimunud Cederbergi initsiatiivil⁵³³ nõupidamine, kus kokku tulnud Cederberg, H. Oldekop, klassikalise filoloogia professor Johan Bergman, klassikalise filoloogia dotsent Pärtel Bauman (1928. aastast Haliste) ning stipendiaadid H. Sepp ja Peeter Treiberg (1935. aastast Tarvel) võtsid vastu otsuse kutsuda ellu akadeemiliste taotlustega ajalooselts.⁵³⁴

Esimesel kohtumisel nenditi, et esialgu oleks seltsi ülesandeks üliõpilaste ajalooteaduslike huvide edendamine, ent kui tulevik lubab, seatakse enesele Eesti ajalooteaduse vaatepunktist ka vastutusrikkamaid eesmärged. Põhikirja arutelul võeti vastu otsus, et seltsi liikmeks võivad saada kõik Tartu ülikooli õppejõud ja üliõpilased, aga ka “endised akadeemilised kodanikud”.⁵³⁵

Akadeemilise Ajaloo Seltsi (AAS) avakoosolekul 19. aprillil osalesid peale eelnimetatud õppejõude veel ka kuraator P. Põld, eradotsent August Sildnik ning umbes kakskümmend viis üliõpilast. Cederberg sõnas tervituskõnes, et humanitaarteadustel on täpselt sama suur tähtsus kui loodusteaduslikelgi. Nimelt peitub nende väärtus inimeses eneses ja selles maailmas, mille ta vaimselt loob; nad ei too küll käegakatsutavat kasu, ent pakuvad ometi suurimat vaimset rahuldust. Seltsi sihte tutvustades rõhutas Cederberg, et kuna kodumaa ajaloo on veel palju tegemata, seisab vastse seltsi liikmetel ees suur, aga tänuväärne töö. Koosoleku lõpuks valiti järgneva tegevusaastaks seltsi juhatus – esimeheks Cederberg, abiesimeheks Baumann, sekretäriks üliõpilane Linda Metslang, laekahoidjaks Oldekop, juhatuse liikmeteks Bergman ja üliõpilane Eeva Pedriks.⁵³⁶ Revisjonikomisjoni liikmeteks

⁵³² Cederberg, A. R. *Ajaloolise uurimistöö korraldamisest*. Postimees, 27. III 1920, nr 83, lk 1–2.

⁵³³ Kivimäe, J., Rosenberg, T. *Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941)*, lk 134.

⁵³⁴ RA, EAA.2492.1.2, 1.1. Akadeemilise Ajaloo Seltsi loomise arutelu, 11. III 1920.

⁵³⁵ RA, EAA.2492.1.2, 1.1–2. Akadeemilise Ajaloo Seltsi loomise arutelu, 11. III 1920.

⁵³⁶ *Autori märkus*. E. Pedriks (1901–2000) sai 1930. aastal abielludes nimeks Niinivaara, kaitses 1947. aastal Helsingi ülikooli juures magistrikraadi ning töötas aastail 1945–1969 samas eesti keele ja kirjanduse lektorina. Kirjutanud uurimusi eesti keelest ja kirjandusest. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 10)

valiti A. Sildnik ning üliõpilane Helmi Ottenson, nende asetäitjaks aga Treiberg ja üliõpilane August Goldberg.⁵³⁷

Põhikirja järgselt tuli igal kevadisel aastakoosolekul valida seltsile uus juhatus, laekahoidja ning revisjonikomisjoni liikmed.⁵³⁸ Kuni 1928. aasta kevadeni jätkas AAS-i juhatuse tuumik aastast aastasse üsna muutumatus koosseisus – Cederberg valiti igal aastal esimeheks, abiesimehe Baumann vahetas 1922. aasta aprillis (mil ta keeldus järgmiseks ametiajaks kandideerimast) välja P. Treiberg,⁵³⁹ kes püsis selles ametis kuni 1928. aasta maini, mil ta valiti lahkuva Cederbergi asemel seltsi esimeheks.⁵⁴⁰ Ka seltsi sekretäre oli vaadeldava perioodi jooksul vaid kaks – 1920–1924 üliõpilane Linda Metslang⁵⁴¹ ning 1924–1928 Helmi Ottenson.⁵⁴² Laekur oli 1920. aastast kuni oma surmani 1924. aasta märtsis H. Oldekop,⁵⁴³ seejärel valiti laekahoidjaks üliõpilane Richard Kleis,⁵⁴⁴ kes pidas seda ametit veel pärast Cederbergi lahkumistki.⁵⁴⁵ Juhatuse liikmeteks olid peale eelpool nimetatute veel üliõpilased L. Metslang ja H. Kruus,⁵⁴⁶ August Oinas⁵⁴⁷ ning prof. J. Köpp.⁵⁴⁸ Oluliselt ebapüsivam oli revisjonikomisjon, mille koosseis muutus igal aastal, peamiselt olid komisjoni liikmeteks üliõpilased.⁵⁴⁹

AAS-i juhatuse omavahelisest heast koostööst seltsi tegevuse koordineerimisel annavad tunnistust korduvad ühehäälselt heakskiidetud ettepanekud valida ametis olev juhatus

⁵³⁷ RA, EAA.2492.1.2, l 3–3p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi avakoosolek, 19. IV 1920.

⁵³⁸ RA, EAA.2492.1.1, l 2. Akadeemilise Ajaloo Seltsi 1920. aastal kinnitatud põhikiri, §6.

⁵³⁹ RA, EAA.2492.1.2, l 38. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 3. IV 1922.

⁵⁴⁰ RA, EAA.2492.1.3, l 68. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 13. V 1928.

⁵⁴¹ RA, EAA.2492.1.2, l 3p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi avamiskoosolek, 19. IV 1920.

⁵⁴² RA, EAA.2492.1.2, l 87. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 7. IV 1924; RA, EAA.2492.1.3, l 68. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 13. V 1928.

⁵⁴³ RA, EAA.2492.1.2, l 3p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi avamiskoosolek, 19. IV 1920.

⁵⁴⁴ *Autori märkus.* R. Kleis (1896–1982) töötas pärast ülikooli lõpetamist Hugo Treffneri gümnaasiumis õpetajana, pärast II maailmasõda töötas ta kuni 1950. aastani ülikoolis õppejõuna, Eesti NSV teaduste akadeemia ajaloo instituudi direktorina ning Teadusliku Kirjastuse peatoimetajana. Järgnevatel aastatel oli ta sunnitud töötama Tartu raamatukaupluses, kuni ta 1954. aastal tagasi ülikooli kutsuti, kus ta töötas kuni pensioneerumiseni 1978. aastal. (**Lill, A.** Magistro venerabili – grato animo. *Richard Kleis 100*. Keel ja Kirjandus 1996, nr 10, lk 709–710)

⁵⁴⁵ RA, EAA.2492.1.2, l 90. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 7. IV 1924; RA, EAA.2492.1.3, l 68. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 13. V 1928.

⁵⁴⁶ RA, EAA.2492.1.2, l 38. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 3. IV 1922.

⁵⁴⁷ RA, EAA.2492.1.2, l 90. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 7. IV 1924; *Autori märkus.* A. Oinas (1898–1965) töötas hiljem keskarhiivi ametnikuna ning 1930. aastatel kahe ajalehe peatoimetajana. 1944. aastal emigreerus Saksamaale, kust liikus Taani kaudu edasi Argentinasse. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 50)

⁵⁴⁸ RA, EAA.2492.1.2, l 118p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 3. V 1925.

⁵⁴⁹ RA, EAA.2492.1.2, l 18. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 11. IV 1921; RA, EAA.2492.1.2, l 38. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 3. IV 1922; RA, EAA.2492.1.2, l 65. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 16. IV 1923.

samas koosseisus ka järgmiseks aastaks.⁵⁵⁰ Ainus dokumenteeritud lahkeli juhatuses leidis aset 1925. aasta novembri lõpus seltsi juhatuse koosolekul, kui P. Treiberg esitas soovi astuda tagasi nii juhatuse abiesimehe kui ka Ajaloolise Ajakirja (ajakirja käsitletakse lähemalt järgnevas alapeatükis) peatoimetaja ametikohalt, kuna seltsi esimees olevat käinud peatoimetaja teadmata kahel korral trükikojas järgmise Ajaloolise Ajakirja numbrit revideerimas. Arusaamatus lahenes kiiresti, kui Cederberg selgitas, et oli trükikojas käinud hoopiski oma artikli tõmmise asjus.⁵⁵¹

Vastloodud seltsiga liitus kohe hulk õppejõude ning üliõpilasi, nii et esimesel tegevusaastal küündis liikmete arv neljakümneni. Vaadeldaval perioodil kasvas liikmete arv igal aastal keskmiselt 12–13 uue üliõpilase võrra, jõudes maksimumini 1927. aasta kevadel, mil ametlikke liikmeid oli koguni 118. See arv on aga mõneti ekslik, sest kui järgmisel kevadel otsustati nimekirjast kustutada kõik need, kes pole liikmemaksu tasunud, jäi liikmeskonnast alles vaid pool. Ka kahetekstkümnest seltsi kuulunud õppejõust jäi alles vaid kuus. Järgmiseks aastaks kasvas viimaste hulk siiski taas kolme võrra.⁵⁵²

Esialgu oli õppesemestrite jooksul vähemalt kord kuus toimuvate koosolekute vastu huvi küllalt suur – kui seltsi avakoosolekul oli üle 30 osaleja,⁵⁵³ siis sügissemestri esimestel koosolekutel kasvas osavõtjate arv juba 50-ni.⁵⁵⁴ Seejärel langes üliõpilastest osalejate arv järsult alla kümne,⁵⁵⁵ ent stabiliseerus 1921. aasta jooksul 20 piirimaile. Järgnevatel aastatel osales igal koosolekul keskel läbi 35 üliõpilast ja õppejõudu.⁵⁵⁶

AAS-i loomisest alates said koosolekute loomulikuks osaks ettekanded – nimelt peeti igal koosolekul jooksvate administratiivsete küsimuste arutamise kõrval üks-kaks ettekannet. Enamasti olid kõnelejateks seltsi liikmed ning teemade keerukus- ja sisukusaste sõltus otseselt ettekandepidaja akadeemilise töö kogemuste pagasist. Kui nooremad üliõpilased esinesid ülevaatlike referaatidega või tutvustasid oma suvise teadusliku kogumisretke tulemusi (millest pikemalt edaspidi), siis staažikamate tudengite ja õppejõudude ettekanded põhinesid sageli ulatuslikumal uurimistööl, mis vormusid hiljem teadusartikliteks.

---

⁵⁵⁰ RA, EAA.2492.1.2, l 65. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 16. IV 1923; RA, EAA.2492.1.2, l 155p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 2. V 1926; RA, EAA.2492.1.3, l 36p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 8. V 1927.

⁵⁵¹ RA, EAA.2492.1.2, l 36. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 21. XI 1925.

⁵⁵² *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 350.

⁵⁵³ RA, EAA.2492.1.2, l 3. Akadeemilise Ajaloo Seltsi avamiskoosolek, 19. IV 1920.

⁵⁵⁴ RA, EAA.2492.1.2, l 7. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 11. X 1920; RA, EAA.2492.1.2, l 9. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 1. XI 1920.

⁵⁵⁵ RA, EAA.2492.1.2, l 11. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 30. XI 1920.

⁵⁵⁶ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 350.

Üliõpilasreferaadiga esinesid näiteks Wilhelm Ederberg,⁵⁵⁷ kes tegi ülevaate krahv von der Goltzi tööst “Meine Sendung in Finnland und im Baltikum” (“Minu missioon Soomes ja Baltikumis”),⁵⁵⁸ H. Ottenson, kes kõneles Johann Reinhold Patkulist,⁵⁵⁹ ning Julius Madisson, kes tutvustas saksa ajaloolase Karl Lamprechti ajaloofilosoofilisi ideid.⁵⁶⁰ Oluliselt sagedamini astusid tõsisemate ettekannetega üles aga õppejõud ning akadeemiliselt kaugemale jõudnud tudengid – näiteks kõneles Treiberg jakobiinidest ja nende tähtsusest Prantsuse revolutsiooni ajaloos,⁵⁶¹ Oldekop Oswald Spengleri “Õhtumaade allakäigust”,⁵⁶² üliõpilane H. Kruus Vene-Liivi sõja põhjustest,⁵⁶³ Bauman 1914–1922 ilmunud antiikajalugu käsitlevast kirjandusest,⁵⁶⁴ Cederberg saksa ajaloolase Paul Nieborowski ohtralt kriitikat pälvinud teosest “Die deutsche Orden und Polen in der Zeit des grössten Konfliktes” (“Saksa ordu ja Poola suurte konfliktide ajastul”),⁵⁶⁵ ja Otto von Bismarckist,⁵⁶⁶ J. Vasar Taani ja Liivimaa suhetest 15. sajandi algul,⁵⁶⁷ H. Sepp põgenemistest Eestist Rootsi 19. sajandil⁵⁶⁸ ning E. Blumfeldt Taani suhetest Eestimaaga 12. sajandi lõpul ja 13. algul.⁵⁶⁹

Seltsi aktiivsemate liikmete kõrval käisid aeg-ajalt ettekannetega esinemas ka teised Tartu ülikooli õppejõud – näiteks käsitles eesti ja võrdleva rahvaluule professor Matthias Johann Eisen Eesti ajaloolisi kive,⁵⁷⁰ filosoofiaprofessor Walther Schmied-Kowarzik endise Austria-Ungari impeeriumi rahvaid,⁵⁷¹ etnograafiadotsent I. Manninen etnograafilist uurimistööd,⁵⁷² usuteaduse professor J. Köpp Laiuse kihelkonna vanemat ajalugu⁵⁷³ ning ungari keele lektor Elemér Virányi Ungari ajalookirjutust.⁵⁷⁴

⁵⁵⁷ *Autori märkus.* W. Ederberg (1894–1940) kaitses 1924. aastal magistritöö teemal “Saksa välispoliitika ja vastuolu keiser Wilhelm II ja vürst Bismarcki vahel 1888–1890”, 1939. aastal siirdus Saksamaale. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 6)

⁵⁵⁸ RA, EAA.2492.1.2, l 27. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 28. XI 1921.

⁵⁵⁹ RA, EAA.2492.1.2, l 33. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 27. II 1922.

⁵⁶⁰ RA, EAA.2492.1.2, l 73–73p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 5. XI 1923; RA, EAA.2492.1.2, l 75–75p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 19. XI 1923.

⁵⁶¹ RA, EAA.2492.1.2, l 9–10p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 1. XI 1920.

⁵⁶² RA, EAA.2492.1.2, l 15–16p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 15. II 1921.

⁵⁶³ RA, EAA.2492.1.2, l 37p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 3. IV 1922.

⁵⁶⁴ RA, EAA.2492.1.2, l 45p–46. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 25. IX 1922.

⁵⁶⁵ RA, EAA.2492.1.2, l 112–112p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 22. III 1925.

⁵⁶⁶ RA, EAA.2492.1.2, l 31–32. Akadeemiline Ajaloo Seltsi koosolek, 6. II 1922.

⁵⁶⁷ RA, EAA.2492.1.2, l 154p–155p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 2. V 1926.

⁵⁶⁸ RA, EAA.2492.1.3, l 5–6. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 24. X 1926.

⁵⁶⁹ RA, EAA.2492.1.3, l 8–11. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 7. XI 1926.

⁵⁷⁰ RA, EAA.2492.1.2, l 6–6p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 6. V 1920.

⁵⁷¹ RA, EAA.2492.1.2, l 25. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 7. XI 1921.

⁵⁷² RA, EAA.2492.1.2, l 59–59p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 12. II 1923.

⁵⁷³ RA, EAA.2492.1.2, l 71–72. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 15. X 1923.

⁵⁷⁴ RA, EAA.2492.1.3, l 14–16. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 31. I 1927.

Ehkki seltsi tegevust oli vähemalt sõnades alustatud küllalt tagasihoidlike ootustega, püüti leida algusest peale võimalusi, kuidas Eesti ajaloo teaduse arendamisse võimalikult ulatuslikult panustada. Nii kerkis juba paar nädalat pärast asutamiskoosolekut prof. M. J. Eiseni ettekande järel arutelu muististe kaardistamise ja nende kohta info kogumise vajalikkusest, mille lõpuks leiti ühiselt, et üliõpilased võiksid suvel neile teada olevate muististe kohta teavet hankida.⁵⁷⁵ Üleskutse leidis järgimist ning juba samal sügisel tegi üliõpilane Salme Pruuden⁵⁷⁶ ettekande teemal “Ajaloosid mälestuskohad Lääne rannas”.⁵⁷⁷

Tõsisema hoo sai üliõpilaste rakendamine ajalooliste ja pärimuslike andmete kogumisel siiski 1922. aasta kevadel, mil Eesti Kirjanduse Seltsi kodu-uurimustoimkond tegi ettepaneku saata toimkonna kulul kaks tudengit (kummalegi üliõpilasele määrati stipendiumiks 5000 marka) suveks Lõuna-Eesti kihelkondi kirjeldama.⁵⁷⁸ AAS-i enda poolt saadeti aga Erastvere ja Hummuli lahinguvälja uurima ning kohalikult rahvaid suuliseid teateid koguma Olga Leinbock⁵⁷⁹ (stipendium 2500 marka).⁵⁸⁰ Pärast uurimisretke kohustusid üliõpilased koostama üksikasjaliku aruande koos kogutud teabega ning tutvustama oma töö tulemusi AAS-i koosolekul. Nii tutvustasidki sama aasta sügisel oma suvist kogumistööd üliõpilased Rudolf Kenkmann, Karl Zimmerman ning Olga Leinbock.⁵⁸¹

Järgnevatel aastatel oli üliõpilastel võimalik igal kevadel taotleda AAS-i suvise kogumistöö stipendiaadi kohta,⁵⁸² toetusrahaga 5000 marka.⁵⁸³ Seltsi juhatus tegi kandideerijate seast valiku ning esitas koosolekule kinnitamiseks.⁵⁸⁴ Samuti valis juhatus igal aastal välja piirkonna, kuhu stipendiaadid kogumistööle saadetakse, ning koostas neile

---

⁵⁷⁵ RA, EAA.2492.1.2, l 6p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 6. V 1920.

⁵⁷⁶ **Autori märkus.** S. Pruuden (1896–1993) töötas õpetajana Rakvere ja Tartu koolides ning 1923–1940 Tartu tütarlaste gümnaasiumi inspektori ja abijuhatajana. 1944. aastal emigreerus Saksamaale ja sealt edasi Inglismaale, kus töötas 1956–1970 Briti välisministeeriumi raamatukogu ametnikuna. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 23)

⁵⁷⁷ RA, EAA.2492.1.2, l 10p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 1. XI 1920.

⁵⁷⁸ **Rosenberg, T.** *Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo toimkonna tegevusest 1908–1940*. Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 2008. Tartu, 2009, lk 19; vt. **Schmidt, T.** *Ajaloolise rahvatraditsiooni kogumine Eestis 1920.–1930. aastail ja ajalooliste rahvamälestuste kogu ajalooallikana*. Diplomitöö, juhendaja T. Rosenberg. Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo-osakond, 1984.

⁵⁷⁹ **Autori märkus.** O. Leinbock (1896–1968) (1935. aastast Linnus) oli ERM-i direktori F. Leinbocki (1935. aastast Linnus) abikaasa, töötas Tallinna gümnaasiumides õpetajana. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 177)

⁵⁸⁰ RA, EAA.2492.1.2, l 44. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 10. V 1922.

⁵⁸¹ RA, EAA.2492.1.2, l 45. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 25. IX 1922; RA, EAA.2492.1.2, l 47. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 9. X 1922; RA, EAA.2492.1.2, l 51. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 6. XI 1922.

⁵⁸² RA, EAA.2492.1.6, l 6. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 21. IV 1923.

⁵⁸³ RA, EAA.2492.1.7, l 6. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 22. XI 1924.

⁵⁸⁴ RA, EAA.2492.1.2, l 68p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 7. V 1923.

üksikasjaliku töökava. Üliõpilaste jagamine konkreetsete piirkondade vahel delegeeriti tavaliselt mõnele juhatuse liikmele – näiteks 1923. aastal korraldas seda H. Kruus.⁵⁸⁵

Vaadeldaval perioodil lähetati igal aastal välitöödele 4–5 stipendiaati, 1926. ja 1927. aastal aga lausa kümmekond üliõpilast.⁵⁸⁶ Peale eelnimetatud 1922. aasta uurimisretke koguti ajaloolisi ja pärimuslikke andmeid Saare- ja Muhumaalt (1923),⁵⁸⁷ Hiiu- ja Läänemaalt (1924),⁵⁸⁸ Pärnumaalt (1925),⁵⁸⁹ Viljandimaalt (1926),⁵⁹⁰ Võrumaalt (1927)⁵⁹¹ ning Tartumaalt.⁵⁹² Olgu mainitud, et kuna AAS-is peeti väga oluliseks suulise pärimuse kui kaduva teabe kogumist, siis oli suviste kogumisretkede põhieesmärke just kohalike elanike mälestuste korjamine.⁵⁹³

AAS-i tegevust oli alustatud ilma igasuguse välise rahalise abita, mistõttu pärinesid esimese aasta enam kui napid tulud – 375 marka – puhtalt liikmemaksudest.⁵⁹⁴ Aga kuna 1921. aasta kevadel võeti tõsisemalt nõuks alustada järgmisest aastast Ajaloo Ajakirja väljaandmist, hakati selleks kohe ka rahalisi vahendeid otsima. Nii teataski Cederberg 1921. aasta mais toimunud AAS-i koosolekul, et päev varem toimunud juhatuse koosolekul otsustati pöörduda riigivanema poole palvega eraldada Scheeli panga annetusest seltsile 50 000 marka.⁵⁹⁵ Sügissemestri avakoosolekul oli Cederbergil võimalus edastada rõõmusõnum, et K. Päts oligi annetanud seltsile Scheeli panga kapitalist soovitud summa.⁵⁹⁶

Ajakirja väljaandmist 1922. aasta eelarvesse lisades selgus, et nelja numbri trükikulud (tiraaz 500 eksemplari, numbri maht kümme trükipoognat) on vähemalt 60 000 marka, millele

⁵⁸⁵ RA, EAA.2492.1.6, l 6. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 21. IV 1923.

⁵⁸⁶ RA, EAA.2492.1.2, l 155p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 2. V 1926; RA, EAA.2492.1.3, l 37. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 8. V 1927.

⁵⁸⁷ RA, EAA.2492.1.6, l 6. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 21. IV 1923; RA, EAA.2492.1.2, l 68p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 7. V 1923.

⁵⁸⁸ RA, EAA.2492.1.2, l 92. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 5. V 1924.

⁵⁸⁹ RA, EAA.2492.1.7, l 15. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 7. IV 1925; RA, EAA.2492.1.2, l 119. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 3. V 1925.

⁵⁹⁰ EKLA.199.16. A. Vihmani aruanne “Ajalooline traditsioon Kõpu kihelkonnast ja Viljandi kihelkonna läänepoolsest osast”; EKLA.199.20. O. Varese aruanne “Ajalooline traditsioon Paistu kihelkonnast 1926. aasta suvel”; EKLA.199.24. A. Rästa aruanne “Ajalooline traditsioon Suure-jaani kihelkonna lõunapoolsest osast 1926. a”.

⁵⁹¹ EKLA.199.28. A. Kiviräha aruanne “Hargla kihelkonnast 1927. a. suvel kogutud ajalooline traditsioon”; EKLA.199.41. H. Preem-Aspeli aruanne “Ajalooline traditsioon Kanepi kihelkonnast”; EKLA.199.25. E. Blumfeldti aruanne “Haanja, V-Laitma, Krabi, Rogosi ja Rõuge vald”.

⁵⁹² EKLA.199.35. A. Vihmani aruanne “Ajalooline traditsioon Torma-Lohusuu ja Avinurme kihelkondadest 1928. aasta suvel”.

⁵⁹³ RA, EAA.2492.1.2, l 47p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 9. X 1922.

⁵⁹⁴ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 351.

⁵⁹⁵ RA, EAA.2492.1.2, l 21. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 2. V 1921.

⁵⁹⁶ RA, EAA.2492.1.2, l 23. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 17. X 1921.

lisanduks veel toimetusesekretäri palk ning ajakirja tellijatele laialisaatmise kulu, ühtekokku 15 000 marka.⁵⁹⁷ Seega tuli seltsi juhatusel hakata otsima võimalusi, kust toetust paluda.

1922. aasta veebruarikuisel koosolekul andis Cederberg teada, et haridusministeerium ja ülikooli valitsus on põhimõtteliselt nõus seltsi ettevõtmisi toetama, ülikool küll vaid aasta lõpu poole ja kuni 10 000 marga ulatuses.⁵⁹⁸ Kuna sama aasta aprilliks oli peale Ajaloolise Ajakirja väljaandmise võetud tõsisemalt kavva ka Eesti ajaloo bibliograafia ja bibliograafilise leksikoni koostamise eeltööd, aga ka allikapublikatsioonide sarja Ajalooline Arhiiv avaldamine, siis olid seltsi rahalised vajadused aastaks kasvanud 300 000 margani.⁵⁹⁹ Nii esitatigi vabariigi valitsusele taotlus 295 000 margale, lisaks otsustati toetust paluda ka Tartu linnavalitsuselt.⁶⁰⁰ Eelarve täitumise kindlamaks tagamiseks pöörduti H. Kruusi ettepanekul abiraha asjus veel ka Tartu Eesti Laenu- ja Hoiu Ühisuse poole.⁶⁰¹

Kuigi 1923. aastast hakkasid AAS-i rahalised võimalused pisut paranema, ei katnud väljastpoolt tulnud toetused siiski veel seltsi ettevõtmiste finantseerimiseks tarvilikke vajadusi. 1923. aastal eraldas vabariigi valitsus 180 000 marka,⁶⁰² ülikool toetas seltsi tegevust peaaegu 20 000 margaga⁶⁰³ ning Tartu linnavalitsus 25 000 margaga.⁶⁰⁴ Koos seltsi tõsiseltvõetavuse kasvuga hakkasid 1924. aastast järjepidevalt suurenema ka riiklikud toetused – haridusministeeriumilt saadi igal aastal 200 000 marka⁶⁰⁵ (1925. aastal koguni 249 800 marka⁶⁰⁶), kultuurkapitalilt vastavalt 162 000 (1924), 100 000 (1925 ja 1927) ning 130 000 (1926) marka.⁶⁰⁷ Ka ülikooli valitsuse määratud toetused kasvasid järk-järgult – 20 000 (1924), 40 000 (1925), 75 000 (1926 ja 1927).⁶⁰⁸ Samuti otsiti jätkuvalt lisa eraannetajatelt, kelleks enamasti osutusid erinevad pangandusettevõtted – näiteks Võru Ühispank,⁶⁰⁹ Jõgeva Ühispank,⁶¹⁰ Hüpoteegi Pank⁶¹¹ ning Kauba-Pank.⁶¹² Nende toetused jäid 1000 ja 10 000 marga vahele.

⁵⁹⁷ RA, EAA.2492.1.2, l 25. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 7. XI 1921.

⁵⁹⁸ RA, EAA.2492.1.2, l 33–34. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 27. II 1922.

⁵⁹⁹ RA, EAA.2492.1.6, l 1. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 8. IV 1922.

⁶⁰⁰ RA, EAA.2492.1.2, l 42. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 24. IV 1922.

⁶⁰¹ RA, EAA.2492.1.6, l 2. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 27. IV 1922.

⁶⁰² RA, EAA.2492.1.6., l 6–6p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 21. IV 1923.

⁶⁰³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 351.

⁶⁰⁴ RA, EAA.2492.1.2, l 58p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 29. I 1923.

⁶⁰⁵ RA, EAA.2492.1.6, l 5–6. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 22. XI 1924.

⁶⁰⁶ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 351–352.

⁶⁰⁷ *ibid.*, lk 351–352.

⁶⁰⁸ *ibid.*, lk 351–352.

⁶⁰⁹ RA, EAA.2492.1.2, l 110. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 8. III 1925.

⁶¹⁰ RA, EAA.2492.1.2, l 117p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 26. IV 1925.

⁶¹¹ RA, EAA.2492.1.2, l 154. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 18. IV 1926.

Koos oma väljaannete müügiga kasvas ka AAS-i n-ö omafinantseering, mille osakaal kogueelarvest kõikus vaadeldaval perioodil 10 ja 30 protsendi vahel.⁶¹³

3. 1 Ajalooline Ajakiri

Nagu eelpool põgusalt mainitud, tõstas oma ajakirja väljaandmise küsimus esmakordselt 1921. aasta mais, mil Cederberg teatas, et AAS-i juhatus on otsustanud pöörduda riigivanema poole palvega eraldada seltsi sihtide teostamiseks, iseäranis aga ajakirja väljaandmiseks Scheeli panga annetustest 50 000 marka.⁶¹⁴ Ja kui oktoobri keskel saabus teade, et riigivanem K. Päts on soovitud ulatuses annetuse teinud, võeti viivitamata vastu ostus hakata välja andma neli korda aastas ilmuvat ajakirja, mis sisaldaks referaate, kirjandusülevaateid ning muid lühemaid tekste.⁶¹⁵ Ning hoolimata sellest, et osa ajakirja toimetamiseks ning trükkimiseks tarvilikest summadest oli veel katmata,⁶¹⁶ otsustati novembri lõpus moodustada toimetuse,⁶¹⁷ mille etteotsa valiti juba nädalapäevad hiljem P. Treiberg. Ajaloolise Ajakirja toimetuse liikmeteks valiti veel H. Sepp, P. Baumann, A. R. Cederberg ning üliõpilased O. Leinbock, Harri Moora⁶¹⁸ ning K. Zimmerman.⁶¹⁹

Napilt kaks kuud hiljem, 6. veebruaril 1922 teatas Treiberg AAS-i koosolekul, et ajakirja esimene number on koos ja läheb järgmisel päeval trükki. Ühtlasi otsustati, et Ajalooline Ajakiri hakkab ilmuma veebruaris-märtsis, mais, septembris ja detsembris ning ajakirja üksiknumbri hinnaks on 30 marka, aastatellimuse hind aga 100 marka.⁶²⁰ Ja kui Ajaloolise Ajakirja esimene number ilmus, arutati juba entusiastlikult võimaluste üle ajakirja mahtu järgmisest aastast viieteistkümnele trükipoognale suurendada.⁶²¹ 1923. aastal see rahaliste vahendite nappuse tõttu paraku veel ei õnnestunud.⁶²²

---

⁶¹² RA, EAA.2492.1.3, l 37. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 8. V 1927.

⁶¹³ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929*, lk 351–352.

⁶¹⁴ RA, EAA.2492.1.2, l 21, 24. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 2. V 1921.

⁶¹⁵ RA, EAA.2492.1.2, l 23. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 17. X 1921.

⁶¹⁶ RA, EAA.2492.1.2, l 25–26. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 7. XI 1921.

⁶¹⁷ RA, EAA.2492.1.2, l 28. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 28. XI 1921.

⁶¹⁸ **Autori märkus.** H. Moora (1900–1968) oli hiljem Tartu ülikooli muinasteaduste professor, arheoloogiakabineti ja -muuseumi juhataja, filosoofiateaduskonna dekaan ning II maailmasõja järel kuni surmani Eesti NSV teaduste akadeemia arheoloogia osakonna juhataja. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 49)

⁶¹⁹ RA, EAA.2492.1.2, l 30. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 5. XII 1921.

⁶²⁰ RA, EAA.2492.1.2, l 32p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 6. II 1922.

⁶²¹ RA, EAA.2492.1.2, l 37p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 3. IV 1922.

⁶²² RA, EAA.2492.1.2, l 56. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 4. XII 1922.

Ehkki esialgu oli Ajaloolise Ajakirja tiraažiks mõeldud 500 eksemplari,⁶²³ suurendati tiraaž juba 1924. aastaks 1000 eksemplarile,⁶²⁴ mis püsis sellisena kuni 1930. aastani.⁶²⁵ Ajakirja müügiedu oli kogu vaadeldava perioodi jooksul aga loodetust oluliselt tagasihoidlikum – sellest annavad tõendust peatoimetaja Treibergi sagedased üleskutsed üliõpilastele hakata ajakirja nii endale tellima kui ka teistele soovitama.⁶²⁶ Ajaloolise Ajakirja tellisid lisaks üksikisikute raamatukogud, seltsid, õpetajate seminarid ning gümnaasiumid. Järk-järgult kasvas teiste teadusasutustega ka nn vahetuseksemplaride hulk. Välismaal tekkis ajakirja vastu laiem huvi paraku alles mitu aastat pärast Cederbergi lahkumist, kui artiklite kõrval hakati avaldama ka võõrkeelseid resümeeid.⁶²⁷

Ajakirja nägu kujundas 1920. aastate jooksul küllaltki muutumatu põhikoosseisuga toimetuse, kuhu kuulus keskeltläbi 6–8 liiget, kellest pikaajalisemad olid peale P. Treibergi (kes õigupoolest juhtis toimetuse tööd 1932. aastani) veel A. R. Cederberg (1922–1929), P. Bauman (1922–1929), H. Sepp (1922–1929), R. Kleis (1924–1929), H. Moora (1922–1925), J. Köpp (1926–1929), H. Ottenson (1923–1925) ning Juhan Vasar⁶²⁸ (1926–1926).⁶²⁹

Avanumbris manifesteeris toimetuse, et Ajaloolise Ajakirja eesmärgiks on “pöörda tähelepanu kõigile nähtustele Eesti ajaloo uurimise ja ajalookirjanduse alal”. Samuti rõhutati soovi äratada huvi ajaloo, eriti aga eesti rahva ajaloo vastu. Seepärast tahetaksegi keskenduda eestlaste ajaloo üksiknähtuste selgitamisele, hoidudes seejuures ühekülgsest hukkamõistust ning tarbetust rahvuslikust kõrkusest.⁶³⁰

Vaadeldes lähemalt Ajaloolises Ajakirjas 1922–1928 avaldatud kirjutisi, võib nad temaatiliselt jagada laias laastus teaduslikeks, ajalooteaduse üld- ja teoreetilisi küsimusi

---

⁶²³ RA, EAA.2492.1.2, l 25. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 7. XI 1922.

⁶²⁴ Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929, lk 351.

⁶²⁵ **Rosenberg, T.** *Ajalooline Ajakiri 1922–40*. Kleio, lk 28.

⁶²⁶ RA, EAA.2492.1.2, l 44. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 10. V 1922; RA, EAA.2492.1.2, l 56. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 4. XII 1922; RA, EAA.2492.1.2, l 61p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 26. II 1923; RA, EAA.2492.1.2, l 130p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 6. XII 1925; RA, EAA.2492.1.2, l 145. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 28. III 1926; RA, EAA.2492.1.3, l 16p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 31. I 1927.

⁶²⁷ **Rosenberg, T.** *Ajalooline Ajakiri 1922–40*, lk 28.

⁶²⁸ **Autori märkus.** J. Vasar (1905–1972) oli teaduslik stipendiaat Stockholmis, Uppsalas, Riias ja Helsingis, seejärel Tartu ülikooli üldajaloo dotsent ning majandusajaloo professor. 1944. aastal emigreerus Saksamaakaudu USA-sse, töötades Rutgersi jt ülikoolide juures. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 225)

⁶²⁹ **Rosenberg, T.** *Ajalooline Ajakiri 1922–40*, lk 28.

⁶³⁰ *Tööd alates*. Ajalooline Ajakiri 1922, nr 1, lk 1–2.

käsitlevaiks, biograafilisteks artikliteks ning allikapublikatsioonideks ja retsensioonideks-kirjandusülevaadeteks.⁶³¹

Teadusartikleid ilmus ajakirjas vaadeldaval perioodil ligi nelikümmend ning kolmandik neist keskendus Eesti agraar- või talurahvaajaloole – näiteks käsitles üliõpilane Elviire Kerem Kaarma kihelkonna majanduslikku olukorda raharendiperioodil,⁶³² soome ajaloolane A. Korhonen Rootsi revisjoni Baltikumis 1601. aastal,⁶³³ H. Kruus aga eesti maarahva “välispoliitilist orientatsiooni” 19. sajandil enne rahvuslikku ärkamisaega.⁶³⁴ Vähemal määral pälvis uurijate tähelepanu ka Eesti linnade ajalugu – näiteks vaatles Paul Johansen⁶³⁵ peapiiskop Hildebrandi protsessi Narva linnaga 15. sajandi viimasel veerandil⁶³⁶ –, haridusajalugu – rootsi ajaloolane Fredrik Westling⁶³⁷ käsitles näiteks Tallinna toomkooli ajalugu⁶³⁸ – ning poliitiline ajalugu, mille puhul väärub märkimist A. R. Cederbergi uurimus Johann Albert Ehrenströmi tegevusest Eesti- ja Liivimaal 18. sajandi lõpul.⁶³⁹

Üsna suure osa ilmunud kirjutistest moodustasid lühikesed biograafilised tekstid, mis enamikul juhul olid nekroloogid. Valdava osa lühibiograafiate autoriks oli Cederberg, tutvustades nende kaudu Eesti lugejatele peaaesjalikult Skandinaavia ja Soome ajaloolasi – Arnold Munthet,⁶⁴⁰ H. Hjærnet,⁶⁴¹ A. H. Virkkust,⁶⁴² K. O. Lindeqvisti⁶⁴³ jt.

Ajaloolises Ajakirjas avaldatud tekstidest moodustavad suurima osa teoste retsensioonid ning kirjandusülevaated (kokku üle saja nimetuse), mille põhiosa keskendub ootuspäraselt Eesti ajalugu puudutavale – olgu neist nimetatud näiteks eesti ja võrdleva

⁶³¹ Vt. **Must, Ü.** *Ajalooline Ajakiri 1922–40. Koondsisukord*. Kleio. Ajaloo Ajakiri, 1993, nr 8, lk 53–63.

⁶³² **Kerem, E.** *Majanduslikust olukorrast Kaarmast raharendi ajajärgul*. Ajalooline Ajakiri 1923, nr 4, lk 135–140.

⁶³³ **Korhonen, A.** *Rootsi revisjon Baltimaal 1601. aastal*. Ajalooline Ajakiri 1926, nr 1, lk 11–12; nr 2, lk 43–53.

⁶³⁴ **Kruus, H.** *Eesti talurahva “Välispoliitilisest orientatsioonist”*. Ajalooline Ajakiri 1928, nr 1, lk 1–10.

⁶³⁵ **Autori märkus.** P. Johansen (1901–1965) oli taani päritolu baltisaksa ajaloolane, kaitses 1924. aastal Leipzigi ülikoolis doktoriväitekirja “Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter” (“Eestlaste asustus ja põllundus keskajal”) ning töötas seejärel kuni 1939. aastani Tallinna linnaarhiivis. II maailmasõja algul ja järel töötas kuni surmani Hamburgi ülikoolis. (**Kivimäe, J.** Paul Johanseni elu ja töö. *Paul Johansen. Kaugete aegade sära*. Koost. J. Kivimäe. Tartu, 2005, lk 506–509, 515–520)

⁶³⁶ **Johansen, P.** *Peapiiskop Michael Hildebrandi protsess Narva linnaga*. Ajalooline Ajakiri 1928, nr 3, lk 148–166; nr 4, lk 187–194.

⁶³⁷ **Autori märkus.** Gustaf Oskar Westling (1850–1926) oli Linköpingi ülikooli ajaloo professor, kes tegeles peaaesjalikult Põhjamaade varauusaja ajalooaga. (*Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi*. II upplagan. 32. Werth - Väderkvam. Red. Th. Westerin. Stockholm, 1921, lk 68.)

⁶³⁸ **Westling, F.** *Mõned lisandid Tallinna doomkooli ajaloole*. Ajalooline Ajakiri 1923, nr 1, lk 1–11; nr 2, lk 55–66; nr 3, lk 99–104.

⁶³⁹ **Cederberg, A. R.** *Johann Albert Ehrenströmi poliitiline missioon Eesti- ja Liivimaale aastail 1787–1788*, lk 41–55.

⁶⁴⁰ **Cederberg, A. R.** [Arnold Munthe †]. Ajalooline Ajakiri 1926, nr 4, lk 159–160.

⁶⁴¹ **Cederberg, A. R.** *Harald Hjærne †. Mõned äärejooned tema tegevusest*, lk 130–133.

⁶⁴² **Cederberg, A. R.** *Artturi H. Virkkunen †*, lk 121–125.

⁶⁴³ **Cederberg, A. R.** *Kaarle Olavi Lindeqvist †*, lk 27–29.

rahvaluule professori Walter Andersoni H. von Bruingki Liivimaa libahundiprotsesse käsitleva artikli arvustus⁶⁴⁴ ning Cederbergi ülevaade 1927. aastal 25. ilmumisaastapäeva tähistanud Historiallinen Aikakauskirja ajaloost.⁶⁴⁵

Ajalooteaduse üld- ja teoreetilisi probleeme vaagivaid artikleid oli eelnevatega võrreldes mõnevõrra vähem, ent kindlasti ei esindanud nad ajakirjas ilmunud kirjutiste vähemtähtsat osa. Eesti ajalooteaduse aspektist võiks neist nimetada näiteks Cederbergi üleskutset alustada Eesti edasist ajalugu oluliselt mõjutanud, ent senini suuresti käsitlemata 1680. aastatel Eesti- ja Liivimaal toimunud mõisate reduktsiooni uurimist⁶⁴⁶ või Treibergi arutlust Balti ajaloo ümberhindamise teemal.⁶⁴⁷

Kõigi eelpool mainitud kõrval ilmusid 1922–1928 üksikud artiklid ka arhiivinduse, arheoloogia ning muinsuskaitse vallast – näiteks Õpetatud Eesti Seltsi raamatukoguhoidja ning Tartu toomkiriku varemetes arheoloogilisi kaevamisi teinud Otto Freymuthi ülevaated toomkiriku arheoloogilistest uuringutest⁶⁴⁸ ning O. Liivi Tallinna linnaarhiivi tegevuse tutvustus.⁶⁴⁹

3.2 Akadeemilise Ajaloo Seltsi muud publikatsioonid

Prof. Tiit Rosenberg on tabavalt märkinud, et 3. aprillil 1922. aastal toimunud AAS-i teine aastakoosolek osutus seltsi ajaloos üheks olulisemaks.⁶⁵⁰ Nimelt võeti tol korral vastu otsus taotleda järgmiseks tegevusaastaks riiklikku toetust Ajaloolise Ajakirja mahu suurendamise kõrval ka Eesti ajaloo bibliograafia ja biograafilise leksikoni koostamise eeltöödeks ning plaanitava allikapublikatsioonide sarja Ajalooline Arhiiv I väljaande avaldamiseks.⁶⁵¹

⁶⁴⁴ **Anderson, W.** *Uus töö Balti libahundiprotsesside kohta.* Ajalooline Ajakiri 1924, nr 4, lk 151–154.

⁶⁴⁵ **Cederberg, A. R.** [*Historiallinen Aikakauskirja* 25]. Ajalooline Ajakiri 1927, nr 3, lk 178–179.

⁶⁴⁶ **Cederberg, A. R.** *Tähtis uurimisülesanne.* Ajalooline Ajakiri 1922, nr 1, lk 3–6.

⁶⁴⁷ **Treiberg, P.** *Balti ajaloo ümberhinnangu radadelt.* Ajalooline Ajakiri 1923, nr 4, lk 143–150.

⁶⁴⁸ **Freymuth, O.** *Ülevaade Tartu Doomevaremete kaevamistööist aastail 1924 ja 1925.* Ajalooline Ajakiri 1926, nr 1, lk 20–36; **Freymuth, O.** *Lõpuaruanne kaevamiste kohta Tartu Doomevaremete pikihoones.* Ajalooline Ajakiri 1927, nr 2, lk 90–11.

⁶⁴⁹ **Liiv, O.** *Ülevaade Tallinna linnaarhiivi tegevuses, eriti viimase kümne aasta jooksul.* Ajalooline Ajakiri 1928, nr 1, lk 25–40.

⁶⁵⁰ **Rosenberg, T.** *Ajalooline Ajakiri 1922–40,* lk 27.

⁶⁵¹ RA, EAA.2492.1.2, I 37p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi aastakoosolek, 3. IV 1922.

“Eesti biograafilise leksikoni”, mida plaaniti samaväärsena baltisakslaste koostatud sarnaste väljaannetega,⁶⁵² eeltööde alustamisel selgitas Cederberg, et teos peaks endast kujutama ajaloo teaduslikku käsiraamatut, kuhu on koondatud täpne teave Eesti ajalooliste isikute elu ja tööde, aga ka seniste teaduslike käsitluste ning allikate kohta, kust on võimalik täiendavat infot leida. Leksikoni eeltööde koordineerimiseks moodustati komisjon, kuhu valiti A. R. Cederberg, P. Treiberg ja H. Sepp,⁶⁵³ hiljem lisandusid veel professorid J. Kõpp ja Konstantin Konik ning A. Saareste ja kirjanik-kirjandusteadlane Friedebert Tuglas.⁶⁵⁴ Samaaegselt võttis biograafilise leksikoni koostamise kavva ka Eesti Kirjanduse Selts, aga kuna nende väljaanne pidi koondama kaasaegseid isikuid puudutavat infot, siis nentis Cederberg, et ühist leksikoni siiski teha ei saa, kuna kahe väljaande eesmärgid on liialt erinevad.⁶⁵⁵

Kui 1923. aasta kevadel sai selgeks, et haridusministeerium toetab AAS-i tegevust 180 000 margaga, otsustati sellest 40 000 kasutada leksikoni eeltööde tarvis. Ühtlasi määrati alates 1. septembrist leksikoni ettevalmistavaid töid tegema üliõpilane R. Kleis,⁶⁵⁶ töötasuga 3000 marka kuus.⁶⁵⁷ Sügisel suunati Kleisile appi veel ka üliõpilane Marie Alide Kuiv.⁶⁵⁸

Tööd edenesid jõudsalt, sest juba 1925. aasta märtsi algul andis Cederberg AAS-i koosolekul teada, et biograafilise leksikoni 1. vihiku eeltööd on jõudmas lõpule ning juhatus peab läbirääkimisi sobiva kirjastaja leidmiseks.⁶⁵⁹ Kuu lõpus aga teatas seltsi esimees, et riigivanem Jüri Jaakson on haridusministeeriumi kaudu eraldanud leksikoni 1. osa trükkimiseks 162 000 marka.⁶⁶⁰ Trükist ilmus leksikoni 1. vihik siiski alles 1926. aasta kevadsuvel.⁶⁶¹

Aastail 1926–1929 ilmus neli “Eesti biograafilise leksikoni” vihikut, kus avaldati kokku üle 1100 Eesti ajaloos rolli mänginud isiku eluloo, millest mõndagi võiks nimetada

---

⁶⁵² Kivimäe, J., Rosenberg, T. *Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941)*, lk 138.

⁶⁵³ RA, EAA.2492.1.2, l 50–51p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 23. X 1922.

⁶⁵⁴ RA, EAA.2492.1.6, l 8p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 26. I 1924.

⁶⁵⁵ RA, EAA.2492.1.2, l 52p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 6. XI 1922.

⁶⁵⁶ RA, EAA.2492.1.2, l 68p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 7. V 1923.

⁶⁵⁷ RA, EAA.2492.1.6, l 1p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuselise koosolek, 8. IV 1922; RA, EAA.2492.1.6, l 7p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuselise koosolek, 26. I 1924.

⁶⁵⁸ RA, EAA.2492.1.2, l 70. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 1. X 1923.

⁶⁵⁹ RA, EAA.2492.1.2, l 109p–110. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 8. III 1925.

⁶⁶⁰ RA, EAA.2492.1.2, l 112p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 22. III 1925.

⁶⁶¹ RA, EAA.2492.1.2, l 154. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 2. V 1926; RA, EAA.2492.1.3, l 1. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 26. IX 1926.

pigem biograafiliseks lühiaurimuseks. 1940. aastal ilmus senistele lisaks veel üks täiendusköide.⁶⁶²

Paralleelselt biograafilise leksikoniga võeti ette teinegi mahukas ja Eesti ajalooteaduse arengu seisukohalt oluline töö. Nimelt otsustati 1923. aasta kevadel sarnaselt biograafilise leksikoniga määrata 40 000 marka ka “Eesti ajaloo bibliograafia” koostamise eeltöödeks. Ettevalmistavate tööde läbiviijaiks kinnitati juhatuse ettepanekul üliõpilased A. Oinas ja H. Kruus,⁶⁶³ makstes kummalegi töö eest 2000 marka kuus.⁶⁶⁴ Bibliograafia sisu osas otsustati piirduda vaid Eesti alasid puudutavate teostega, arvestades naabermaid seejuures vaid nii palju kui hädapärast vajalik.⁶⁶⁵

Ajaloolise bibliograafia koostamine nii ladusalt, kui töö biograafilise leksikoni kallal paraku ei läinud. Nimelt hakkas 1924. aasta sügisel ilmema, et A. Oinase töö ei edene ei soovitud kiiruse ega tulemuslikkusega.⁶⁶⁶ 1925. aasta veebruaris sai H. Kruusi antud ülevaatest selgeks, et Oinas on jätnud 7–8 aastakäiku kirjandust läbi töötamata. Oinase töö anti üle üliõpilasele Max Aschkewitzile, kellele määrati töötasuks 1000 marka kuus⁶⁶⁷ ning kuni kevadeni abiks Aliise Karu.⁶⁶⁸

Paraku esines nüüdki takistusi ning alles 1927. aastast haarasid ettevõtmise enda vedada Nikolai Treumuth⁶⁶⁹ ja E. Blumfeldt, kes töö viimaks ka lõpule viisid, paraku küll mitu aastat pärast idee algataja Tartust lahkumist. Nimelt ilmus August Winkelmanni “Bibliotheca Livoniae historica” jätkuna mõeldud⁶⁷⁰ “Eesti ajaloo bibliograafia 1877–1917” nelja vihikuna alles aastail 1933–1939.⁶⁷¹

1922. aasta sügisel tõstatas üliõpilane R. Kenkmann AAS-i koosolekul eestikeelse ajalooterminoloogia loomise küsimuse, mille tulemusena valiti koheselt kolmeliikmeline

---

⁶⁶² Kivimäe, J., Rosenberg, T. *Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941)*, lk 138.

⁶⁶³ RA, EAA.2492.1.2, l 68p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 7. V 1923.

⁶⁶⁴ RA, EAA.2492.1.6, l 1. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 8. IV 1922; RA, EAA.2492.1.7, l 6. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 22. XI 1924.

⁶⁶⁵ RA, EAA.2492.1.6, l 7p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 4. V 1923.

⁶⁶⁶ RA, EAA.2492.1.6, l 3. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 18. X 1924.

⁶⁶⁷ RA, EAA.2492.1.7, l 9. Akadeemilise Ajaloo Seltsi juhatuse koosolek, 21. II 1925.

⁶⁶⁸ *Autori märkus.* A. Karu (1900–1996) (1925. aastast Moora) oli hilisem etnograaf ning töötas II maailmasõja järel 1952. aastani teadurina ERM-is ning seejärel kuni pensioneerumiseni 1978. aastal Eesti NSV teaduste akadeemia ajaloo instituudis. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 83)

⁶⁶⁹ *Autori märkus.* N. Treumuth (1907–1937) (1933. aastast Nigolas Loone) kaitses 1933. aastal magistratöö “Harju-Jaani kihelkonna ajalugu Põhjasõjast kuni pärisorjuse kaotamiseni” ning töötas keskarhiivi ametnikuna 1930–1933, ühtlasi oli kuni surmani koguteose “Eesti ajalugu” III köite tegevtoimetaja. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 382)

⁶⁷⁰ RA, EAA.2492.1.3, l 37p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 16. X 1927.

⁶⁷¹ Kivimäe, J., Rosenberg, T. *Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941)*, lk 139.

komisjon (A. Sildnik, H. Sepp, R. Kenkmann), kellele tehti ülesandeks välja töötada töö esialgne kava.⁶⁷² Vaevalt kaks nädalat hiljem esitas komisjoni esimees Sepp koosolekul viibijaile esmased ideed: esimeses järgus tuleks luua need eesti ajalooteaduslikud oskussõnad, mille järele on vajadus kõige põletavam. Oskussõnavara väljatöötamisega peaksid ühiselt tegelema ajaloolased, filoloogid ning vastavad eriteadlased. H. Kruus soovitas seejuures oskussõnad kindlasti ka defineerida, ent esialgu peavad Cederberg, Sepp ja Treiberg seda liiga suureks lisatööks. Juba samal koosolekul valiti ka uus terminoloogiatoimkond, kuhu kuulusid Cederberg, Sepp, Sildnik ning üliõpilased Kruus, Kenkmann ja H. Ottenson.⁶⁷³

Oskussõnastiku koostamise komisjoni kandvateks jõududeks osutusid ajapikku H. Sepp ja keeleteadlane Johannes Voldemar Veski ning 1930. aasta kevadeks oli käsikiri esmasel kujul peaaegu valmis. Selleks ajaks oli hulk loodud oskussõnavarast juba käibesse läinud ning jõudnud isegi Veski toimetatud “Eesti õigekeelsuse sõnaraamatusse”. Ehkki väljatöötatud sõnavara põhjal koostas J. Madisson 1928. aastal ilmunud ja peamiselt õpetajatele mõeldud “Valiku ajaloolisi oskussõnu” jäi algsest mõeldud mahus (1940. aastaks oli kogunenud ligi 16 000 oskussõna) sõnastik avaldamata ning selle käsikiri läks sõja-aastail kaduma. Ent see ei tähenda kaugeltki, et tehtud töö ise oleks kaduma läinud, sest umbkaudu viieteistkümne aasta jooksul loodi siiski suur hulk ajalooteaduslikke termineid, mis võimaldas ajaloolastel korrektseid eestikeelseid teadusartikleid kirjutada.⁶⁷⁴

Vaadeldaval perioodil pandi AAS-is lisaks Ajaloolisele Ajakirjale alus veel kahele perioodilisele väljaandele. Nimelt hakkas 1925. aastast ilmuma Akadeemilise Ajaloo Seltsi Toimetised, mille raames ilmus vaadeldaval perioodil kolm lühimonograafiat (E. Laidi uurimus Eesti muistsetest pelgupaikadest,⁶⁷⁵ J. Vasara käsitus Carl Schirrenist⁶⁷⁶ ja O. Liivi magistritöö publikatsioon⁶⁷⁷) ning allikapublikatsioonide sari Ajalooline Arhiiv, millest vaadeldaval perioodil jõudis ilmuda küll vaid üks väljaanne.⁶⁷⁸

Kokkuvõttes saab märkida, et Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevus ja selle väljaanded – iseäranis Ajalooline Ajakiri ning ajalooteaduslikud teatmikud – olid määrava tähtsusega Eesti ajalooteaduse väljakujundamisel ning selle edasisele arengule võimaluste loomisel. Keskset

⁶⁷² RA, EAA.2492.1.2, l 54–54p. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 20. XI 1922.

⁶⁷³ RA, EAA.2492.1.2, l 56. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 4. XII 1922.

⁶⁷⁴ Kivimäe, J., Rosenberg, T. *Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941)*, lk 139.

⁶⁷⁵ Laid, E. *Kodumaa muistsed pelgupaigad*. Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused I. Tartu, 1925.

⁶⁷⁶ Vasar, J. *Carl Schirren ajaloolasena*. Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused IV. Tartu, 1927.

⁶⁷⁷ Liiv, O. *Vene asustusest Alutagusel kuni XVIII sajandi esimese veerandini*.

⁶⁷⁸ Jannau, H., G. *Vene-õigeusu tulekust Lõuna-Eestis 1845.–46. a.* Ajalooline Arhiiv I. Toim. H. Kruus. Tartu, 1927.

rolli etendas selts kahtlemata ka noorte ajaloolaste väljakoolitamisel – Cederberg rakendas üliõpilasi nii suvistel kogumisreketel, oma uurimistööde tutvustamisel seltsi koosolekuil ja seltsi administratiivses juhtimises kui ka algusest peale erinevate väljaannete toimetamises. Selle käigus omandasid ajalootudengid väärtuslikke praktilisi kogemusi, mille baasilt jätkata omaenda teadustööd kui ka Eesti ajalooteaduse edendamist laiemalt.

4. ARNO RAFAEL CEDERBERG TARTU ÜLIKOOLIST LAHKUMISE JÄREL

Õieti esitas A. R. Cederberg esimest korda lahkumisavalduse ülikooli valitsusele juba 1926. aasta märtsis, paludes end Eesti ja Põhjamaade ajaloo professori ametikohalt vabastada alates sama aasta 1. juulist. Ülikooli valitsus otsustas seepeale kibekiiresti volitada rektori ja prorektori Cederbergiga läbirääkimisi pidama. Paar päeva hiljem kirjutatud rektori H. Koppeli resolutsioonist saame teada, et Cederberg nõustus edasi jääma, kui aastane töötasu ei lange alla 1925. aasta taset.⁶⁷⁹ Pealtnäha võib jääda mulje, et lahkumissoovi motiivid olid puhtmajanduslikud, kuid tegelikult oli oluliselt suurem kaal vabaks jäänud töökohal Soome riigiarhiivis, kuhu Cederberg paraku valituks ei osutunud.⁶⁸⁰

Järgmisel korral hakkasid vihjed Cederbergi peatsest lahkumisest ringlema 1927. aasta lõpul. Nimelt esitasid 14. veebruaril 1928. aastal 70 üliõpilast filosoofiateaduskonnale pöördumise, kus viitavad möödunud semestri lõpul levinud kuuldustele Cederbergi lahkumisplaanidest ning paluvad teaduskonnal teha kõik selleks, et professor meelt muudaks.⁶⁸¹ Kuulduste liikumist kinnitab ka prof. A. Saareste, kes palub 9. jaanuari kirjas L. Kettusele, et too püüaks mõjutada Cederbergi veel Tartusse jääma, sest “temast oleks väga kahju. On kasvanud meiega täiesti kokku, saanud oma inimeseks /---/.”⁶⁸²

15. veebruaril esitaski Cederberg filosoofiateaduskonnale lahkumisavalduse, paludes end seegi kord alates 1. juulist ülikooli teenistusest vabastada.⁶⁸³ Tõenäoliselt oli eelnevalt juba püütud Cederbergi Tartusse edasi jääma veenda, sest koosolekul lahkumisavaldust käsitledes näis filosoofiateaduskond leppivat asjaoluga, et sedakorda Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor tõepoolest lahkub. Seepärast avaldati talle “sügavamat tänu ja lugupidamist tema tagajärjerikka töö eest meie ülikooli loomisel ja ajalooõpetamise korraldamisel”, ent paluti teda õppetöö huvides siiski veel kuni 1. oktoobrini ametisse jääda.⁶⁸⁴ Paraku tumestas

⁶⁷⁹ RA, EAA.2100.2.83, I 121. A. R. Cederbergi avaldus Tartu ülikooli valitsusele, 18. III 1926; Tartu ülikooli valitsuse ostuse kokkuvõte, 19. III 1926; Tartu ülikooli rektori H. Koppeli resolutsioon, 22. III 1926.

⁶⁸⁰ **Rui, T.** Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg. *Arno Rafael Cederberg Kansainvälinen historiantutkija ja organisaattori*, lk 137.

⁶⁸¹ RA, EAA.2100.2.83, I 160–160p. *Üliõpilaste kiri Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnale*. Tartu, 14. II 1928.

⁶⁸² **Suhonen, S.** Andrus Saareste kirjad Lauri Kettusele 1917–1941. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944*. Koost. S. Olesk. Tartu, 2005, lk 304.

⁶⁸³ RA, EAA.2100.2.83, I 158. A. R. Cederbergi avaldus Tartu ülikooli valitsusele, 15. II 1928.

⁶⁸⁴ RA, EAA.2100.5.155, I 51. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 15. II 1928.

tänuavaldust Cederbergi jaoks koosolekul tekkinud konflikt rektori H. Koppeliga, mille sisu on ebaselge, ent mida ta järgmistel päevadel oma päevikus korduvalt mainib.⁶⁸⁵

Kui 1928. aasta suvel hakkas tegelik lahkumine ülikoolist lähemale jõudma, valdasid Cederbergi kahetised tunded. Ta oli kartnud küll Soome ajalooteadusest kõrvale jääda, ent ometi kahtles ta viimaseid päevi Tartus veetes oma otsuses – väike ülikoolilinn on olnud lahke ja armastusväärne, kas on ikka õige naasta Soome, kus teda halvasti oli koheldud?⁶⁸⁶ Igatahes on ta kontaktide hoidmisest Tartuga väga huvitatud, sest juba Helsingisse jõudmise päeval saadab ta ülikooli sekretärile Ferdinand Lambertile visiitkaardi tagumisel küljel oma Helsingi kodu aadressi.⁶⁸⁷ Samuti pöördub ta F. Lamberti poole aasta hiljem, paludes endale saata äsjailmunud ülevaateos ülikooli tegevusest aastail 1919–1929,⁶⁸⁸ kuna ta “weel suurt huvi Eesti ülikooli vastu” tunneb.⁶⁸⁹ Ühtlasi lubab ta soovi korral saata oma äsja Uusi Suomis ilmunud artikli Tartu ülikoolist.⁶⁹⁰

Küsimusele, miks Cederberg just 1928. aasta kevadel lahkuda otsustas, annab ilmselt kõige ammendavama vastuse 1927. aastal K. O. Lindeqvisti surma tõttu vabaks jäänud Helsingi ülikooli Soome ja Skandinaaviamaade ajaloo professor. Sest kuigi 1928. aastal ei oodanud Cederbergi Soomes suurt midagi peale Helsingi ülikoolilt saadud uurimisstipendiumi,⁶⁹¹ tahtis ta tõenäoliselt olla kohal ja nähtaval, kui uue professori valimiseks läheb. Ja lõpuks – kuna ta oli kaheksa aasta jooksul Tartu ülikoolis ametis olles jõudnud ära teha tohutu töö ning saanud end proovile panna, nagu ta Eestisse tulles lootnud oli, siis on Cederbergi toonane arvamus, et tema töö Tartus on lõpule viidud,⁶⁹² igati mõistetav. Seejuures tasub meeles pidada sedagi, et ta tahtis end igal juhul ka kodumaal tõestada, peljates, et kui ta veel kauemaks ajaks Soome ajalooteaduslikest ringkondadest eemale jääb, unustatakse ta sootuks.⁶⁹³ Vaatamata sellele, et ta oli püüdnud kõik need aastad oma kirjutistega ka Soome ajalooteaduses pildil püsida.

---

⁶⁸⁵ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 17. II 1928, 18. II 1928 ja 20. II 1928.

⁶⁸⁶ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 3. VII 1928 ja 30. IX 1928.

⁶⁸⁷ RA, EAA.2100.2.83, I 173. A. R. Cederbergi kiri Tartu ülikooli sekretärile F. Lambertile. Helsingi, 1. X 1928.

⁶⁸⁸ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929.*

⁶⁸⁹ EAA.2100.2.93, I 177.

⁶⁹⁰ **Cederberg, A. R.** *Tarton yliopisto kymmenvuotias.* Uusi Suomi, 1. XII 1929, nr 326, lk 15.

⁶⁹¹ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 1. I 1928.

⁶⁹² KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 1. I 1928 ja 23. I 1928.

⁶⁹³ **Juujärvi, E.** Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg – historiantutkija, arkistomatkaaja ja isänmaanystävä, lk 38.

Kui Cederbergi enda arvates oli tema töö Tartus lõpule jõudnud, siis kuidas see paistis Tartu ülikooli või üldisemalt Eesti ajaloo teaduse edasise käekäigu seisukohalt? Ühest küljest oli Cederbergi juhtimisel pandud Tartu ülikoolis konkreetne ja toimiv alus Eesti ja Põhjamaade ajaloo kui uurimis- ja õppevaldkonnale, välja töötatud riiklik arhiivisüsteem, loodud Akadeemiline Ajaloo Selts, mis oli lühikese ajaga kujunenud Eesti ajaloo teadust suunavaks ja haldavaks keskuseks ning mille väljaanded omasid ajaloo teadusliku uurimistöö seisukohalt suurt tähtsust, ja lõpuks välja koolitatud terve plejaad noori ajaloolasi, siis ometi jäi Eesti ja Põhjamaade professuuri vähemalt vormiline järjepidevus mõneti ebamäärasesse olukorda.

Nimelt jäi Cederbergist tema lahkumise järel maha küll hulk paljulubavaid õpilasi (magistrid H. Sepp, H. Kruus, O. Liiv ja J. Vasar ning üliõpilased E. Blumfeldt, N. Treumuth (Loone), A. Soom, R. Kenkmaa jt), ent nende akadeemiline kvalifikatsioon ei võimaldanud vabaks jäänud Eesti ja Põhjamaade ajaloo professuuri esialgu veel täita. Ja kuna tõenäoliselt ei tahtud enam seniks, kuni mõni noor eesti ajaloolane professorikutseks küpseks saab, uut välisõppejõudu kutsuda, otsustatigi filosoofiateaduskonna nõukogu koosolekul, et palutakse haridusministeeriumilt luba professori ametikoha täitmine kahe aasta võrra edasi lükata.⁶⁹⁴ Nõusolek saadi,⁶⁹⁵ kuid ometi asuti Eesti ja Põhjamaade ajaloo professuuri ja dotsentuuri täitmisele juba 1930. aasta kevadtalvel.⁶⁹⁶ Ning kuigi esialgu määrati kandideerimisavalduste esitamise tähtajaks 1. september 1931, siis oli juba sama aasta märtsi lõpuks laekunud dotsendi ametikohale kolm sooviavaldust – H. Sepalt, H. Kruusilt ning J. Vasaralt. Valiku tegemiseks otsustas Eesti ja Põhjamaade ajaloo dotsentuuri täitmise komisjon (prof. P. Põld, prof. G. Suits, dots. kt. P. Treiberg) arvamust küsida ka Cederbergilt.⁶⁹⁷

Cederberg alustas oma arvamuseavaldust meeldetuletusega, et kuna Eesti ja Põhjamaade ajaloo dotsentuur käsitleb peale Eesti ajaloo ka naaberrahvaste ajalugu, siis on dotsendiks kandideerijate puhul väga oluline hinnata ka seda, kui hästi on nad kursis ümberkaudsete maade ajalooga ning kas nad suudaksid vastavatel teemadel üliõpilasi õpetada

---

⁶⁹⁴ RA, EAA.2100.5.155, I 95. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 19. IX 1928; RA, EAA.2100.5.213, I 1. Ärakiri Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani K. Ramuli kirjast Tartu ülikooli valitsusele. Tartu, 20. IX 1928.

⁶⁹⁵ RA, EAA.2100.5.155, I 99p. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 10. X 1928.

⁶⁹⁶ RA, EAA.2100.5.313, I 3. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani P. Haliste saadetud kuulutus Riigi Teatajas avaldamiseks. Tartu, 7. I 1930.

⁶⁹⁷ RA, EAA.2100.5.313, I 6. Eesti ja Põhjamaade ajaloo dotsentuuri täitmise komisjoni teade filosoofiateaduskonnale. Tartu, 25. III 1930.

ning nende uurimistöid juhendada.⁶⁹⁸ Cederbergi hinnang Tartu ülikooli põhikirjast lähtudes oli kõigi kolme puhul selgelt eitav, ent dotsentuuri ajutise täitmise vaatenurgast said tema arvates kõne alla tulla vaid Sepp ja Kruus, Vasar, “kel on eriti suured eeldused areneda hääks uurijaks ja kel on märksa parem ettevalmistus ülikooli õpetaja tegevusele kui vanematel kaasvõitlejatel”, tuli valikust kõrvale jätta seniks, kuni ta on avaldanud oma esimesed suuremad uurimused. Ülejäänud kahe töid ja eeldusi kriitiliselt hinnates jõuab Cederberg lõpuks järeldusele, et Sepp on ainus, kelle kandidatuur võib üleüldse arutlusele tulla. Lõpetuseks aga väljendab ta “Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppetooli endise hoidjana Tartu ülikoolis” otsesõnu pahameelt, et dotsentuuri täitmisega rutatakse ega oodata ära, kuni praegused kandidaadid on jõudnud suulise doktorieksami sooritada ning väitekirja kaitsta, mis oleks veenvaks aluseks nende kompetentsi hindamiseks. Sestap oleks mõistlik isegi dotsentuuri ajutine täitmine mõneks ajaks edasi lükata.⁶⁹⁹

Nii võiks Cederbergi enda arvamuseavaldusest lähtudes ja Tartu ülikooli Eesti ja Põhjamaade ajaloo õppetooli huve silmas pidades järeldada, et ta võinuks veel paariks aastaks Eestisse jääda, kuni vähemalt H. Sepp, J. Vasar ja H. Kruus doktorikraadi omandavad. Kas ja kuidas Cederbergi lahkumine ning tema töö ülevõtmine õpilaste poolt Tartu ülikooli ajalooteadusliku õppe- ja teadustöö kvaliteeti mõjutas, on küllaltki keeruline hinnata, ent selge on see, et alates 1928. aasta sügissemestrist kadusid loengukursuste hulgast Põhjamaade ajalooale pühendatud kursused. Eesti ajalugu puudutavaid loenguid ja seminare pidasid endistviisi H. Sepp, H. Kruus ja A. Sildnik, ent ülevaatekursused Põhjamaade ajaloost lülitasid õppeprogrammi siiski suuresti alles J. Vasara saabumisega õppejõudude sekka 1930. aasta sügisest. Nimelt luges ta kursusi Skandinaavia ajaloost⁷⁰⁰ ja Soome ajaloost.⁷⁰¹ Venemaa ajaloo erinevaid perioode käsitles H. Kruus.⁷⁰²

A. R. Cederberg oli Tartu ülikooli ja oma õpilastega tihedalt seotud ka pärast Eestist lahkumist. Ülikooliga eeskätt seetõttu, et filosoofiateaduskond palus temalt mitut puhku abi – esimest korda juba pisut enam kui kuu aega pärast Tartust lahkumist, kui ta määrati Helmi

⁶⁹⁸ RA, EAA.2100.5.313, 1 39. A. R. Cederbergi arvamus Eesti ja Põhjamaade ajaloo dotsentuurile kandideerijate professionaalse valmisoleku kohta. Helsingi, 12. III 1930.

⁶⁹⁹ RA, EAA.2100.5.313, 1 44–45. A. R. Cederbergi arvamus Eesti ja Põhjamaade ajaloo dotsentuurile kandideerijate professionaalse valmisoleku kohta. Helsingi, 12. III 1930.

⁷⁰⁰ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1930. aasta II poolaastal*, lk 12.

⁷⁰¹ *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1931. aasta I poolaastal*, lk 17; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1931. aasta II poolaastal*. Tartu, 1931, lk 12.

⁷⁰² *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1930. aasta I poolaastal*, lk 16; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1930. aasta II poolaastal*, lk 12; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1931. aasta I poolaastal*, lk 17; *Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1931. aasta II poolaastal*, lk 12.

Kurriku⁷⁰³ magistritöö üheks retsensendiks.⁷⁰⁴ Samuti kutsuti ta juba sama aasta lõpus Eesti ja Põhjamaade ajaloo üliõpilasi eksamineerima ning nende kirjalikke töid hindama.⁷⁰⁵ Ent Tartusse kutsuti Cederbergi ka järgnevatel aastail – 1929. aastal näiteks O. Liivi suulist doktorieksamit vastu võtma⁷⁰⁶ ning 1931. aastal H. Sepa ja J. Vasara doktoriväitekirjade kaitsmist oponeerima.⁷⁰⁷ Aeg-ajalt sattus Cederberg Eestisse ka pidulikemal puhkudel – kas siis 1932. aastal, mil tähistati Tartu ülikooli 300. aastapäeva, või 1938. aastal, mil ta valiti Õpetatud Eesti Seltsi 100. sünnipäeva puhul seltsi auliikmeks.⁷⁰⁸

Tagantjärele on mõnigi kord välja toodud, et Cederbergi edasine karjäär Soomes osutus vähemalt esialgu üsna keeruliseks.⁷⁰⁹ Pigem võiks öelda, et tuleviku väljavaated tundusid tumedad vaid sageli pessimismi ja ehk ka pisut kergekäelistesse kahtlustustesse kalduvale Cederbergile. Näiteks märgib ta oma päevikus juba 1928. aasta algul Helsingi ülikooli – nii Soome ja Skandinaavia ajaloo professori kui ka üldajaloo professori kohale – kandideerimisavaldust esitades, et kuigi tal on korralik pagas kogemusi uurimistöös ning ta valdab ka üldajalugu, on tal siiski Soomes palju vaenlasi, kes teda ilmselt ägedalt kritiseerima asuvad. Samuti nentis ta, et kuigi on avaldanud rea erinevaid uurimusi, puudub veenev ja kaalukas “professori väitekirj” siiani.⁷¹⁰

Cederbergi väljavaated muutusid tema silmis veelgi pessimistlikumaks siis, kui ta sai teada, et professorikandidaatide hindajateks valiti Kaarlo Blomstedt⁷¹¹ ja Martti Ruuth,⁷¹² mis

---

⁷⁰³ **Autori märkus.** H. Kurrik (1883–1960) töötas 1928. aastast ERM-is etnograafina ning hiljem etnograafia osakonna juhatajana. 1944. aastal emigreerus Saksamaale ning sealt edasi 1951. aastal USA-sse. (*Album Academicum Universitas Tartuensis II*, lk 409)

⁷⁰⁴ RA, EAA.2100.5.155, l 108p. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 7. XI 1928.

⁷⁰⁵ RA, EAA.2100.2.83, l 175. Tartu ülikooli valitsuse kiri Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnale, 27. XI 1928; RA, EAA.2100.5.155, l 117p. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 17. XII 1928.

⁷⁰⁶ RA, EAA.2100.5.155, l 170. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna koosolek, 11. IX 1929.

⁷⁰⁷ RA, EAA.2100.2.83, l 182. Tartu ülikooli valitsuse kiri Tartu ülikooli filosoofiateaduskonnale. Tartu, 31. I 1931; RA, EAA.2100.2b.12, l 93. Tartu ülikooli filosoofiateaduskonna dekaani P. Haliste kiri A. R. Cederbergile. Tartu, 5. II 1931.

⁷⁰⁸ **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis*, lk 86.

⁷⁰⁹ **Juujärvi, E.** Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg – historiantutkija, arkistomatkaaja ja isänmaanystävä, lk 40; **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis*, lk 86.

⁷¹⁰ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 3. III 1928.

⁷¹¹ **Autori märkus.** K. Blomstedt (1880–1949) oli Soome ajaloolane, töötas 1921–1933 Helsingi ülikooli dotsendina, 1927. aastast rahvusarhiivi juhina ning juhtis aastail 1928–1946 maakonnaarhiivide loomise töögruppi. (*60-vuotias: Prof. Kaarlo Blomstedt*. Helsingin Sanomat, 17.5.1940, No. 131, lk 6)

⁷¹² **Autori märkus.** M. Ruuth (1870–1962) oli Soome ajaloolane, töötas 1918–1920 Helsingi ülikooli erakorralise ning 1922–1937 korralise professorina, lisaks oli 1919–1943 ajakirja Kotimaa peatoimetaja ning oli 1920–1933 tegev Soome Kirikuajaloo Seltsi sekretärina ning 1934–1958 esimehena. (*Otavan Iso tietosanakirja* 5. Toim. I. Havu. Helsinki, 1966, lk 777)

tema arvates oli ennekuulmatu, kuna “on teada, et Ruuth Suolahti⁷¹³ ja Jaakkolat⁷¹⁴ pooldab.”⁷¹⁵ Sügisel jäädavalt Helsingisse jõudes nentis ta, et tal pole ei õiget tööd ega kogemustele vastavat akadeemilist positsiooni, ainult uurimisstipendium, mis aga tulevikuks midagi ei garanteeri. 1928. aasta detsembris on ta päevaraamatusse kirjutanud, et teda püütakse ülikooli ukse taha jätta ja ehk peaks ta kindluse mõttes hoopis kuhugi üldhariduskooli õpetajaks minema.⁷¹⁶

Professorite valimisel selgus küllaltki ootuspäraselt, et Cederbergile eelistati Soome ja Skandinaavia ajaloo professorina siiski G. Suolahti.⁷¹⁷ Oli ju Cederberg kõigile ponnistustele – Eesti ajaloo kõrvalt oma kirjutistes ka Soome ajaloole tähelepanu pöörata – vaatamata olnud ikkagi peaaegu üheksa aastat eemal nii Soomest kui ka Soome ajalooteadusest.

Erinevalt Cederbergi enda arvamusest ei tähendanud Suolahti kasuks otsustamine üldsegi seda, et teda teadlasena väärtustatud poleks. Ehk kõige selgem tõend selle kohta on Ruuthi n-ö ekspertarvamus, kus ta hindas kõrgelt Cederbergi kui uurija pühendumisvõimet, täpsust ning produktiivsust.⁷¹⁸ Ja lõppude lõpuks kinnitab Cederbergist kui teadlasest lugupidamist tema valimine Helsingi ülikooli üldajaloo professoriks, kellena ta töötas 1929. aasta juulist kuni 1932. aasta lõpuni.⁷¹⁹ Selle valguses, et ligi dekaadi Soome ajalooteadusest sisuliselt eemal olnud teadlane vähem kui aasta pärast naasmist professoriks valitakse, ei tohiks Cederbergi teadlaskarjääri jätku algust Soomes küll ebaõnnestumiseks pidada. Seda enam, kui võrrelda tema edasist käekäiku mõne teise soome õpetlase omaga, kes Tartu ülikoolis töötanud oli – näiteks L. Kettusel⁷²⁰ ja K. Teräsvuoril⁷²¹ oli ehk suuremaidki raskusi oma koha leidmisega.

---

⁷¹³ **Autori märkus.** Gunnar Suolahti (1876–1933) oli Soome ajaloolane, töötas 1918–1929 erakorralise ning 1929–1933 korralise Soome ja Skandinaavia ajaloo professorina ning oli juhtival positsioonil mitmes Soome teadusühingus. (*Kansallinen elämäkerrasto V*. Toim. K. Blomstedt. Porvoo, 1934, lk 142)

⁷¹⁴ **Autori märkus.** Jalmari Jaakkola (1885–1964) oli Soome ajaloolane, töötas 1923. aastast Helsingi ülikoolis Põhjamaade ajaloo professorina ning 1932–1954 Soome ajaloo professorina. (*Kansallisbiografia*. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/6992>. Kasutatud 3. V 2019)

⁷¹⁵ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 7. VI 1928.

⁷¹⁶ KA, Cederberg 24. A. R. Cederbergi päevik, 21. XII 1928.

⁷¹⁷ *Kansallinen elämäkerrasto V*. Toim. K. Blomstedt. Porvoo, 1934, lk 142

⁷¹⁸ **Ruuth, M.** *Asiatuntijalausunto Helsingin Yliopiston Suomen ja Skandinavian historianprofessorinviran täyttäminen*. Historiallinen Aikakauskirja 1929 No. 2, lk 148–151.

⁷¹⁹ **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis*, lk 86.

⁷²⁰ **Alvre, P.** Lauri Kettunen eesti ja sugulaskeelte uurijana, lk 131.

⁷²¹ **Kurs, O.** *Mõnda Kaarlo Teräsvuorist ja eesti põllumajandusteaduse algusest*, lk 81; **Kettunen, L.** *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä*, lk 90.

1933. aasta algusest töötas Cederberg Turu ülikooli üldajaloo professorina,⁷²² kuni ta 1934. aasta jaanuaris Helsingi ülikooli Soome ja Balti ajaloo ülemääraseks professoriks valiti. Tema kauaaegne unistus täitus aga 1935. aasta detsembris, kui ta viimaks Helsingi ülikooli Soome ja Skandinaavia ülikooli professoriks sai.⁷²³ Sel ametikohal töötas Cederberg kuni oma surmani 1948. aasta 19. oktoobril.⁷²⁴ Professuuri kõrvalt täitis ta 1943–1948 ka ajaloo-keeleteaduskonna prodekaani ülesandeid.⁷²⁵

Ka Soomes paljudesse erialaühingutesse kuuludes⁷²⁶ jätkas ta nüüdki aktiivset uurimis- ja kirjatööd. Tema olulisimateks töödeks sellest perioodist on kahtlemata eelpool mainitud käsitlus Anjala liidust⁷²⁷ ning kaheköiteline Soome ajalugu.⁷²⁸ Peale mahukamate tööde avaldas ta endale omaselt ka nüüd hulgaliselt teaduslikke ja populaarteaduslikke artikleid.⁷²⁹

Ilmselt on prof. Aadu Mustal ja pikaaegsel ERM-i teaduril Anu Järsil õigus, kui nad väidavad, et Cederberg kuulub nende erandlike teadlaste hulka, kellel on väljapaistev koht nii Eesti kui Soome ajaloos.⁷³⁰ Kokkuvõttes oli Cederberg kahtlemata hinnatud ajaloolane ka Soomes,⁷³¹ kuid Eestis on tema tähendus ja roll kindlasti oluliselt mitmekesisem – kui nimetada kas või ainult neidki ettevõtmisi ja saavutusi, mida käesoleva peatüki algul on loetletud. Seda, et Cederbergi teeneid Eestis tunnustati ja väärtustati, kinnitavad paljud professori tähtpäevadele,⁷³² aga ka mälestusele pühendatud kirjutised.⁷³³ Omaette väärivad kahtlemata äramärkimist ka tema valimine Akadeemilise Ajaloo Seltsi auliikmeks 1928. aastal,⁷³⁴ Eesti Kirjanduse Seltsi auliikmeks 1932. aastal⁷³⁵ ning 1938. aastal Õpetatud Eesti

---

⁷²² KA, Cederberg 29. A. R. Cederbergi *curriculum vitae*.

⁷²³ *Tutkijoita, opettajia, laitoksia*. Historiallinen Aikakauskirja 1936, No. 1, lk 96.

⁷²⁴ **Blumfeldt, E.** *Arno Rafael Cederberg* †, lk 183.

⁷²⁵ **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis*, lk 86.

⁷²⁶ **Pillak, P. A. R.** *Cederberg 100*, lk 994.

⁷²⁷ **Cederberg, A. R.** *Anjalan liiton historialliset lähteet. Lähdekriittinen tutkielma*. Historiallisia tutkimuksia 13. Helsinki, 1931.

⁷²⁸ **Cederberg, A. R.** *Suomen historia vapaudenajalla I*. Porvoo, 1942; **Cederberg, A. R.** *Suomen uusinta historiaa 1898–1942*. Porvoo, 1943.

⁷²⁹ Vt. A. R. Cederbergin bibliografia, lk 159–170.

⁷³⁰ **Järs, A., Must, A.** *Arno Rafael Cederberg – 110 aastat sünnist*, lk 59.

⁷³¹ **Tarkiainen, K.** *Ajalookäsitlus Rootsisis ja Soomes käesoleval sajandil*. Ajalooline Ajakiri 1999, nr 1 (104), lk 17.

⁷³² *Prof. Cederberg'i teenete hindamine*. Üliõpilasleht 1927, nr 7, lk 140; *Soome õpetlase lahkumine*. Üliõpilasleht 1928, nr 8–9, lk 116; **Liiv, O.** *Professor dr. Arno Rafael Cederberg 50-aastane*. Päewaleht, 2. VII 1935, nr 180, lk 5; **Kruus, H. A. R.** *Cederberg 50-aastane*. Eesti Kirjandus 1935, nr 6, lk 251–255; *Õpetatud Eesti Seltsi au- ja kirjawahetajaid liikmeid*. Postimees, 28. I 1938, nr 27, lk 3; *Homseid sünnipäevi*. Postimees, 1. VII 1939, nr 172, lk 8.

⁷³³ **Blumfeldt, E.** *Arno Rafael Cederberg* †.

⁷³⁴ RA, EAA.2492.1.3, l 60. Akadeemilise Ajaloo Seltsi koosolek, 13. V 1928.

Seltsi auliikmeks.⁷³⁶ 1932. aastal annetas riigivanem Cederbergile Kotkaristi III klassi teenetemärgi.⁷³⁷ Küll aga ei valitud teda mõne teise soome professori – nt J. G. Granö⁷³⁸ või A. M. Tallgreni⁷³⁹ kõrval 1932. aasta Tartu ülikooli suure juubeli puhul audotoriks.

4.1 Arno Rafael Cederbergi koolkond Tartu ülikoolis

Nagu eelpool märgitud, jõudis Cederberg Eesti ja Põhjamaade ajaloo kui õppe- ja teadusvaldkonnas juurutatud põhimõtete vaimus välja koolitada terve hulga heade eeldustega tulevast teadlast ja õppejõude. Ehkki silmapaistvamaid neist võiks nimetada julgelt üle kümne, jõudsid neist oma potentsiaali ulatuslikuma realiseerimiseni Tartu ülikoolis vaid pooled.

Nii kujuneski olukord, kus juba enne II maailmasõda või sõjapäevil suhteliselt noores eas surnud – N. Treumuth (N. Loone) (1907–1937)⁷⁴⁰ H. Sepp (1888–1943),⁷⁴¹ O. Liiv (1905–1942)⁷⁴² – ning 1944. aastal Eestist emigreerunud – J. Vasar (1905–1972),⁷⁴³ A. Soom (1900–1986),⁷⁴⁴ E. Blumfeldt (1902–1981)⁷⁴⁵ – paljutöötavate ajaloolaste töö Tartu ülikoolis tuli üle võtta vahepeal juba õpetajatena tööle asunud meestel – Rudolf Kenkmanil (1935. aastast Kenkmaa) (1898–1975)⁷⁴⁶, Jaan Konkul (1902–1988) ning Julius Madissonil (1898–1969).⁷⁴⁷ Olgu seejuures mainitud, et H. Kruus (1891–1976) jäi 1950. aastast Tartu ülikoolist eemale ning tema teadustöö jäi edasistel kümnenditel napiks.⁷⁴⁸ Ka baltisakslastest õpilased – Max Aschkewitz (1901–1972), Georg von Rauch (1904–1991), Arved von Taube (1905–

---

⁷³⁵ *Eesti Kirjandus Selts walis auliikmed*. Päewaleht, 26. IX 1932, nr 263, lk 1.

⁷³⁶ *Õpetatud Eesti Selts walis 25 uut auliiget*. Teataja, 28. I 1938, nr 12, lk 8.

⁷³⁷ *Vabariigi president*. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/8630/arno-rafael-cederberg>. Kasutatud 3. V 2019.

⁷³⁸ *Tartu Ülikooli ajalugu III*, lk 118.

⁷³⁹ **Linnus, J.** *Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum*, lk 39.

⁷⁴⁰ Vt. **Liiv, O.** *Nikolas Loone elu ja töö. Otto Liiv. Ajaloouurimise allikail*. Koost. H. Runnel. Tartu, 2019, lk 269–273.

⁷⁴¹ Vt. **Runnel, S.** *Hendrik Sepp*, lk 7–19.

⁷⁴² Vt. **Karjahärm, T.** *Hans Kruus kaugvaates*, lk 7–19.

⁷⁴³ Vt. **Mäekivi, M.** *Juhan Vasar ajaloolasena*.

⁷⁴⁴ Vt. **Küng, E.** *Arnold Soomist ja käesolevast kogumikust*, lk 5–10.

⁷⁴⁵ Vt. **Kõiv, L.** *Evald Blumfeldt Eesti talurahva ajaloo uurijana*.

⁷⁴⁶ Vt. **Rudolf Kenkmaa 1898–1975**. Koost. P. Pillak. Tallinn, 1998.

⁷⁴⁷ **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis*, lk 86–87.

⁷⁴⁸ **Kivimäe, J.** *Tartu Ülikooli rektor Hans Kruus*, lk 178–183.

1978), Helmut Speer (1906–1996) ning Roland Seeberg-Elverfeldt (1909–1993) – lahkusid 1939. aastal Eestist ning mõnigi neist jätkas väljapaistvat teadustööd Saksa ülikoolides.⁷⁴⁹

Ent nagu prof. Rosenbergki nendib, kandsid sõjajärgses nõukogulikus Tartu ülikooli ajaloo osakonnas 1940. ja 1950. aastatel kõige selgemalt ja innustavamalt rahvusülikoolile iseloomulikuks kujunenud vaimsust ning Cederbergi koolkonna töö- ja õpetuspõhimõtteid edasi just eelnimetatud kolm ajaloolast.⁷⁵⁰ Nimelt toimusid dotsent J. Madissoni ajalooseminarid cederberglikus vaimus, kus ta püüdis sarnaselt oma õpetajaga üliõpilastesse sisse harjutada metoodilisust, täpsust ning allikakriitilist mõtlemist.⁷⁵¹ Arhiivinduslikule küljele õppetöös rõhus ka dotsent R. Kenkmaa, kes pidas oluliseks õpetatavat materjali siduda arhiiviallikatega ning püüda ajalugu näha just läbi nende.⁷⁵² Cederbergile iseloomulikult pööras ka professor J. Konks üliõpilastele individuaalselt tähelepanu, iseäranis diplomitöid juhendades.⁷⁵³

Alates 1950. aastate lõpust jätkasid J. Konksu, R. Kenkmaa ja H. Madissoni suunda omakorda juba nende õpilased, kes kujunesid järgmistel kümnenditel juhtivateks Eesti ajalooteaduse edendajaiks – Helmut Piirimäe (1930–2017),⁷⁵⁴ Herbert Ligi (1928–1990)⁷⁵⁵ ning Sulev Vahtre (1926–2007).⁷⁵⁶ Eelnimetatud teadlaste põlvkondade kaudu on Cederbergi rajatud koolkond ulatumas veel tänapäevagi – olgu H. Piirimäe, H. Ligi ja S. Vahtre õpilaste ja mantlipärijatena kõigi teiste seas nimetatud professorid Tiit Rosenberg, Jüri Kivimäe, Aadu Must, Mati Laur ning õpilaste õpilastena dotsendid Andres Andresen, Aigi Rahi-Tamm, Anu Raudsepp ja Marten Seppel ning professorid Tõnu-Andrus Tannberg ja Anti Selart.

---

⁷⁴⁹ **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis*, lk 89.

⁷⁵⁰ *ibid.*, lk 87.

⁷⁵¹ **Piirimäe, H.** *Ülikooli vanimaid ja erudeeritumaid ajaloolasi*. Tartu Riiklik Ülikool, 20. IX 1968, lk 2.

⁷⁵² *Rudolf Kenkmaa 1898–1975*. Koost. P. Pillak. Tallinn, 1998, lk 18.

⁷⁵³ **Rosenberg, T.** *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis*, lk 87.

⁷⁵⁴ Vt. **Must, A.** *Õpetaja lahkumine. In memoriam Helmut Piirimäe*. Postimees, 26. VIII 2017, nr 198, lk 8.

⁷⁵⁵ Vt. **Linnus, J.** *Herbert Ligi in memoriam*. Kleio. Ajaloo Ajakiri 1991, nr 4, lk 72.

⁷⁵⁶ Vt. **Rosenberg, T.** *Ajaloolane ja aeg*. Sulev Vahtre 75, lk 13–30.

KOKKUVÕTE

Arno Rafael Cederberg oli üks üheksast Soome teadlasest, kes aastail 1919–1931 Tartu ülikoolis töötas, andes sel moel panuse eesti ülikooli rajamisse ning pannes aluse Eesti ajalooteadusele. Cederberg veetis Tartu ülikoolis peaaegu üheksa aastat, olles seega Eestis õppejõuna ametis kauem kui ükski teine Soome õpetlane.

Cederbergi peamisteks ülesanneteks said Eestisse tulles Eesti ja Põhjamaade ajaloo kui teadus- ja õppevaldkonna väljaarendamine ning Eesti arhiivinduse rajamine. Eesti ajalooteadusele prioriteetseid suundi määrates pidas ta esmajärgus oluliseks keskenduda Rootsi võimuperioodi uurimisele, kuna selle kohta oli ohtralt arhiivimaterjale, ent oli senini ajaloolaste poolt väga vähe tähelepanu pälvinud. Ehkki Cederbergi ülesandeks oli üles ehitada Eesti ajalooteadus rahvusteadusena, rõhutas ta oma õpilastele ning kolleegidele alati ajaloolise objektiivsuse ja teadusliku aususe tähtsust ka oma kodumaa ajaloo uurimisel ja kirjutamisel.

Noore eesti ajaloolaste põlvkonna väljakoolitamisel pidas Cederberg oluliseks, et üliõpilased tunneksid oma rahva ajaloo kõrval ka naabermaade ja -rahvaste ajalugu, kuna see võimaldas vaadelda omaenda ajalugu avaramas kontekstis. Ajalooõpetuse seisukohalt tõi Cederberg Tartu ülikooli ajalooseminarid, mille eesmärgiks oli harjutada üliõpilased iseseivalt uurimisküsimusi püstitama, tarvilikku kirjandust ning asjakohaseid arhiiviallikaid leidma ning lõpuks ka püstitatud küsimust lahendama. Seejuures nõudis ta õpetajana täpsust ja hästistruktureeritud kirjalikke töid.

Vaatamata suurele õpetamiskoormusele jäi Cederbergil aega ka arhiivitööks ning uurimuste kirjutamiseks. Tutvudes suve- ja talvevaheaegadel peamiselt erinevate Põhja- ja Ida-Euroopa arhiividega leidis ta hulgaliselt senitundmata Eesti ajalugu puudutavaid allikaid, mis võimaldasid mõnelgi tema juhendataval leida *laudatur*- või magistritöö tarvis sobiv ning Eesti ajalooteaduse arengu seisukohalt olulise uurimisteema.

Cederbergi eestvõttel 1920. aasta kevadel ellukutsustud Akadeemiline Ajaloo Selts kujunes lühikese ajaga Eesti ajalooteaduse keskuseks, mis nii suunas ajalooteaduslikku tööd Eestis kui ka omas kõigest toimuvast ülevaadet. Nii Akadeemiline Ajaloo Selts kui ka selle väljaantavad publikatsioonid osutusid Eesti ajalooteaduse edasise arengu aspektist äärmiselt oluliseks. Selts ja selle väljaannete toimetuskolleegiumidel oli määrav osa ka tulevaste teadlaste, õppejõudude ja toimetajate koolitamisel. Nimelt kaasas Cederberg üliõpilasi väga varakult seltsi töösse ja publikatsioonide toimetamise sisulisse töösse, andes neile sel viisil

tulevikuks vajalikke kogemusi ning teisalt võimaluse oma esimesi tõsisemaid uurimusi teadusajakirjas avaldada.

Kui Cederberg 1928. aasta kevadel oma lahkumissoovist teatas, ei tulnud see ülikoolile üllatusena – ta oli oodanud võimalust saada Helsingi ülikoolis Soome ja Skandinaaviamaade ajaloo professor ning sellele kandideerides ta Tartust ka lahkus. Kuigi ta jõudis Eesti ajalooteaduse põhisihid järgmisteks aastateks ja mingis mõttes aastakümnetekski paika panna ning ka toimiva ülikooli õppeprogrammi asjaolusid arvestades üsnagi sujuvalt tööle rakendada, jäi Tartu ülikool tema lahkumisel Eesti ja Põhjamaade ajaloo professori ning ka dotsentuuri täitmisega hätta. Nimelt ei olnud 1928. aasta sügiseks ükski tema õpilastest akadeemiliselt nii kaugele jõudnud, et võinuks ülikooli põhikirja järgseid nõudmisi arvesse võttes korraliseks professoriks või dotsendiks kandideerida. Et aga mitmed väljapaistvad Cederbergi koolkonna esindajad said järgneva kahe–kolme aasta jooksul doktorikraadi (H. Sepp, H. Kruus, J. Vasar), oluks professori järjepidevuse seisukohalt parem, kui Cederberg oleks senini veel ametisse jäänud.

Ent sellele vaatamata kasvas Cederbergist Tartusse jäänud koolkonnast välja hulk paljulubavaid noori ajaloolasi, kellest II maailmasõja vintsutuste järel jäid Tartusse paraku vaid mõned. Lõpuks said hoopis kooliõpetajatena alustanud Julius Madissonist, Rudolf Kenkmaast ja Jaan Konksust need mehed, kes kandsid Tartu ülikoolis õppejõududena töötades edasi Cederbergi töö- ja õpetamispõhimõtteid ning 1920. ja 1930. aastate vaimsust, mis nende õpilaste ja õpilaste õpilaste vahendusel on tänini püsima jäänud.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiiviallikad

Rahvusarhiiv (RA)

RA, ERA 1582 – Eesti Saatkond Helsingis

RA, EAA 2100 – Eesti Vabariigi Tartu Ülikool

RA, EAA 2110 – Eesti Hüpoteegipank

RA, EAA 2492 – Akadeemiline Ajaloo Selts

Tartu ülikooli raamatukogu käsikirjade ja harulduste osakond (TÜR KHO)

F 55 – Tartu Ülikool

F 93 – Leo Leesmendi isikuarhiiv

Eesti kirjandusmuuseumi eesti kultuurilooline arhiiv (EKLA)

F 199 – Akadeemilise Ajaloo-Seltsi stipendiaatide aruannete kogu

Kansallisarkisto (KA)

Arno Rafael Cederbergin yksityisarkisto

Publitseeritud allikad

Album Academicum Universitas Tartuensis I. Koost. L. Lindström, T. Hiio jt. Tartu, 1994.

Album Academicum Universitas Tartuensis II. Koost. L. Lindström, T. Hiio jt. Tartu, 1994.

Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1919 II. poolaastal. Tartu, 1919.

Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 I. poolaastal. Tartu, 1920.

Eesti Wabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1920 II. poolaastal. Tartu, 1920.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta I poolaastal. Tartu, 1921.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1921. aasta II poolaastal. Tartu, 1921.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta I poolaastal. Tartu, 1922.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1922. aasta II poolaastal. Tartu, 1922.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1923. aasta I poolaastal. Tartu, 1923.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemise kava 1923. aasta II poolaastal. Tartu, 1923.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1924. aasta I poolaastal. Tartu, 1924.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemise kava 1925. aasta I poolaastal. Tartu, 1925.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1925. aasta II poolaastal. Tartu, 1925.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta I poolaastal. Tartu, 1926.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1926. aasta II poolaastal. Tartu, 1926.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta I poolaastal. Tartu, 1927.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli ettelugemiste kava 1927. aasta II poolaastal. Tartu, 1927.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta I poolaastal. Tartu, 1928.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1928. aasta II poolaastal. Tartu, 1928.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1929. aasta I poolaastal. Tartu, 1929.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1929. aasta II poolaastal. Tartu, 1929.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1930. aasta I poolaastal. Tartu, 1930.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1930. aasta II poolaastal. Tartu, 1930.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1931. aasta I poolaastal. Tartu, 1931.

Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli loengute ja praktiliste tööde kava 1931. aasta II poolaastal. Tartu, 1931.

Kansallinen elämäkerrasto V. Toim. K. Blomstedt. Porvoo, 1934.

Nordisk familjebok. Konversationslexikon och Realencyklopedi. II upplagan. 32. Werth - Väderkvarn. Red. Th. Westerlin. Stockholm, 1921.

Otavan Iso tietosanakirja 5. Toim. I. Havu. Helsinki, 1966.

Ülemaalsed matemaatika, füüsika ja kosmograafia õpetajate kongressid Eestis 1917–1927. Ankeet füüsika õpetamise kohta Eesti keskkoolides veebruaris 1927. Tartu, 1928.

Internetiallikad

Eesti teaduste akadeemia. http://www.akadeemia.ee/_repository/file/LIIKMESKOND/IN%20MEMORIAM/IN%20MEMORIAM%20CVd/ESIMENE%20LIIKMESKOND/Alaksander%20PALDROK.pdf. Kasutatud 21. III 2019. a.

Kansallisbiografia. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/6992>. Kasutatud 3. V 2019.

Vabariigi president. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/8630/arno-rafael-cederberg>. Kasutatud 3. V 2019.

Vabariigi president. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/10836/johannes-gabriel-grano>. Kasutatud 29. III 2019.

Vabariigi president. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/15837/yriokauko>. Kasutatud 3. IV 2019.

Vabariigi president. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/15506/laureinari-kettunen>. Kasutatud 30. III 2019.

Vabariigi president. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/13355/laureinari-kettunen>. Kasutatud 30. III 2019.

Vabariigi president. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/14186/laureinari-kettunen>. Kasutatud 30. III 2019.

Vabariigi president. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/15226/ilmari-justus-manninen>. Kasutatud 5. IV 2019.

Vabariigi president. <https://www.president.ee/et/vabariik/teenetemargid/kavaler/8418/aarne-michael-tallgren>. Kasutatud 8. IV 2019.

Kirjandus

Ahtiainen, P. *Kulttuuri, yhteisö, yksilö. Gunnar Suolahti historiantutkijana.* Historiallisia tutkimuksia nr 162. Helsinki 1991.

Altnurme, R. Johan Kõpp ja Tartu Ülikooli usuteaduskond. *Johan Kõpp 125. 27. ja 28. novembril 1999 Tartus ja Laiusel toimunud Johan Kõpu 125. sünnipäevale pühendatud konverentsi ettekanded.* Toim. R. Altnurme. Tartu, 2000.

Alvre, P. Lauri Kettunen eesti ja sugulaskeelte uurijana. *200 aastat eesti keele ülikooliõpet. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 25. Koost. V.-L. Kingisepp, toim. M. Ereht. Tartu, 2003.

Anderson, W. *Uus töö Balti libahundiprotsesside kohta.* Ajalooline Ajakiri 1924, nr 4.

Andresen, A. Villem Reimani ajalookirjutuse tähendus. *Villem Reiman. Eesti ajalugu.* Tartu, 2014.

Annuk, K. *Dr. agr. professor Nikolai Rootsi.* Tartu, 1998.

Ariste, P. *Lauri Kettuneni tegevusest Tartus.* Keel ja Kirjandus 1983, nr 6.

Arumäe, H. *Eesti ja Soome. Sõjast sõjani.* Tallinn, 2018.

Auli, T. *Tartu Ülikooli teaduslike stipendiaatide osa teadlaskarjääri kujunemisel aastail 1919–1939.* Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XIX. Humanitaarteaduste koolkondade, ideede ja teooriate areng Tartu Ülikoolis. Tartu, 1987.

Blomstedt, Y. A. R. Cederberg. Suomalaisia historiantutkijoita. Historiallisen yhdistyksen 75-vuotisjuhlakirja. Toim. P. Papunen. Helsinki, 1965.

Blumfeldt, E. Arno Rafael Cederberg †. Svio-Estonica. Årsbok utgiven av svensk-estniska samfundet. Lund 1949.

Bolin, P. Between National and Academic Agendas: Ethnic and 'National Disciplines' at the University of Latvia 1919–1940. *Söderton Academic Studies*, 51. Söderström, 2012.

Cederberg, A. R. *Eräs Anjalan liittoa koskeva ulkomaalainen lentokirjanen.* Historiallinen Aikakauskirja 1921.

Cederberg, A. R. *Anjalan liiton johtohenkilöiden vangitseminen.* Historiallinen Arkisto XXIX. 1921.

Cederberg, A. R. *Kaks eestikeelset mälestusmärki Tartu-Pärnu ülikoolist Rootsi valitsuse ajal.* Eesti Kirjandus 1921, nr 10.

Cederberg, A. R. *Esimene poliitiline trükkdokument eesti keeles.* Eesti Kirjandus 1921, nr 12.

Cederberg, A. R. *Tähtis uurimisülesanne.* Ajalooline Ajakiri 1922, nr 1.

Cederberg, A. R. *Die Erstling der estländischen Zeitungsliteratur.* Acta et Commentationes Universitas Tartuensis. B, Humaniora. III, 3. Tartu, 1922.

Cederberg, A. R. *Harald Hjärne †. Mõned äärejooned tema tegevusest.* Ajalooline Ajakiri 1922, nr 4.

Cederberg, A. R. *Ajaloolisest uurimistööst Soomes. Ülevaade Akadeemilise Ajaloo-Seltsi tegevusest 1922/23. aastal.* Ajalooline Ajakiri 1923, nr 2.

Cederberg, A. R. *Hans Oldekop †.* Ajalooline Ajakiri 1924, nr 1.

Cederberg, A. R. *Johan Albert Ehrenströmi poliitiline missioon Eesti- ja Liivimaale aastail 1787–1788.* Ajalooline Ajakiri 1924, nr 2.

Cederberg, A. R. *Artturi H. Virkkunen †.* Ajalooline Ajakiri 1924, nr 4.

Cederberg, A. R. *Suomen aatelittomien säätyjen edustajat valtiopäivillä 1719 ja 1920.* Historiallinen Arkisto nr XXXII. 1924.

Cederberg, A. R. *Tallinna Püha Michaeli kloostri asutamine a. 1093.* Ajalooline Ajakiri 1925, nr 3.

Cederberg, A. R. *[Magnus Gottfrid Schybergson †.]* Ajalooline Ajakiri 1926, nr 3.

Cederberg, A. R. *[Arnold Munthe †.]* Ajalooline Ajakiri 1926, nr 4.

Cederberg, A. R. *Mõningaid jooni Tartu-Pärnu ülikooli ajaloost. I. Kindralkuberner Erik Dahlberg ja Pärnu ülikool aastal 1699.* Ajalooline Ajakiri 1927, nr 1.

Cederberg, A. R. *Kaarle Olavi Lindeqvist †.* Ajalooline Ajakiri 1927, nr 1.

Cederberg, A. R. *Mõningaid jooni Tartu Pärnu ülikooli ajaloost. II. Pärnu ülikooli sõja-aastail 1700/1701.* Ajalooline Ajakiri 1927, nr 2.

- Cederberg, A. R.** [*Historiallinen Aikauskirja* 25]. Ajalooline Ajakiri 1927, nr 3.
- Cederberg, A. R.** *Ludvig von Pastor. Muutamia piirteitä äsken manalle menneen historianutkijan kirjallisesta toiminnasta.* Historiallinen Aikauskirja 1928, No. 4.
- Cederberg, A. R.** *Anjalan liiton historialliset lähteet. Lähdekriittillinen tutkielma.* Historiallisia tutkimuksia 13. Helsinki, 1931.
- Cederberg, A. R.** *Suomen historia vapaudenajalla I.* Porvoo, 1942.
- Cederberg, A. R.** *Suomen uusinta historiaa 1898–1942.* Porvoo, 1943.
- A. R. Cederbergin bibliografia. *Arno Rafael Cederberg Kansainvälinen historianutkija ja organisaattori.* Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 1996. 5. Toim. A. Vallius. Joensuu, 1997.
- Eesmäe, M. Espak, P., Kulmar T., Preimann, M.** Korporatsioon Sakala. *Vivat Academia. Üliõpilasseltsid ja -korporatsioonid Eestis.* Peatoim. H. Piirimäe. Tartu, 2. tr, 2012.
- Eesti murded ja kohanimed.* Toim. T. Hennoste. Tallinn, 2002.
- Eesti ülikooli algus. Tartu Ülikooli uuesti sünd rahvusülikoolina 1919.* Koost. H. Piirimäe. Tartu, 1994.
- Erelt, T.** *Eesti keelekorraldus.* Tallinn, 2001.
- Freymuth, O.** *Ülevaade Tartu Doomevaremete kaevamistöist aastail 1924 ja 1925.* Ajalooline Ajakiri 1926, nr 1.
- Freymuth, O.** *Lõpuaruanne kaevamiste kohta Tartu Doomevaremete pikihoones.* Ajalooline Ajakiri 1927, nr 2.
- Jannau, H., G.** *Vene-õigeusu tulekust Lõuna-Eestis 1845.–46. a.* Ajalooline Arhiiv I. Toim. H. Kruus. Tartu, 1927.
- Johansen, P.** *Peapiiskop Michael Hildebrandi protsess Narva linnaga.* Ajalooline Ajakiri 1928, nr 3 ja nr 4.
- Juujärvi, E.** Historian uupumaton työmies A. R. Cederberg – historianutkija, arkistomatkaaja ja isänmaanystävä. *Arno Rafael Cederberg Kansainvälinen historianutkija ja organisaattori.* Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 1996. 5. Toim. A. Vallius. Joensuu, 1997.
- Järs, A., Must. A.** *Arno Rafael Cederberg – 110 aastat sünnist.* Kleio. Ajaloo Ajakiri, 1995, nr 4 (14).
- Kalling, K.** *Tartu Ülikooli rektor Henrik Koppel.* Tallinn, 2007.
- Kant, E.** Johannes G. Granö 14. III 1882–23. II 1956. Mälestuskilde eesti maateaduse ja kodu-uurimise rajajast. *Linnad ja maastikud.* Koost. O. Kurs. Tartu, 1999.
- Kant, E.** Eesti inimökoloogilisest liigestusest ja selle rakendamisest kooligeograafias. *Linnad ja maastikud.* Koost. O. Kurs. Tartu, 1999.
- Karjahärm, T., Sirk, V.** *Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917.* Tallinn, 1997.

- Karjahärm, T., Sirk, V.** *Vaim ja võim. Eesti haritlaskond 1917–1940*. Tallinn, 2001.
- Karjahärm, T.** Hans Kruus kaugvaates. *Hans Kruus. Eesti küsimus*. Koost. T. Karjahärm, H. Runnel. Tartu, 2005.
- Kerem, E.** *Majanduslikust olukorrast Kaarmast raharendi ajajärgul*. Ajalooline Ajakiri 1923, nr 4.
- Kettunen, L.** *Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918–1924*. Porvoo, Helsinki, 1948.
- Kettunen, L.** *Minu esimene Eesti-retk. Suvi 1908*. Akadeemia 2005, nr 9.
- Kettunen, L.** *Teine Eesti-retk. Sügissuvi 1909*. Akadeemia 2005, nr 10.
- Kettunen, L.** *Kolmas Eesti-retk. 1910*. Akadeemia 2005, nr 11 ja Akadeemia 2005, nr 12.
- Kettunen, L.** *Neljas Eesti-retk. 1911*. Akadeemia 2006, nr 2.
- Kibal, B.** *Eesti arhiivindus 90*. Tuna 2010, nr 1.
- Kivikoski, E.** *Tehty työ elää. A. M. Tallgren 1885–1945*. Helsinki, 1960.
- Kivimäe, J., Kivimäe, S.** *Estnische Geschichtsforschung an der Universität Tartu 1920–1940. Die Universitäten Dorpat/Tartu, Riga und Wilna/Vilnius 1579–1979*. Her. G. von Pistohlkors, T. U. Raun, P. Kaegbein. Quellen und Studien zur Baltischen Geschichte, band 9. Köln, 1987.
- Kivimäe, J., Rosenberg, T.** *Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest (1920–1941)*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVI. Tartu Ülikooli teaduslikud sidemed. Tartu, 1985.
- Kivimäe, J.** Paul Johanseni elu ja töö. *Paul Johansen. Kaugete aegade sära*. Koost. J. Kivimäe. Tartu, 2005.
- Kivimäe, J.** *Tartu Ülikooli rektor Hans Kruus*. Tallinn, 2017.
- Konks, J.** *Andmeid ajaloo õppejõudude õppe- ja teadustöö kohta Tartu Ülikoolis 1919–1940*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi X. Humanitaarteaduste arengust Tartu Ülikoolis. Tartu, 1981.
- Korhonen, A.** *Viron historian tutkimuksen tehtävistä*. Historiallinen Aikakauskirja 1919, nr 1.
- Korhonen, A.** *Rootsi revisjon Baltimaal 1601. aastal*. Ajalooline Ajakiri 1926, nr 1.
- Kriiska, A.** Aarne Michaël Tallgren. *Kleio. Ajaloo Ajakiri*, 1995 nr 1(11).
- Kruus, H.** *Eesti talurahva "Välispoliitilisest orientatsioonist"*. Ajalooline Ajakiri 1928, nr 1.
- Kruus, H.** *A. R. Cederberg 50-aastane*. Eesti Kirjandus 1935, nr 6.
- Kruus, H.** Arno Rafael Cederberg ja Eesti ajalooteadus. *Eesti küsimus*. Koost. T. Karjahärm, H. Runnel. Tartu, 2005.
- Kurs, O.** *Eesti rahvusliku maateaduse algusaastaist*. Eesti Geograafia Seltsi aastaraamat nr 27. Koost. L. Merikalju. Tallinn, 1992.
- Kurs, O.** *August Tammekann teaduses ja kultuuris*. Akadeemia 1994, nr 8.

- Kurs, O.** Johannes Gabriel Granö Eestis. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised kultuurisuhted 1918–1944*. Koost. S. Olesk. Tartu, 2005.
- Kurs, O.** *Mõnda Kaarlo Teräsvuorist ja eesti põllumajandusteaduse algusest*. Elusid ja eluruume. Tartu, 2009.
- Küng, E.** Arnold Soomist ja käesolevast kogumikust. *Arnold Soom. Mälestusi. Artikleid*. Tartu, 1996.
- Kõiv, L.** *Evald Blumfeldt Eesti talurahva ajaloo uurijana*. Diplomitöö, Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo osakond. Juhendaja T. Rosenberg. Tartu, 1984.
- Laar, M.** *Villem Reiman. 70 aastat surmast*. Looming 1987, nr 5.
- Laid, E.** *Kodumaa muistsed pelgupaigad*. Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused I. Tartu, 1925.
- Lehto, O.** Matemaatilised teadused. *Suomen tieteen historia 3. Luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet*. Päätoim. P. Tommila. Helsinki, 2000.
- Lehto, O.** *Oman tien kulkijat. Veljekset Vilho, Yrjö ja Kalle Väisälä*. Helsinki, 2004.
- Liiv, O.** *Vene asustusest Alutagusel kuni XVIII sajandi esimese veerandini*. Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused V. Tartu, 1928.
- Liiv, O.** *Ülevaade Tallinna linnaarhiivi tegevuses, eriti viimase kümne aasta jooksul*. Ajalooline Ajakiri 1928, nr 1.
- Liiv, O.** Professor dr. Arno Rafael Cederberg 50-aastane. *Ajaloouurimise allikail*. Koost. H. Runnel. Tartu, 2019.
- Liiv, O.** Nigolas Loone elu ja töö. *Otto Liiv. Ajaloouurimise allikail*. Koost. H. Runnel. Tartu, 2019.
- Lill, A.** Magistro venerabili – grato animo. *Richard Kleis 100*. Keel ja Kirjandus 1996, nr 10.
- Linnus, F.** *Ilmari Manninen. In memoriam*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XI. Tartu, 1937.
- Linnus, J.** *Ilmari Manninen ja Eesti Rahva Muuseum*. Läänemeresoomlaste rahvakultuurist. Tallinn, 1970.
- Linnus, J.** *Etnograafia ja museoloogia Tartu Ülikoolis aastatel 1919–1940*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXII (I). Tartu, 1989.
- Linnus, J.** *Herbert Ligi in memoriam*. Kleio. Ajaloo Ajakiri 1991, nr 4.
- Linnus, J.** *Ilmari Manninen*. Kleio. Ajaloo ajakiri 1994, nr 10.
- Linnus, J.** *Arheoloogiaprofessor A. M. Tallgren ja Eesti Rahva Muuseum*. Kleio. Ajaloo ajakiri. 1995, nr 1(11).
- Lumiste, Ü., Tamme, E.** *Eestikeelse matemaatilise kõrghariduse algaastad*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XXIII. 70 aastat Eesti ülikooli. Tartu, 1989.
- Lõugas, V., Selirand, J.** *Arheoloogiga Eestimaa teedel*. Tallinn, 1989.

- Manninen, I.** *Etnograafia tegevuspiiridest ja sihtidest Eestis*. Eesti Kirjandus 1924, nr 12.
- Manninen, I.** *Eesti rahvariiete ajalugu*. Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat nr 3. Tartu, 1927.
- Martinson, K.** *Teadustegevuse institutsionaliseerumine Eestis XVII sajandist 1917. aastani*. Tallinn, 1998.
- Mattila, R.** *Muuan nuori suomalainen – Yrjö Kauko Fritz Haberin assistenttina aloittelevan tiedemiehen kokemuksia 1900-luvun alun Saksassa*. Tekniikan Waiheita 2010, nr 28 (1).
- Mattila, R.** *Intohimona tiede ja opetus. Yrjö Kaukon elämänvaiheita Kuopiosta Patagoniaan*. Tampere, 2011.
- Metslaid, M.** *Between the Folk and Scholarship: Ethnological Practice in Estonia in the 1920s and 1930s*. Dissertationes Ethnologiae Universitatis Tartuensis 5. Tartu, 2016.
- Must, Ü.** *Ajalooline Ajakiri 1922–40. Koondsisukord*. Kleio. Ajaloo Ajakiri, 1993, nr 8.
- Mäekivi, M.** *Juhan Vasar ajaloolasena*. Diplomitöö, Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo osakond. Juhendaja T. Rosenberg. Tartu, 1984.
- Niinivaara, E.** *Yhä paistaa sama aurinko: Elämää nuoruuteni Eestissä ja Suomessa*. Toim. H.-P. Lappalainen. Helsinki, 1988.
- Åkerman, B.** *Solfrid Cederberg †*. Genos 1943, No. 14.
- Past, V.** *Tartu Ülikooli keemiaosakonna õppe- ja teadustöö arengujooni käesoleval sajandil*. Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XX. Reaalteaduste koolkondade, ideede ja teooriate areng Tartu Ülikoolis. Tartu, 1987.
- Peltola, J.** *Työllisyys, työttömyys ja huolenpito: Yhteiskunta Tampereella 1928–1938: 1930-luvun lama teollisuuskaupungissa osa I*. Tampere, 2008.
- Piirimäe, H.** *Leo Leesment – Tartu Ülikooli õigusteaduse professor ja orientalist*. Tuna 2007, nr 1.
- Pillak, P.** *A. R. Cederberg 100*. Looming 1985, nr 7.
- Pillak, P.** *Otto Greiffenhagen (1871–1938) ja tema tegevus Tallinna linnaarhivaarina (1900–1934)*. Magistritöö, juh. A. Must. Tartu ülikooli ajaloo osakond. Tartu, 2002.
- Pillak, P.** *Otto Liivi elulugu. Otto Liiv. Ajaloouurimise allikail*. Koost. H. Runnel. Tartu, 2019.
- Pohjola, R.** *Professorien rekrytointi Tarton yliopistoon Suomen lehdistössä syyskesällä 1919. Pitkät jäljet. Historioita kahdelta mantereelta. Professori Reino Kerolle hänen täyttäessään 60 vuotta 2. 3. 1999*. Toim. E. Kauparinen. Turku, 1999.
- Pohjola, R.** *Arno Rafael Cederberg ja Eesti arhiivinduse süünd. Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944*. Koost. S. Olesk. Tartu, 2005.
- Prinits, O., Tamme, E.** *Kalle Väisälä ja Tartu Ülikool. Matemaatika ja kaasaeg XV. Abimaterjale matemaatika õpetajatele ja õppijatele*. Tartu, 1968.

Prinits, O. *Eestikeelse matemaatikaõpetuse ja -terminoloogia tekkeloost ja kujunemisest.* Keel ja Kirjandus 1998, nr 6.

Puksov, A. *Läbi segaste aegade. Mälestusi.* Toronto, 1980.

Pöld, P. *Tartu Ülikool 1918–1929.* Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Toim. H. Kruus, P. Treiberg. Tartu, 1929.

Rischel, J. Nordic research to historical linguistics before 1800. *Nordic Languages: An International Handbook of the History of the North Germanic Languages.* Volume I. Ed. O. Bandle. Berlin, New York, 2002.

Rosenberg, T. *Ajaloolane Otto Liiv Tartu Ülikooli teadusliku stipendiaadina.* Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XVI. Tartu, 1985.

Rosenberg, T. *Ajaloolane ja arhivaar Otto Liiv Tartu Ülikooli õppejõuna.* Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XIX. Tartu, 1987.

Rosenberg, T. *Akadeemik Hendrik Sepp.* 50 aastat Eesti Teaduste Akadeemiat. Teaduslugu ja nüüdisaeg. V vabariikliku teaduskonverentsi (2.–3. novembril 1988) materjalid. Tallinn, 1989.

Rosenberg, T. *Ajalooline Ajakiri 1922–40.* Kleio. Ajaloo Ajakiri, 1993, nr 8.

Rosenberg, T. *Professor Arno Rafael Cederberg – Eesti ajaloo uurimise koolkonna rajaja Tartu Ülikoolis.* Ajalooline Ajakiri 1999, nr 2 (105).

Rosenberg, T. *Ajaloolane ja aeg. Sulev Vahtre 75.* Muinasaja loojangust omariikluse läveni. Pühendusteos Sulev Vahtre 75. sünnipäevaks. Koost. A. Andresen. Tartu, 2001.

Rosenberg, T. Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest enne 1940. aastat. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944.* Koost. S. Olesk. Tartu, 2005.

Rosenberg, T. *Eesti Kirjanduse Seltsi ajalootoimkonna tegevusest 1908–1940.* Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 2008. Tartu, 2009.

Rudolf Kenkmaa 1898–1975. Koost. P. Pillak. Tallinn, 1998.

Rui, T. Eesti ja Põhjamaade ajaloo professor A. R. Cederberg. *Arno Rafael Cederberg Kansainvälinen historiantutkija ja organisaattori.* Pohjois-Karjalan Historiallisen Yhdistyksen Vuosikirja 1996. 5. Toim. A. Vallius. Joensuu, 1997.

Rui, T. *Ulkomaiset tiedemiehet Tarton yliopistossa ja virolaisten opintomatkat ulkomaille 1919–1940.* Joensuu, 2001.

Runnel, S. Hendrik Sepp. *Hendrik Sepp. Läänemere ajalootuuled.* Koost. S. Runnel. Tartu, 2013.

Ruuth, M. *Asiatuntijalausunto Helsingin Yliopiston Suomen ja Skandinavian historianprofessorinviran täyttäminen.* Historiallinen Aikakauskirja 1929 No. 2.

Rütti, O. *Mälestusi ühe eesti sugupõlve tööst ja võitlusist (1871–1949).* Tallinn, 2010.

Salminen, T. *Suomalaisuuden asialla. Muinaistieteen yliopisto-opetuksen syntuvaiheet n. 1877–1923.* Helsinki Papers in Archaeology 1993, No 6.

Schmidt, T. *Ajaloolise rahvatraditsiooni kogumine Eestis 1920.–1930. aastail ja ajalooliste rahvamälestuste kogu ajalooallikana.* Diplomitöö, juhendaja T. Rosenberg. Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo-osakond, 1984.

Sepp, Hendrik. *Narva piiramine ja lahing a. 1701.* Tallinn, 1930.

Sepp, Helena. Kultuurisild või kaitseliin? Üks vaatenurk Soome-Eesti üliõpilassuhete arengule 1920.–1930. aastatel. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944.* Koost. S. Olesk. Tartu, 2005.

Soom, A. *Mälestusi. Artikleid.* Koost. E. Küng. Tartu, 1996.

Suhonen, S. Andrus Saareste kirjad Lauri Kettusele 1917–1941. *Kultuurisild üle Soome lahe. Eesti-Soome akadeemilised ja kultuurisuhted 1918–1944.* Koost. S. Olesk. Tartu, 2005.

Zetterberg, S. *Kultuurisillad ja revolutsioonituuled. Helsingi eesti kogukond 20. sajandi alguses.* Tallinn, 2013

Zetterberg, S. *Rändajad Soome sillal. Kontaktid üle Soome lahe 19. sajandil.* Tallinn, 2017.

Tartu Ülikooli ajalugu III. 1918–1982. Koost. K. Siilivask, H. Palamets. Tallinn, 1982.

Tammemäe, S.-E. *Soome-Eesti sidemed loodusteadustes 1918–1939.* Magistritöö, juhendaja Ü. Tarkiaisen. Tartu Ülikooli Ajaloo ja Arheoloogia Instituut. Tartu, 2015.

Tarkiaisen, K. *Ajalookäsitlus Rootsis ja Soomes käesoleval sajandil.* Ajalooline Ajakiri 1999, nr 1 (104).

Teräs vuori, K. *Eesti ja Soome soontaimede (Gefässpflanzen) perekondade ladina-soome-eestikeelne nimestik.* Ärakiri kuukirjast “Agronomia” nr. 9 – 1928. Tartu, 1928.

Teräs vuori, K. Tartu ülikooli põllumajandusteaduskonnast. Akadeemia 2004, nr 9.

Tooms, A. *Opteerimisliikumine ja Eesti jõudnud optandid.* Eesti Statistika 1922, nr 5.

Treiberg, P. *Balti ajaloo ümberhinnangu radadelt.* Ajalooline Ajakiri 1923, nr 4.

Trummal, V. *Tartu Ülikooli õpetlaste osast Eesti arheoloogia rajamisel (1920-ndail aastail).* Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi I. Tartu, 1975.

Tutkijoita, opettajia, laitoksia. Historiallinen Aikakauskirja 1936, No. 1.

Tööd alates. Ajalooline Ajakiri 1922, nr 1.

Undusk, J. Kolm võimalust kirjutada eestlaste ajalugu. *Eesti kirjanike ilmavaatest.* Toim. S. Ombler. Tartu, 2016.

Valik Eesti kirjakeele vanemaid mälestisi a. 1524–1739. Toim. A. R. Cederberg, A. Saareste. Akadeemilise Emakeele Seltsi Toimetised nr 16. Tartu, 1927–1931.

Vasar, J. *Carl Schirren ajaloolasena.* Akadeemilise Ajaloo-Seltsi Toimetused IV. Tartu, 1927.

Veski, J. V. *Mälestuste raamat.* Tallinn, 1974.

Vestling, F. *Mõned lisandid Tallinna doomkooli ajaloole.* Ajalooline Ajakiri 1923, nr 1, 2, ja 3.

Viitso, T.–R. Soome keel ja läänemeresoome keelte professor Tartu ülikoolis. *200 aastat eesti keele ülikooliõpet. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised* 25. Koost. V.-L. Kingisepp, toim. M. Erelt. Tartu, 2003.

Vilgats, K. *Professor Jaan Konksu (10. XII 1902–4. IV 1988) mälestuseks.* Kleio 1'88. Teaduslik-populaarne ajaloo almanahh. Tallinn, 1989.

Õunapuu, P. *Eesti Rahva Muuseumi loomine ja väljakujunemine.* Dissertationes Historiae Universitatis Tartuensis 23. Tartu, 2011.

Äyräpää, A. *Puhe. A. M. Tallgrenin muistolle.* Suomen Museo 1945, nr 52.

Perioodika

Helsingin Sanomat 1940

Iltalehti 1920

Postimees 1920–2017

Päewaleht 1926–1935

Sirp ja Vasar 1985

Svenska Dagbladet 1921–1922

Tartu Riiklik Ülikool 1968

Teataja 1938

Uusi Suomi 1929

Üliõpilasleht 1920–1935

SUMMARY: ARNO RAFAEL CEDERBERG AS A FOUNDER OF ESTONIAN HISTORY SCIENCE

Soon after the Republic of Estonia declared itself independent on the 24th of February 1918, academics and politicians of the newly formed nation wished to found a new national university built on the foundation of the former Imperial University of Tartu. This university would teach in the Estonian language, with the aim of offering higher educational studies in Estonian, as well as building up Estonian national sciences.

By the spring of 1919, the committee for the reopening of the university was ready to open the university for studies and research in the autumn of the same year. However, they were struggling to find suitably qualified professors, as Estonians had generally been kept away from the imperial university. Prior to 1918, only three Estonians had worked as professors at the University of Tartu, while others were forced to find positions in Russian universities.

In order to avoid delaying the opening of the new university, the committee decided to invite foreign professors to fill the free positions. They were particularly keen on Finnish professors, with whom Estonians had formed strong ties during the early 20th century. Thus, in the first half of the 1920s, Estonian research and university life was supported by eight Finnish professors.

This master's thesis focuses on one of them, namely Professor A. R. Cederberg, Professor of Estonian and Nordic History, and his activity and contributions to the formation of a new field of science and its study at the University of Tartu, as well as in the rest of Estonia.

As Cederberg was an experienced archivist, he was asked to help build up the archives of Estonia and organise the collection of the Estonian National Museum, while working for the University in parallel. Despite his large workload, he was able to quickly set goals and priorities for the development of Estonian historical science and its study program in the university. Prior to the opening of the national university, Estonian history had primarily been researched by Baltic Germans, who had significantly different goals and visions of history than Estonians.

Cederberg believed that historical research efforts should be more focused on the period of Swedish rule from the 16th century until the beginning of the 18th century. This period of Estonian history had previously been largely ignored by the historical community in favour of other historical periods. While working in mainly Finnish and Scandinavian archives during summer and winter holidays, he found many sources that shed a light on the period of Swedish Rule in Estonia. By directing students towards researching the early modern era in Estonia, he ensured that dozens of seminar works and Master's and Doctor's theses were written on this subject.

Cederberg was not convinced that the foundation of Estonian historical science could be based only on the research conducted in the university. As such he decided to found the first Estonian Academic Historical Society right after his arrival in Tartu in the early 1920s. While the primary goal of this society was to get students interested in history, particularly Estonian history, the society quickly developed into the centre of Estonian historical science.

He started hosting conferences where young Estonian historians and students, as well as experienced scientists, were able to present their research. In 1922, the society began awarding a stipendium each year to 5–10 students, so they could spend the summer holiday in particular regions gathering oral reports from the local population. This method was used to catalogue all of Estonia within a decade.

In 1922 the Academic Historical Society started publishing Estonia's first reputable historical scientific journal called "The Estonian Historical Journal". The journal was published every quarter and consisted of scientific articles, significant archaeological finds, profiles of outstanding Finnish and Scandinavian historians, general discussions about theoretical questions, and reviews of research papers and publications.

Cederberg also helped coordinate several important tasks for the further development of Estonian historical science. Starting in the mid-1920s, "The Estonian Historical Bibliography" and "The Estonian Biographical Lexicon" were released in volumes under the aegis of the Academic Historical Society, along with a series of editions and source publications. Cederberg also led the extensive work of writing "The Estonian National History", starting in at the end of the 1920s.

During the eight-and-a-half years he worked at the University of Tartu Cederberg contributed enormously to the development of Estonian historical science. He built up an

entirely new field of science and study based on the histories of Estonia and the Nordic countries, and educated a plethora of outstanding young historians (such as H. Sepp, H. Kruus, P. Treiberg (Tarvel), J. Vasar, E. Blumfeldt, A. Soom, O. Liiv, G. Rauch, etc.), who vigorously and effectively continued the work their professor had started. He furthermore contributed greatly to the development of Estonian archival science and laid the foundation of the Academic Historical Society, with its highly influential and important publications.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Mihkel Truman (12. 10. 1984)**

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Arno Rafael Cederberg Eesti ajalooteaduse rajajana,

mille juhendaja on **prof. Tõnu-Andrus Tannberg,**

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 10. 05. 2019. a